

ному та процесуальному праві, проте ефективних спроб змінити таке становище законодавцем здійснено не було.

Вбачається доцільним не поспішати з внесенням необмеженої кількості змін та доповнень нормативного тексту щодо визначення поняття та сутності спеціальної конфіскації на законодавчому рівні, а піти шляхом наукової розробки зазначеного інституту з подальшим використанням подібних напрацювань в нормотворчій діяльності. При цьому, слід звернути увагу на наявність дублювання положень матеріального та процесуального права, прибравши яке, існує можливість максимального дотримання прав людини і громадянина, а також принципів верховенства права та справедливості.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
2. Орловська Н. А. До питання про предмет спеціальної конфіскації / Н. А. Орловська // Новітні кримінально-правові дослідження – 2016: зб. наук. пр. / відп. ред. О. В. Козаченко. – Миколаїв: Іліон, 2016. – С. 44–47.
3. Кондра О. Проблеми правової природи «спеціальної конфіскації» у кримінально-правових санкціях / О. Кондра [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://radnuk.info/statti/558-kruminolog/15366-2011-01-23-02-03-02.html>.
4. Задоя К. П. Окремі зауваження щодо проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально- процесуального кодексів України щодо вдосконалення процедури здійснення конфіскації» / К. П. Задоя // Право і громадянське суспільство. – 2012. – № 1. – С. 30–34 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lclaw.knu.ua/2012-1.pdf>.

УДК 343.222:616-05

ЧОРНОРОТ *Наталія*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Кримінальна відповідальність є найбільш суворим видом юридичної відповідальності медичних працівників за правопорушення, що вчиняються ними під час здійснення професійної діяльності [2]. Переважна більшість «медичних» злочинів сконцентровані у розділі II Кримінального кодексу (далі – КК) України «Злочини проти життя і здоров'я особи» [1].

Вивчаючи наскільки досконалим є інститут кримінальної відповідальності медичних працівників в Україні, доцільно звернутися до зарубіжного кримінального законодавства, що стосується злочинів у сфері медицини.

Провівши аналіз окремих Кримінальних кодексів різних країн можна зробити висновок, що КК таких країн як Азербайджан, Грузія перед-

бачають здебільшого схожі з КК України норми, які встановлюють відповідальність за злочини у сфері медицини. Разом із тим, вбачаються і певні відмінності в КК зазначених країн від КК України. Так, аналізуючи КК Грузії [8] бачимо, що передбачено відповідальність за генетичні маніпуляції (ст.136), тобто створення істоти, подібної до людини, і незаконну торгівлю кров'ю або компонентами крові (в КК України – лише вилучення крові). В КК Азербайджану [6] є статті, які відсутні в КК України. Так, ст.135 передбачає кримінальну відповідальність за задоволення прохання хворого у прискоренні смерті або за дії по припиненню штучних м'яг по підтриманню життя (евтаназія), ст.136 передбачає кримінальну відповідальність за незаконне штучне запліднення та імплантацію ембріона, медичну стерилізацію. Також, у статті 141 даного кодексу «Незаконне проведення абортів» є норма, яка відсутня у «нашому» законодавстві – проведення абортів лікарем поза медичним закладом та проведення абортів особою, що не має спеціальної вищої медичної освіти.

Кримінальне законодавство країн Прибалтики має певні схожі риси між собою, а також із КК України (передбачені майже аналогічні складі злочинів). Однак, виключенням є КК Естонії, в якому наявні кримінально-правові норми, відсутні в КК України та кодексах інших держав Прибалтики, а саме: передбачена відповідальність статтями 120-1, 120-2 за пов'язані дії з ембріонами. В даному кодексі чітко визначені злочинні дії, пов'язані з ембріонами (в тому числі запліднення яйцеклітини людини сперматозоїдом тварини або яйцеклітини тварини сперматозоїдом людини тощо). Цікавою, з огляду на караність злочинного діяння в українському законодавстві, що передбачене статтею 145 «Незаконне розголошення лікарської таємниці» є стаття 128-1 КК Естонії «Розголошення конфіденційної інформації, що стала відомою у зв'язку з професійною діяльністю», яка чітко передбачає перелік інформації, розголошення якої є злочином (а саме: інформація щодо походження, штучного запліднення, сім'ї чи здоров'я особи, що стала відома у зв'язку з професійною діяльністю) [13].

Кримінальне законодавство Голландії, Польщі, Франції, має небагато спільного з КК України у частині регламентації відповідальності за аналізовані злочини. Зокрема, у КК указаних держав (крім Данії), як і в КК України, існують норми, якими встановлено відповідальність за вчинення незаконних абортів. Але і вони мають свої особливості. Так, у КК Голландії 1881 року (Ст.296), передбачена відповідальність особи, яка проводить лікування, але знає або передбачає, що в результаті лікування вагітність буде перервана. Винятком є випадки, коли лікування проводиться лікарем в лікувальному закладі відповідно до Закону про припинення вагітності [7]. В Польщі, згідно ст.152 КК передбачена відповідальність особи як за припинення вагітності з порушенням Закону, так і

відмову особі за проведення абортів, якщо це передбачено законом. Також, в статті 157-а передбачено відповідальність за спричинення плоду втручання, що приводить до негативних наслідків (крім випадків, коли тілесні пошкодження вчинив лікар з метою лікарських дій для ліквідації небезпеки, що загрожувала життю матері) [10].

Поряд із цим, законодавство зазначених країн містить кримінально-правові норми, аналоги яких відсутні в КК України. Зокрема, у КК Франції встановлено відповідальність медичних працівників за незаконні генетичні дослідження над людиною (без відповідного дозволу, отриманого в порядку, передбаченому статтею L 145-15 Кодексу законів про охорону здоров'я), ідентифікація будь-якої людини в медичних цілях без отримання згоди даної людини, незаконне отримання та використання гамет, незаконне запліднення, незаконні дії з людським ембріоном [12].

Кримінальне законодавство азіатських країн стосовно регламентації відповідальності медичних працівників за вчинення професійних порушень, має також значні відмінності порівняно з КК України. І єдине, що є спільним, це норми, згідно з якими встановлено відповідальність за неналежне виконання професійних обов'язків медичним працівником та за проведення незаконних абортів. Крім того, аналізуючи Кримінальний кодекс Японії 1907 року, який набув чинності з 1 жовтня 1908 році і діє і в даний час, бачимо, що в Кодексі передбачено окрему главу (главу 29), яка включає в себе 5 статей «Злочини, що пов'язані з проведенням абортів» (при цьому стаття 214 даного кодексу визначає спеціального суб'єкта даного злочину – «лікар, акушерка, фармацевт або торгівець медикаментами») [11].

Багато уваги питанню караності незаконного переривання вагітності присвячено в Законі про кримінальне право Ізраїлю 1977 року [3]. В даному законодавчому акті присвячено цілу главу «бет» в розділі «йюд», яка включає 11 статей, в яких чітко передбачено випадки, коли проведення відповідних втручань не визнається злочином та умов проведення хірургічних маніпуляцій даного виду. Статтею 353 даної глави передбачена заборона на переривання вагітності, окрім випадків, коли переривання вагітності можливе лише при наявності дозволу комісії в складі трьох осіб та після отримання письмового погодження самої жінки після роз'яснення їй фізіологічних та психологічних наслідків. В даному Законі визначений спеціальний суб'єкт злочину і в статті 347 алеф «Статеві відносини між особою, що надає психологічну допомогу, і пацієнтом» (подібна стаття відсутня в кримінальному законодавстві України).

Однак, винятком є КК Китайської Народної Республіки (далі – КНР) 1979 року [9], в якому переривання вагітності не входить до переліку злочинів, що вчиняється медичним працівником. Велика роль в КК КНР відноситься до відповідальності за порушення Закону про профілактику і

лікування інфекційних захворювань, що потягнуло за собою розповсюдження інфекційних захворювань типу А (мається на увазі найбільш загрозливі інфекційні захворювання), що тягне за собою позбавлення волі на строк від трьох до семи років. До їх числа відносяться: невідповідність поставленої питної води державним санітарним нормам; відмова від дезинфекції у відповідності з санітарними нормами санітарно-епідеміологічних органів забруднення води, відмова від виконання інших заходів, передбачених санітарно-епідеміологічними органами у відповідності з діючим Законом тощо. Дуже поширеним явищем в сучасному Китаї є шахрайство, перш за все в сфері медицини. Тому передбачена стаття в КК даної країни за шахрайство в даній сфері (лікування особами, які не є лікарями). У зв'язку із загибеллю близько 100 чоловік внаслідок лікування шахраєм в 1999 року, покарання, що передбачене ст.336 КК за незаконне зайняття медичною практикою особою, що не отримала кваліфікацію лікаря, є значним – позбавлення волі на строк від десяти і більше років [5].

Проаналізувавши декілька кодексів зарубіжних країн, можна зробити висновок, що у більшості кодексів встановлено кримінальну відповідальність за незаконне переривання вагітності (можливо, це пояснюється тим, що така операція – одне з найбільш давно відомих людству оперативних втручань та найбільш розповсюджених).

Кримінальна караність даного злочину в кримінальних законах більшості країн світу, на нашу думку, бере свої витоки з релігії. Так, досить негативним є сучасне ставлення Церкви до абортів. Вчинення абортів є важким гріхом, якого допускається не лише вагітна мати, але й ті, що її до цього намовили чи у цьому підтримали; зокрема, батько дитини і *медичний персонал*, який вчинив штучне переривання вагітності. Відповідно до Кодексу канонів Східних Церков, тільки місцевому єпископу та тим, які мають його дозвіл, дається право у сповіді прощати гріх спричинення абортів, якщо він був здійснений, батьків дитини і тих осіб, які були прямо та близько залучені до операції втручання. Крім того, згідно канону 1450 параграфу 2 глави I «Злочини і кари взагалі» Титулу XXVII «Карні санкції церкви» Кодексу канонів Східних Церков, хто вчинив аборт, може бути покараний Церквою тою карою, яка є застереженою для важких злочинів, а саме: великою екскомунікою (тобто відлученням від Церкви) [4]. Отже, вчинення даного злочину тягне покарання як за кримінальним законодавством, що діє на території країни, так і за законом релігії. Тобто, якщо винна особа не несе відповідальності за «кримінальним законом» (дане діяння не визнається як злочинне), то вона обов'язково несе відповідальність перед Богом.

Отже, кримінальне законодавство зарубіжних країн має багато спільного з КК України у частині регламентації відповідальності за аналізо-

вані злочини. Так, у кримінальних законах зарубіжних держав (у більшості із досліджених), як і в КК України, існують норми, якими встановлено відповідальність за вчинення незаконних абортів. Поряд з цим, у законодавстві зазначених країн є кримінально-правові норми, аналоги яких відсутні в КК України, а отже зарубіжний досвід є корисним для нашого законодавця.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. №2341-III (із змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
2. Лист Департаменту конституційного, адміністративного та соціального законодавства управління соціального, трудового та гуманітарного законодавства Міністерства юстиції України від 20.06.2011. Відповідальність медичних працівників// Медичне право. – 2011. – № 8 (II). – С. 92.
3. Закон про кримінальне право Ізраїлю. Автор перекладу суддя Марат Дорфман: вид. 2-ге переробл. і доп., 2010. – 262 с.
4. Кодексу канонів Східних Церков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.ugcc.org.ua/CCEC/CCEC-toc.html>.
5. Коментар до особливої частини кримінального кодексу КНР [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://asiabusiness.ru/law/law1/criminalcode/remark/#1>.
6. Кримінальний кодекс Азербайджанської Республіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.crimpravo.ru/page/zar-uk>.
7. Кримінальний кодекс Голландії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.crimpravo.ru/page/zar-uk>.
8. Кримінальний кодекс Грузії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.crimpravo.ru/page/zar-uk>.
9. Кримінальний кодекс Китайської Народної Республіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.crimpravo.ru/page/zar-uk>.
10. Кримінальний кодекс Республіки Польща [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.crimpravo.ru/page/zar-uk>.
11. Кримінальний кодекс Японії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.crimpravo.ru/page/zar-uk>.
12. Кримінальний кодекс Франції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.crimpravo.ru/page/zar-uk>.
13. Пенитенциарный кодекс Эстонской Республики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.crimpravo.ru/page/zar-uk>.

УДК 343.23

***ШВЕЦЬ** Георгій*

МЕТА ЧИ ЦІЛІ ПОКАРАННЯ: ЯК ПРАВИЛЬНО?

Визначення поняття «мета покарання» в українському законодавстві надається в нормативно-правовому акті – Кримінальному кодексі України [2], далі – КК України, прийнятому на сьомій сесії Верховною Радою України 5 квітня 2001 року (набрав чинності з 1 вересня 2001 року), у якому встановлені підстави і принципи кримінальної відповіда-

льності, злочинність діянь, а також їх караність та інші кримінально-правові наслідки.

Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами (ч. 2 ст. 50 КК України). Словник української мови визначає слово «мета» як те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти; ціль [4; 5, с. 683], тобто слова «мета» та «ціль» є синонімами.

Зі змісту ч. 2 ст. 50 КК України випливає, що мета покарання проявляється у чотирьох площинах: 1) кара щодо засудженого; 2) виправлення засудженого; 3) запобігання вчиненню засудженим нового злочину (спеціальна превенція); 4) запобігання вчиненню злочинів іншими особами (загальна превенція). Отже, поняття «мета покарання» за кримінальним законодавством визначається як кінцеві бажані результати, яких прагне досягнути держава засобами кримінально-правового впливу, і таких результатів налічується аж чотири, а не один, а це означає, що є некоректним використовувати термін «мета покарання», вбачаємо, що є доцільним говорити про цілі покарання з підстав, що викладені нижче.

Передусім потрібно зупинитися на понятті «літературна мова» та її основної ознаки – унормованості. Літературна мова є вищою формою вияву національної мови. Літературна мова – унормована мова суспільного спілкування, зафіксована в писемній та усній практиці. Поняття літературна мова нерозривно пов'язане з поняттям мовної норми: унормованість виступає основною ознакою літературної мови. Мовна норма – це сукупність загальноновизнаних мовних засобів, закріплених в процесі суспільної комунікації, що вважаються правильними та зразковими на певному історичному етапі. Мовні норми характеризуються системністю, історичною та соціальною зумовленістю, стабільністю й водночас змінністю.

Відповідно до ч. 1 ст. 10 (Розділ I – «Загальні засади») Конституції України, державною мовою в Україні є українська мова [1]. Згідно з ч. 2 ст. 6 Закону України «Про засади державної мовної політики» українська мова як державна мова обов'язково застосовується на всій території України при здійсненні повноважень органами законодавчої, виконавчої та судової влади [3]. Із зазначеного випливає, що нормативно-правові акти, яким є серед інших і КК України, законодавець повинен приймати тільки українською мовою, яка є унормованою літературною.

На нашу думку, законодавче визначення мети покарання, передбаченого чинною редакцією ч. 2 ст. 50 КК України, з використанням поняття «мета», є неточним. Справа в тому, що у всіх стилях літературної мови, крім художнього, іменник «мета» виступає тільки в однині. У поезії ж трапляється й множинна форма: «У золотому сяйві мет ми йдемо напружено вперед» (Володимир Сосюра). Якщо треба передати поняття мно-

жінності, користуються синонімом слова мета – ціль, що може виступати в множині і з конкретним значенням («Гармати стріляли по ворожих цілях»), і з абстрактним («Єдність цілей і прагнень») [6].

Тому вважаємо, що доцільно кару, виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами визначити як «цілі покарання», оскільки, у всіх стилях літературної мови, крім художнього, слово мета вживається тільки в однині, і лише у поезії допускається і множинна форма, а відповідно змінити і назву ст. 50 КК України з «Поняття покарання та його мета» на «Поняття покарання та його цілі».

Література:

1. Конституція України: Основний Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР (в редакції від 30.09.2016р.) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – ст. 141 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=3&nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року №2341-III (в редакції від 05.01.2017р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – ст. 131 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Про засади державної мовної політики: Закон України від 03 липня 2012 року № 5029-VI (у редакції від 08.11.2016 р.) // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 23. – ст. 218. – [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>.
4. Словник української мови. В 11 т. (Т. 4: І–М) / За ред. І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1970–1980. – Київ: Наукова думка, 1970–1980. Онлайнова версія словника на сайті Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні Національної академії наук України за посиланням: <http://www.inmo.org.ua/library.html>.
5. Словник української мови: в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 4: І – М / [ред. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, П. П. Доценко]. – К.: Наукова думка, 1973. – 840 с.
6. Чак Є. Д. Чи правильно ми говоримо? – К.: Освіта, 1997. – 240 с. – 240 с. – Режим доступу: <http://chak-chy-pravylny-mu-hovorymo.wikidot.com/m>.

УДК 343.272

ЯРМОЛЕНКО Анжела

КОНФІСКАЦІЯ МАЙНА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Інститут конфіскації майна є одним із тих, який існував впродовж всього розвитку кримінального законодавства на території України. Термін «конфіскація» латинського походження (*confiscatio*), в буквальному перекладі означає відібрання будь-чого до скарбниці. При конфіскації за певних умов може бути вилучено повністю або частково будь-яке майно: речі, гроші, цінні папери тощо.

В рамках кримінального законодавства, конфіскація майна розглядається в декількох значеннях, а саме як вид додаткового покарання, як вид заходу кримінально-правового характеру, що застосовується до юридичних осіб та як інший захід кримінально-правового характеру (спеціальна конфіскація), що передбачається Загальною частиною Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Питання, що стосується конфіскації в кримінальному праві врегульовано на законодавчому рівні і приділено велику увагу з боку законодавця. Окремі норми КК України, дають змогу не лише зрозуміти конфіскацію загалом, але й проаналізувати її окремі аспекти та визначити основні види, які існують на сьогодні.

Отже, відповідно до статті 59 КК України, конфіскація майна як вид покарання полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого. За змістом даної норми така конфіскація може бути повною або частковою. Якщо конфіскується частина майна, суд повинен зазначити, яка саме частина майна конфіскується, або перелічити предмети, що конфіскуються.

Особливістю конфіскації майна є те, що вона: 1) може бути призначена лише у випадках, прямо передбачених в Особливій частині КК України; 2) спрямована на обмеження прав і свобод засудженого; 3) стосується майна, яке знаходить у власності засудженого; 4) у системі покарань КК України конфіскація майна передбачена виключно як додаткове покарання.

Теорія кримінального права розглядає покарання у виді конфіскації майна як ефективний засіб боротьби зі злочинністю. Професор Е. Л. Стрельцов вказує на те, що конфіскація справляє величезний каральний та майновий вплив на засудженого і в сучасних умовах може мати більший стримуючий ефект, ніж позбавлення волі [1, с. 211]. Ефективним покаранням вважає конфіскацію майна і професор М. Й. Коржанський [2, с. 150]. На його думку, це ефективний вид покарання. Сама ж ефективність досліджуваного виду покарання підтверджується тим, що конфіскація майна, яка передбачена в міжнародних конвенціях, підписаних та ратифікованих багатьма країнами світу, зокрема Україною є одним із ефективних засобів протидії організованій злочинності, тероризму, незаконному обігу наркотичних засобів та корупції тощо.

Від конфіскації майна як додаткового виду покарання, слід відрізняти конфіскацію майна як вид заходу кримінально-правового характеру, що застосовується до юридичних осіб. Якщо покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого [3], то захід кримінально-правового

характеру представляє собою систему прийомів і способів здійснення примусового та реабілітаційно-заохочувального впливу держави на кримінальні практики (кримінальні правопорушення, об'єктивно протиправні діяння, зловживання правом та інші), правомірну поведінку, які застосовуються на підставі закону, детермінованого культурним середовищем, що сформувалося в конкретно-історичних умовах розвитку українського суспільства [4, с. 12].

Таким чином, конфіскацію майна, що застосовується до юридичних осіб не можна розглядати як вид покарання. По-перше, цей захід врегульовано окремим Розділом КК України, а саме Розділ XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб»; по-друге, в окремій статті КК України чітко передбачені заходи, які можуть застосовуватися до юридичних осіб, зокрема штраф, конфіскація майна та ліквідація (ст. 96-6 КК України); по-третє, законодавець роз'яснює поняття «конфіскація майна» в рамках вищезазначеного розділу та визначає її як таку, що полягає у примусовому безоплатному вилученні у власність держави майна юридичної особи і застосовується судом у разі ліквідації юридичної особи згідно з КК України (ст. 96-8 КК України).

Поряд з цим в чинному кримінальному законодавстві існує спеціальна конфіскація майна як інший захід кримінально-правового характеру, яка згідно з статтею 96-1 КК України полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених КК України, за умови, якщо вони були а) одержані внаслідок вчинення злочину та/або є доходами від такого майна; б) призначені (використовувалися) для шхилення особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення; в) були предметом злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави; г) були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання.

Отже, предмет спеціальної конфіскації є чітко окресленим в законодавстві, що дозволяє відокремити її від загальної конфіскації як додаткового виду покарання та направлений не тільки на майно, яке знаходиться у власності винної особи. Слід зазначити і те, що при застосуванні спеціальної конфіскації можуть зачіпатися інтереси не тільки винної особи, але й інтереси третіх осіб, які взагалі не причетні до вчиненого злочину [5]. На нашу думку, для таких осіб у кримінальному законодавстві повинні бути передбачені відповідні гарантії, направлені на збереження майна таких осіб, та його захист.

Спеціальна конфіскація застосовується також у разі, коли особа не підлягає кримінальній відповідальності у зв'язку з недосягненням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, або неосудністю, або звільняється від кримінальної відповідальності чи покарання з підстав, передбачених КК України, крім звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. Враховуючи те, що конфіскація майна як вид покарання та як захід кримінально-правового характеру, що застосовується до юридичних осіб призначається на підставі вироку суду, то спеціальна конфіскація не тільки за вироком суду, але й за відповідною ухвалою суду.

Таким чином, проаналізувавши питання щодо конфіскації майна в кримінальному законодавстві України, можна зробити висновок про те, що конфіскація, яка існує на сьогодні є не тільки одним із видів покарання, що застосовується до осіб, визнаних винних у вчиненні злочину, але й заходом кримінально-правового характеру. Але незважаючи на таку відмінність, конфіскація майна у всіх її проявах направлена на запобігання вчинення злочинів в майбутньому, тобто має превентивну дію та сприяє відновленню становища, яке існувало до вчинення злочину.

Література:

1. Уголовное право Украины (Общая и Особенная часть) / учеб. под ред. проф. Е. Л. Стрельцова. – Х.: «Одиссей», 2002. – 672 с.
2. Коржанський М. Й. Проблеми кримінального права: монографія / М. Й. Коржанський. – Д.: Юрид. акад. Мінва-внутр. справ України, 2003. – 198 с.
3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
4. Кримінально-правові заходи в Україні: підручник / за ред. професора О. В. Козаченка. – Миколаїв: Іліон, 2015. – 216 с.
5. Цимбалюк В. І. Правова природа спеціальної конфіскації / В. І. Цимбалюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». – 2014. – № 2 (10): [Електронний ресурс]. Режим доступу:<http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14tvipsk.pdf>.

Розділ IV

ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ ТА УЗГОДЖЕНОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

УДК 343.132

ДУБОВЕНКО Володимир

ВИДИ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ

Класифікація видів пред'явлення для впізнання є достатньо актуальною темою досліджень науковців зважаючи на те, що в Кримінальному процесуальному кодексі України чітко не визначено перелік об'єктів, які підлягають пред'явленню для впізнання. Тому існують декілька думок вчених стосовно класифікації видів пред'явлення для впізнання. Слід сказати, що даній темі свою увагу приділяли такі вчені, як М. О. Головецький, М. В. Жогін, О. М. Калужна, І. І. Когутич, Ю. М. Корухов, В. С. Кузьмічов, Є. Д. Лук'янчиков, В. В. Пяськовський, М. В. Салтевський та інші.

Класифікація видів пред'явлення для впізнання – це система розподілення об'єктів пред'явлення для впізнання за певними групами відповідно до визначених ознак.

Класифікацію видів пред'явлення для впізнання можна здійснювати за декількома критеріями. В першу чергу слід вказати, які види пред'явлення для впізнання визначено в Кримінальному процесуальному кодексі України. За об'єктом, що підлягає впізнанню, визначається пред'явлення для впізнання: а) людей; б) речей; в) трупа. Даним нормативно-правовим актом також передбачається можливість пред'явлення для впізнання поза візуальним та аудіоспостереженням і впізнання за фотознімками та матеріалами відеозапису [1, ст. 228]. Останні два види впізнання і порядок їх проведення детально описані в наукових працях вчених.

У науковій літературі деякі вчені, такі як І. І. Когутич і О. М. Калужна, розрізняють такі види, як пред'явлення для впізнання: а) тварин, б) будівель, в) ділянок місцевості.

Можна виділити види пред'явлення для впізнання за критерієм можливості впізнання в натурі:

1. Впізнання людей, тварин, житла, речей.
2. Впізнання за фотознімками, звуко-, відео-, кінозаписом.

Взагалі серед вчених не має єдино узгодженої думки щодо класифікації видів пред'явлення для впізнання. Відповідно до точок зору різних вчених види пред'явлення для впізнання можна поділити на:

1. Традиційні, тобто пред'явлення для впізнання людей, тварин, птахів, речей і предметів, трупів людей.
2. Нетрадиційні або інші (наприклад, ділянок місцевості).

Залежно від черговості впізнання:

1. Початкове.
2. Повторне. Проведення даного виду впізнання здійснюється тільки у виняткових випадках і за умови повного дублювання початкового впізнання.

Прикладом необхідності проведення повторного впізнання є ситуації, коли під час початкового впізнання впізнаючий мав тимчасові розлади психіки, слуху, зору, внаслідок яких не міг адекватно сприймати те, що відбувається, або було здійснено зміну зовнішності особи, яку пред'являли для впізнання.

Проблематику диференціації видів пред'явлення для впізнання висвітлювали у своїй праці вчені І. І. Когутич і О.М. Калужна, які визначили фактично три групи вчених, що підтримують різні точки зору щодо визначення видів пред'явлення для впізнання:

1. Одна група авторів виокремлює тільки «традиційні» види пред'явлення для впізнання, не визначаючи ніякі інші види.
2. Інші автори беруть до уваги нетрадиційні види пред'явлення для впізнання поряд з традиційними. В своїх працях вони визначають про різні позиції в науці з вказівкою на якісь негативні моменти.
3. Решта авторів до кола об'єктів пред'явлення для впізнання, крім зазначених, вносять по одному чи по кілька видів: ділянки місцевості, приміщення, будівлі, документи, почерк, зліпки слідів ніг і предметів, посмертні маски, муляжі обличчя невідізнаних трупів, рослини тощо [3, с. 23–24].

Речі або предмети пред'являються для впізнання у числі інших однорідних предметів. Впізнання предметів здійснюється для встановлення їх тотожності або групової належності, наприклад, виду описаної очевидцем холодної зброї, моделі та кольору взуття, в яке були взуті злочинці тощо.

Унікальні, єдині у своєму роді предмети (скульптури у вигляді статуї або картини відомих скульпторів, художників) чи об'єкти, які не можуть бути виділені серед інших (пшениця, цукор без пакування), а також предмети, які мають точні позначення, номери, засвідчені особою, яку допитували (наприклад, автомат «АК-74» з конкретним заводським номером), для впізнання не пред'являються.

Впізнання за фотознімками, звуко- і відеозаписом з'явилося внаслідок технічного прогресу і розвитку технічних засобів, таких як фотоапарати, техніка для відеозйомки та інші пристрої. Даний спосіб впізнання має велике значення у випадках, коли жива людина, яку необхідно пред'явити для впізнання, знаходиться в розшуку або відсутня з інших причин, але слідчий має її фотознімок.

Пред'явлення для впізнання за матеріалами відеозапису є більш результативним, ніж впізнання за фотознімками, адже під час перегляду такого відеозапису створюються умови, близькі до безпосереднього ознайомлення з об'єктом впізнання.

Проведення впізнання за матеріалами відеозапису доцільно у випадку, коли особа, яка впізнає, й особа, яка підлягає впізнанню, перебувають на великій відстані одна від одної.

Окремим видом є пред'явлення для впізнання в залежності від безпосереднього контакту між особою, яка впізнає, з особами, яких пред'являють для впізнання:

- пред'явлення особи для впізнання в процесі безпосереднього контакту впізнаючого з особами, яких пред'являють для впізнання;
- пред'явлення для впізнання поза візуальним та аудіоспостереженням з боку особи, яку пред'являють для впізнання, загальні положення щодо якого також вказані в Кримінальному процесуальному кодексі України.

Відповідно до ч. 4 ст. 228 Кримінального процесуального кодексу України з метою забезпечення безпеки особи, яка впізнає, впізнання може проводитися в умовах, коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує особи, яка впізнає, тобто поза її візуальним та аудіоспостереженням. Даний вид пред'явлення для впізнання призначений перш за все для створення безпечних для впізнаючої особи умов при проведенні впізнання. Крім того є ситуації, коли особа, яка впізнає, перебуває в сильному психічному напруженні і боїться злочинця. В даному випадку проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним та аудіоспостереженням направлено на нормалізацію психічного стану особи.

Пред'явлення для впізнання ділянок місцевості є досить таки дискусійним видом впізнання серед вчених. Це пов'язано зі значною складністю підбирання однорідних приміщень, ділянок місцевості, серед яких є такі, що впізнаються. Так як ділянка місцевості або приміщення є нерухомим об'єктом, то відповідно і розташувати її серед однорідних об'єктів не є можливим. Цієї думки дотримується вчений М. В. Салтевський [5, с. 205].

Іншу точку зору обґрунтовує М. О. Головецький, який говорить про те, що ділянки місцевості і приміщення доцільно вносити до об'єктів, які пред'явлено для впізнання, і проводити цю слідчу дію у тих випадках, коли необхідно з'ясувати, впізнає людина місцевість чи ні. Об'єктів, що слід пред'являти по черзі особі, яка впізнає, повинно бути як мінімум

чотири [2, с. 20–24]. Проведення пред'явлення для впізнання ділянок місцевості є складним процесом, так як вимагає проведення слідчої дії на достатньо великій території.

Необхідність встановлення зв'язку певної ділянки місцевості (приміщення) з подією злочину шляхом пред'явлення її для впізнання свідком, потерпілим і визначення кола слідчих (розшукових) дій, які необхідно вчинити для цього, багато в чому залежить від виду злочину. Загалом, звичайно, при розслідуванні будь-якого злочину може виникнути потреба у впізнанні ділянок місцевості.

Крім названих вище видів впізнання вирізняється своєю «неординарністю» зустрічне впізнання. Є. Д. Лук'янчиков вказує на випадки у практиці, коли злочинець і потерпілий погоджувались впізнати один одного, зокрема, при злочинах, пов'язаних з корупцією. Говорити про широку популярність даного виду впізнання не є можливим, так як зустрічається воно досить рідко. Крім того, є багато вчених, які не визнають даний вид впізнання і вказують на те, що зустрічне впізнання не допускається законом [4, с. 82]. У будь-якому випадку не вказати про зустрічне, або як ще його називають – подвійне, впізнання не можна, так як в певних випадках воно може бути дієвим і розвиток такого виду впізнання залежить насамперед від наукових досліджень вчених, які можуть вдосконалювати тактику його проведення.

Таким чином, можна стверджувати про те, що в науці є багато думок щодо диференціації видів пред'явлення для впізнання. В основному, різняться погляди вчених стосовно існування і ефективності нетрадиційних видів пред'явлення для впізнання. В будь-якому випадку для повного і об'єктивного аналізу тематики класифікації видів пред'явлення для впізнання є сенс досліджувати різні позиції вчених.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий Верховною Радою України Законом №4651-VI від 13.02.2012 // Голос України від 19.05.2012. – № 90–91.
2. Головецький М. О. Тактика узнавання і впізнання під час досудового слідства: автореф. дис. на здобуття наук. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / М. О. Головецький. – К., 2002. – 25 с.
3. Когутич І. І. Проблема вибору належної слідчої дії для вирішення завдання ідентифікації ділянки місцевості, будівлі чи приміщення за слідами пам'яті / І. І. Когутич, О. М. Калюжна // Криміналітичний Вісник. – 2012. – №1 (17). – С. 22–33.
4. Лук'янчиков Є. Д. Зустрічне впізнання при розслідуванні корупційних вбивств / Є. Д. Лук'янчиков // Вісник Академії адвокатури України. – 2016. – Том 13(35). – С. 81–84.
5. Салтєвський М. В. Криміналістика: підручник: у 2-х ч. / М. В. Салтєвський. – Харків: Консум, 2001. – Ч. 2. – 528 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДМЕТА ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Вдосконалення процесу задоволення прав і гарантії свобод особи є актуальним напрямком в розвитку демократії та гуманізації суспільства. Особливого значення це твердження набуває у сфері кримінального провадження щодо неповнолітніх, яке пов'язане із втручанням в їх особисте життя, обмеженням свободи та особистої недоторканності неповнолітніх, застосуванням до них заходів процесуального примусу. Проблема дотримання прав та законних інтересів неповнолітніх, які вчинили злочин, постійно знаходяться в центрі уваги міжнародної спільноти. Тому дослідження предмету доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх має вагоме суспільне значення, оскільки слугувати-ме забезпеченню прав і охороні законних інтересів цієї категорії осіб.

Важливу роль у дослідженні даного питання відіграли такі науковці: Ю. М. Белозьоров, Г. Н. Ветрова, В. К. Вуколов, О. Х. Галимов, Г. О. Ганова, Н. І. Гуковська, А. І. Долгова, М. О. Карпенко, І. М. Козьяков, М. І. Копетюк, О. О. Левендаренко, Є. Д. Лук'янчиков, К. Б. Мельникова, Г. М. Миньковський, В. А. Панкратов, В. Я. Рибальська, А. Б. Романюк, М. С. Туркот, В. Т. Очередин, Д. П. Письменний, Г. П. Саркисянц, О. Ю. Хахуцяк, Р. С. Холод, А. А. Чувилев, В. В. Шимановський та інші.

Незважаючи на те, що наукові праці та статистичні дослідження цих вчених зробили значний прорив в вирішенні прогалин в кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, низку важливих теоретичних і практичних питань, пов'язаних із доказуванням у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх та правовою природою участі в ньому прокурора, в кримінальній процесуальній науці необхідним та належним чином не досліджено.

Розгляд такої теми як доказування, розгляд суб'єктів його здійснення і застосовуваних при цьому засобів є фундаментальним аспектом сучасного кримінального процесуального права. Науковці трактують поняття доказування з різних позицій. С. М. Стахівський вказує на різноманітні бачення науковців щодо визначення поняття кримінального процесуального доказування: від видалення оцінки доказів за межі цього процесу до включення до нього криміналістичних категорій (слідчих версій) [7]. Однак більшість учених розумову діяльність щодо оцінки доказів та їх процесуальних джерел включають до процесу доказування. На думку В. Т. Нора, доказування – це діяльність органів розслідування, прокурора і суду, а також інших учасників процесу, яка здійснюється у

встановлених законом процесуальних формах і спрямована на збирання, закріплення, перевірку й оцінку фактичних даних (доказів), необхідних для встановлення істини у кримінальному провадженні [6]. М. М. Михеєнко визначає доказування як діяльність суб'єктів кримінального процесу по збиранню (формуванню), перевірці й оцінці доказів та їх процесуальних джерел, а також формулюванню на цій основі певних тез і наведенню аргументів для їх обґрунтування [5]. Кримінально-процесуальне доказування, за твердженням С. М. Стахівського, – це передбачена законом діяльність суб'єктів кримінального процесу по збиранню (формуванню), перевірці й оцінці доказів та їх процесуальних джерел, прийнятті на цій основі певних процесуальних рішень і наведенню аргументів для їх обґрунтування (мотивації) [7]. Вказаний підхід закріплено і в чинному кримінальному процесуальному законодавстві України. Так, відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК України доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Комплекс таких обставин у кримінальній процесуальній науці вважається предметом доказування, який зазначено у ч. 1 ст. 91 КПК України. Беручи до уваги викладене, можна зробити підсумок, що доказування у кримінальному провадженні – це передбачена кримінальним процесуальним законом діяльність суб'єктів кримінального провадження зі збирання, закріплення, перевірки й оцінки доказів, необхідних для встановлення істини і вирішення завдань кримінального провадження. А предметом доказування в кримінальному провадженні являється сукупність обставин, що підлягають доказуванню у кожному кримінальному провадженні [3]. На вирішення питань пов'язаних з даною темою спрямовано ряд міжнародних актів, зокрема, Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, які стосуються відправлення правосуддя по відношенню до неповнолітніх («Пекінські правила»). Чинне законодавство України передбачає низку особливих дій щодо притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності. Так, Кримінальний кодекс України регламентує вчинення злочину неповнолітніми як пом'якшуючу обставину (п. 3 ч. 1 ст. 66 ККУ). Адже, законотворець опирається на те, що формування неповнолітнього як особистості знаходиться на стадії розвитку.

Кримінальне провадження щодо неповнолітніх регулюється, перш за все, главою 38 Кримінального процесуального кодексу України. Для кримінального провадження про злочини, вчинені неповнолітніми, законом встановлено особливий предмет доказування. На стадії досудового розслідування та при судовому розгляді кримінального провадження щодо неповнолітніх, крім обставин, зазначених у ст. 91 КПК України, необхідно враховувати обставини, передбачені ст. 485 КПК України, а саме:

- повні всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними;
- ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;
- умови життя та виховання неповнолітнього;
- наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення [2].

Порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх враховує вікові, інтелектуальні, психологічні, соціальні та інші особливості цих осіб, родинні зв'язки, відношення з однолітками, відсутність у них життєвого досвіду, певне обмеження загальної громадянської дієздатності і матеріальної відповідальності та ін.

Отже, предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх – це передбачене кримінальним процесуальним законом коло обставин, які підлягають провадженню встановленню у кожному кримінальному провадженні щодо неповнолітніх з урахуванням їхніх вікових та соціально-психологічних особливостей з метою результативного виконання завдань кримінального провадження.

Крім того, беручи до уваги специфіку відповідальності суб'єктів, законом передбачені додаткові гарантії встановлення істини, забезпечення прав та охорони законних інтересів неповнолітніх.

Такими гарантіями являються наступні:

- по-перше, в провадженні щодо неповнолітніх обов'язковою є участь батьків або інших законних представників неповнолітнього в кримінальному провадженні за участю неповнолітнього підозрюваного або обвинуваченого (ст. 488 КПК України), а також представник служби кримінальної поліції у справах дітей.
- по-друге, до неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених, крім запобіжних заходів, зазначених у ст. 176 КПК України, може застосовуватися передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі передання їх під нагляд адміністрації цієї установи (ст. 493 КПК України). До того ж, ст. 492 КПК України передбачає механізм застосування таких запобіжних заходів, як затримання та тримання під вартою.

Таким чином, при аналізі даної теми, доказування у кримінальному провадженні щодо дітей має істотне значення для встановлення повного, всебічного та об'єктивного з'ясування всіх обставин, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні даної категорії осіб, дивля-

чись на те, що такі обставини мають особливості, визначені кримінальним процесуальним законом. Саме надання прокурором під час підтримання державного обвинувачення в суді достатніх та об'єктивних доказів, які підтверджують зазначені вище обставини, сприяє ухваленню судом законного і справедливого рішення, що, в свою чергу, допоможе результативному виконанню завдань кримінального провадження [4].

Література:

1. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 25. – Ст. 66
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: станом на 1 січ. 2013 р.: відповідає офіц. тексту. – Х.: Право, 2013. – 344 с.
3. Козаченко О. В. Кримінальний процес: конспект лекцій / О. В. Козаченко. – Миколаїв: Іліон, 2016. – 320 с.
4. Кокошко М. Предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх // Науковий часопис Національної академії прокуратури 2016, № 2. – С. 10–18
5. Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве / М. М. Михеенко. – К., 1984. – 134 с.
6. Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів / В. Т. Нор. – Львів, 1978. – 112 с
7. Стахівський С. М. Кримінально-процесуальні засоби доказування: автореф. дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09 / Стахівський Сергій Миколайович. – К., 2005.

УДК 343.132:343.163

ЗАГЛЯДА Вікторія

ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА В ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ НАГЛЯДУ ЗА ДОСУДОВИМ РОЗСЛІДУВАННЯМ

Конституція України, закріпила положення, яка зобов'язує прокурора брати участь у підтриманні публічного обвинувачення в суді, здійснювати організацію і процесуальне керівництво (нагляд) за досудовим розслідуванням, вирішувати відповідно до закону інші питання під час кримінального провадження, зокрема такі як нагляд за проведенням гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, представництво інтересів держави в суді, у випадках передбачених законом, тощо.

Дослідженням зазначеної проблематики займалися такі представники кримінально-процесуальної науки, як: Ю. П. Аленін, К. В. Антонов, О. М. Бандурка, І. В. Главюк та інші, проте на сьогодні деякі питання залишилися не вирішеними.

Прокурор є одним з учасників, що належить до сторони обвинувачення, який виконує функцію нагляду за додержанням законів під час

проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням та здійснювати переслідування підозрюваних. Це означає, що саме на прокурора покладається обов'язок організації процесу досудового розслідування, визначення його напрямів, координації проведення процесуальних дій, сприяння створенню умов для нормального функціонування слідчих, забезпечення дотримання під час кримінального провадження вимог законів України [4, 27].

Прокурор, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог кримінально-процесуального законодавства, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. При цьому органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення прокурора [2, 72].

Всі повноваження прокурора закріплені статтею 36 Кримінального процесуального кодексу України у відповідності і в межах якої він повинен діяти.

На законодавчому рівні поділ повноважень прокурора під час проведення досудового розслідування не закріплений. Доцільно класифікувати повноваження прокурора в залежності від виконуваних функцій в процесі здійснення переслідування осіб, підозрюваних та в процесі здійснення нагляду за досудовим розслідуванням.

До повноважень прокурора в процесі здійснення нагляду можна віднести: по-перше, прокурор уповноважений мати доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування. Під час проведення досудового розслідування прокурор повинен мати вільний доступ до будь-яких матеріалів кримінального провадження, для швидкого і більш ефективного дослідження обставин кримінального правопорушення.

По-друге, скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих. Це повноваження полягає в тому, що прокурор має перевіряти всі процесуальні документи, які підлягають перевірці. Якщо в разі виявлення незаконності та необґрунтованості постанов, прокурор має їх скасовувати.

По-третє, ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених КПК України, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування. Прокурор при здійсненні нагляду перевіряє як діяльність слідчих, так і осіб, які керують ними. Але при здійсненні нагляду за дотриманням законів органів досудового розслідування прокурор не повинен обмежувати передбачені законом права слідчого і його процесуальну самостійність.

По-четверте, погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках передбачених законом, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання. Всі клопотання, які направляються до слідчого судді слідчим, повинні обов'язково погоджуватися з прокурором. У разі відмови в узгодженні клопотання прокурор повинен письмово викласти мотиви відмови.

По-п'яте, затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання. Прокурор при ознайомленні з цими документами, повинен розглянути всі обставини та підстави для застосування заходів примусового медичного або виховного характеру чи складання обвинувального акта і дійти свого висновку, який відповідає вимогам процесуального закону. Та в залежності від його міркувань, затвердити або відмовити у затвердженні такого клопотання чи акту.

По-шосте, погоджувати запит органу досудового розслідування про міжнародну правову допомогу, передання кримінального провадження або самостійно звертатися з таким клопотанням в порядку, встановленому КПК України. Запит про міжнародну правову допомогу погоджується у письмовій формі прокурором, який здійснює нагляд за дотриманням законів при проведенні досудового розслідування.

По-сьоме, доручати органу досудового розслідування виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу або перейняття кримінального провадження, перевіряти повноту і законність проведення процесуальних дій, а також повноту, всебічність та об'єктивність розслідування у перейнятому кримінальному провадженні. При дорученні виконання такого запиту органу досудового розслідування, прокурор контролює і погоджує вчинені процесуальні дії.

По-восьме, перевіряти перед направленням прокуророві вищого рівня документи органу досудового розслідування про видачу особи (екстрадицію), повертати їх відповідному органу з письмовими вказівками, якщо такі документи необґрунтовані або не відповідають вимогам міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, чи законами України. Прокурор, отримавши повідомлення про затримання особи, перевіряє законність затримання особи, яка розшукується компетентними органами іноземних держав, та негайно інформує регіональну прокуратуру. За дорученням Генеральної прокуратури екстрадиційна перевірка здійснюється саме останньою прокуратурою [3].

Існує безліч думок з приводу розширення та звуження повноважень прокурора, які відрізняються між собою, одні є прибічниками звуження повноважень прокурора, інші в свою чергу розширення цих повноважень. Якщо ж розширити повноваження прокурора, то чи буде являтися це доцільно і наскільки ефективно і продуктивно зможе працювати прокурор. Адже в цьому випадку, на прокурора буде покладено більше повноважень, з новими повноваженнями потрібно ознайомитися та якомога детальніше розібрати суть повноваження, та якими способами можливе застосування і в яких межах. Ці зміни займуть багато часу для їх впровадження та можуть понести за собою негативні наслідки в ефективності діяльності прокурора.

Отже, при розгляді повноважень прокурора в процесі здійснення нагляду, можна дійти висновку, що повноваження прокурора потрібно звужити, для більш вузької спеціалізації, що буде мати позитивний вплив на ефективності роботи прокурора. Адже, можна привезти приклад щодо такого повноваження прокурора, як ініціювання перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених КПК України, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування. Це повноваження повинно бути у виключній підвідомчості керівника органа досудового розслідування, тому що керівник повинен контролювати роботу своїх підлеглих та усувати прогалини в їх діяльності та перевіряти законність їх дій.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року, № 4651-4 // Відомості Верховної Ради України: станом на 05 січня 2017 року. – Х.: Право, 2017. – 615 с.
2. Козаченко О. В. Кримінальний процес: конспект лекцій / О. В. Козаченко. – Миколаїв: Іліон, 2016. – С.72
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 2 / Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 664 с.
4. Ляш А. О. Процесуальний статус прокурора на досудовому кримінальному провадженні [Текст] / А. О. Ляш // Адвокат. – 2014. – № 4. – С. 24–27.

РОЛЬ ПРЕДМЕТА ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Одним із питань, що визначає зміст кримінально-процесуального доказування, є питання предмета доказування. Важливе теоретичне та практичне значення предмета доказування постійно підкреслюється у кримінально-процесуальній літературі. Правильне встановлення змісту предмета доказування забезпечує цілеспрямованість і плановість у здійсненні кримінально-процесуальної діяльності, спрямовує зусилля відповідних суб'єктів на встановлення саме тих обставин, які мають правове значення для прийняття рішення по суті [2, с. 93].

Предмет доказування прийнято ототожнювати з сукупністю перерахованих в правовій нормі (а саме у ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI – далі КПК) обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [4, с. 79]. Всі ці обставини мають значення для правильного вирішення кримінального провадження. Деякі науковці, підкреслюючи, що кожне кримінальне провадження є унікальним за набором обставин, котрі необхідно встановити, роблять несподіваний висновок, що регламентувати у кримінальному процесуальному законодавстві повний перелік обставин, що є обов'язковими до встановлення у кожному провадженні, є практично неможливим. У доказуванні беруть участь сторони, котрі самостійно, з урахуванням власної позиції, на основі закону, визначають коло питань, що є необхідними для дослідження [5, с. 171].

Не можна заперечувати унікальність кожного провадження, яка полягає в тому, що будь-яка подія відбувалася у певному місці, в певний час, конкретні особи вчиняли певні дії, керувались своїми мотивами тощо. Кожний злочин є «неповторним», але це не заважає в законодавстві та науці кримінального права застосовувати поняття складу злочину, під яким розуміють сукупність визначених законом ознак, що характеризують суспільно небезпечне діяння як злочин.

Склад злочину – це певна схема ознак діяння, яка складається з об'єкту, об'єктивної сторони, суб'єкту та суб'єктивної сторони. Для того, щоб забезпечити правильне застосування норм матеріального кримінального права, необхідно встановити фактичні обставини, на які, так би мовити, накладається схема – склад злочину, завдяки чому можна зробити висновок про те, чи мало місце посягання на захищений нормами кримінального права об'єкт, яке саме діяння було вчинене, чи містить воно ознаки об'єктивної сторони, чи вчинене таке діяння особою, що має ознаки суб'єкту злочину, яка форма та вид вини, мотиви, якими керува-

лася особа тощо. Отже, встановити під час досудового розслідування необхідно саме ті обставини, які дозволять зробити висновок щодо наявності (чи відсутності) в певному діянні ознак складу злочину, а також встановити інші обставини, що забезпечуватиме правильне застосування норми кримінального права (обставини, що слугуватимуть підставами для звільнення особи від кримінальної відповідальності чи покарання, полегшуючі та обтяжуючі обставини).

Таким чином, предмет доказування – сукупність обставин, що підлягають доказуванню у кожному кримінальному провадженні. Сукупність обставин, що входять до предмета доказування, визначена законом (ст. 91 КПК) і є обов'язковою та універсальною, незалежно від кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення [3, с. 108].

Доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, і саме правильне встановлення фактичних обставин справи, що здійснюється у формі доказування, є передумовою законного та обґрунтованого рішення [6, с. 32]. Предмет доказування має складну структуру, яка складається з таких елементів: 1) обставини, які становлять кінцеву мету процесу доказування (ст. 91 КПК); 2) проміжних (доказових) фактів – обставин, яка необхідно доказати на певному етапі розслідування для того, щоб за їх допомогою можна було дійти висновку про наявність обставин, які становлять кінцеву мету доказування; 3) допоміжних фактів – обставин, за допомогою яких можна встановити достовірність наявних доказів або відшукати додаткові докази [7, с. 12].

Особливість предмета доказування може проявлятися як у конкретному предметі доказування, оскільки особливе є формою прояву загальних закономірностей в окремих явищах, так і у загальному предметі доказування тоді, коли загальне вказує на відмінність об'єктів порівняння. У цьому випадку особливе виступає як загальне відносно конкретного і як менш загальне відносно більш загального. Такими особливими предметами доказування є: предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх (ст. 485 КПК), а також обставини, що підлягають встановленню при провадженні про застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 505 КПК) [2, с. 98].

Питання про структуру предмету доказування викликає суперечки в науковій літературі. Більшість авторів пропонують в предмет доказування включати тільки ті факти та обставини, які є кінцевою метою доказування, тобто, які необхідно встановити для вирішення провадження по суті. Інші автори пишуть про складну структуру предмету доказування [7, с. 13], але питання про те, які саме складові частини доцільно вбачати у предметі доказування, вирішують по-різному.

Отже, предмет доказування має складну структуру, включає три групи обставин, котрі підлягають доказуванню. І група: обставини, які необхідно доказати для ухвалення правильного рішення по суті кримінального провадження, ці обставини перелічені в ст. 91 КПК і є кінцевою метою доказування.

До II групи належать проміжні або доказові факти – це обставини, які необхідно доказати на певному етапі розслідування для того, що б з їх допомогою можна було зробити висновок про наявність або відсутність обставин, які є кінцевою метою доказування (тобто обставин першої групи). Якщо, наприклад, слідчий, прокурор, що розслідує вбивство, допитав свідка, який розповів, що бачив певну особу, яка заходила до потерпілого приблизно в той час, коли було вчинено злочин, то слідчий повинен перевірити такі дані і доказати, що саме ця особа (про яку давав показання свідок) знаходилась в оселі потерпілого під час вбивства. Надалі слідчий встановлює ще деякі обставини даної групи – те, що в цієї особи були знайдені речі потерпілого (треба встановити, що знайдені саме ті речі, що були викрадені у потерпілого), що підозрюваний погрожував потерпілому і т. ін. Всі ці обставини слідчий повинен доказати, а потім він використовує їх для того, щоб обґрунтувати свій висновок про те, що названа особа вчинила вбивство потерпілого.

III група: допоміжні факти – це обставини, за допомогою яких можна встановити достовірність наявних доказів, або відшукати додаткові докази. Так, скажімо, свідок, якого допитав слідчий, пояснив, що він чув, як підозрюваний погрожував потерпілому. У слідчого виникли сумніви щодо того, чи міг свідок, який знаходився на досить великій відстані від підозрюваного, чути його розмову з потерпілим. Для перевірки достовірності показань свідка слідчий провів слідчий експеримент і доказав, що свідок міг (або, навпаки, не міг) чути таку розмову. Визначити конкретний перелік проміжних та допоміжних фактів неможливо, він залежить від особливостей кожного кримінального провадження [7, с. 17–18].

Слід також згадати поняття «локальний предмет доказування». Необхідність в локальному предметі доказування проявляється в ході провадження в кримінальному провадженні, коли виникає необхідність вирішувати деякі питання, не пов'язані безпосередньо з вирішенням справи по суті, для чого потрібно встановити певні обставини. Така необхідність виникає, наприклад, в зв'язку із здійсненням слідчим суддею функції судового контролю. Отже, локальний предмет доказування – перелік обставин, які слід встановити, зокрема, при здійсненні слідчим суддею контрольних повноважень [1, с. 240]. Перелік таких обставин визначений в КПК відносно окремих питань, які вирішуються в кримінальному провадженні, і не пов'язані з вирішенням справи по суті.

Отже, обставини що підлягають доказуванню становлять його предмет. Предмет доказування має складну структуру, яка складається з таких елементів: 1) обставини, які становлять кінцеву мету процесу доказування; 2) проміжних (доказових) фактів – обставин, яка необхідно доказати на певному етапі розслідування; 3) допоміжних фактів – обставин, за допомогою яких можна встановити достовірність наявних доказів або відшукати додаткові докази.

Література:

1. Алєнін Ю. П. Локальний предмет доказування в кримінальному процесі / Ю. П. Алєнін, Т. В. Лукашкіна / Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – №4. – С. 240-242
2. Анохін А. М. Предмет доказування у кримінальному провадженні / А. М. Анохін // Наше право. – 2013. – № 2. – С. 93-98
3. Козаченко О. В. Кримінальний процес: конспект лекцій / О. В. Козаченко. – Миколаїв: Іліон, 2016. – 319 с.
4. Комісарчук Ю. А. Особливості визначення предмета доказування у кримінальному провадженні / Ю. А. Комісарчук // Актуальні проблеми доказування в кримінальному провадженні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (27 листопада 2013 року, м. Одеса). – Одеса, Юридична література. – 2013. – С. 79-85.
5. Лобойко Л. М., Банчук О. А. Кримінальний процес: Навчальний посібник. – К.: Ваіте, 2014. – 432 с.
6. Лукашкіна Т. В. Доказывание как этап правоприминительного процесса / Т. В. Лукашкіна // Актуальні проблеми доказування в кримінальному провадженні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (27 листопада 2013 року, м. Одеса). – Одеса, Юридична література. – 2013. – С. 30-36.
7. Лукашкіна Т. В. Теорія доказів у кримінальному судочинстві: навч.-метод. посібник / Т. В. Лукашкіна. – Одеса, «Фенікс». – 2012. – 54 с.

УДК 343.135

ПЕРЕБИЙНІС Світлана

ІНСТИТУТ МЕДІАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ЗАРУБІЖНИЙ І НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ

В останній час все більшою увагою як науковців, так і практиків користуються альтернативні або позасудові способи вирішення конфліктів не лише в приватних галузях права, а й в публічних. До таких способів належить і медіація. Однак, якщо запровадження такого інституту в національну систему приватного права не викликає заперечень, то щодо реформування в цьому напрямку кримінального процесуального права тривають певні дискусії.

Медіація є однією з найпоширеніших форм так званого «відновного правосуддя» та походить від англ. *mediation* – посередництво. У соціаль-

ній психології медіація розглядається як особлива форма регулювання спірних питань, конфліктів, основною метою процесу є узгодження інтересів. Також медіацію визначають як особливий підхід щодо розв'язання цього конфлікту, у якому не заінтересована у результаті вирішення спору та компетентна третя сторона забезпечує структурований процес для того, щоб допомогти сторонам конфлікту прийти до консенсусу та вирішити всі спірні питання [7, с. 131]. Відповідно до Рішення Ради Європейського Союзу від 15 березня 2001 р. «Про місце жертв у кримінальному судочинстві» медіація в кримінальних справах – це пошук, до або під час кримінального судочинства, взаємоприйняттого рішення між жертвою та правопорушником за посередництва компетентної особи (медіатора) [5, с. 24]. Прийняття Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року № 4651- VI (далі – КПК) дало поштовх до поживлення дискусій довкола відновних методів правосуддя.

Інститут медіації є альтернативним способом врегулювання кримінально-правових конфліктів, в основу якого покладено посередництво у примиренні сторін. Основними ознаками цього інституту є: 1) медіація – спосіб врегулювання спорів; 2) в процесі бере участь третя незалежна сторона – медіатор; 3) основною умовою є добровільна згода сторін на процес; 4) основна мета – пошук компромісного рішення [4, с. 126].

Радою Європи запропоновано Україні здійснити певні кроки в напрямі реформування своєї нормативно-правової бази. Зокрема, йдеться про Рекомендації щодо медіації в кримінальних справах Rec (99) 19. В Рекомендації рекомендовано реформувати вітчизняне законодавство в сфері управління та побудувати довіру до судової влади, здійснювати та забезпечувати належну правову допомогу громадянам України [7]. Слід звернути увагу, що медіація має на меті досягнення консенсусу між правопорушником і потерпілим, а також забезпечити усвідомлення правопорушником наслідків своєї протиправної поведінки та сприяти добровільному відшкодуванню заподіяної шкоди потерпілому в знак примирення. Під час урегулювання спору посередником у цьому процесі є професійний медіатор, який допомагає сторонам у процесі примирення, забезпечує встановлення між ними контакту, організовує та проводить сам процес медіації. Під примиренням сторін потрібно розуміти добровільне волевиявлення потерпілого на прощення особи, яка вчинила злочин, та досягненню з нею згоди щодо порядку, розміру, умов усунення шкоди, яка була заподіяна злочином, і досягнення між ними миру [4, с. 142].

У багатьох зарубіжних країнах інститут медіації активно застосовується у кримінальному процесі. Наприклад, однією з перших держав, які на законодавчому рівні закріпили цей інститут, є Сполучені Штати Америки. Ще на початку 70-х років XX століття з'явилися програми примирення винного і потерпілого, що є однією з найбільш розповсюджених

форм відновного правосуддя. В Англії медіація також є поширеною застосуванні, її може бути проведено після порушення кримінальної справи, але до судового розгляду справи. Крім цього, суд може призначити проведення програми відновного правосуддя після визнання особи винною, але до присудження покарання [4, с. 127]. Узагальнюючи досвід європейських країн, можна вирізнити такі два основні прототипи правового регулювання медіації в Європі. Перший прототип медіації передбачає регулювання нормами кримінального процесуального законодавства (Австрія, Бельгія, Фінляндія, Німеччина, Польща, Словенія) та/або нормами матеріального кримінального права (Фінляндія, Німеччина, Польща). Другий прототип – медіація може регулюватися окремим законом про медіацію, в якому детально врегульовано питання організації та процесу медіації. Такий закон діє в Норвегії з 1991 р. (Акт про муніципальні комісії з медіації). У 2002 р. закон про медіацію прийнято в Швеції; цей закон передбачає активізацію процесу медіації за сприянням та взаємодії з муніципальними службами [6, с. 242]. У процесі медіації за європейськими стандартами забороняється застосування будь-якого тиску чи примусу на підозрюваного чи обвинуваченого, умовою є обов'язкова присутність представників сторін, можливість надання правової допомоги підозрюваному чи обвинуваченому. Весь процес медіації повинен бути заснований на конфіденційності та неупередженості та не порушувати норми процесуального законодавства [1, с. 198].

Також можна визначити ще одну класифікацію моделей ролі інституту медіації в системі права держав, які відрізняються залежно від передумов до виникнення медіації та впровадження її в правозастосовчу практику: 1) англо-саксонська модель, в рамках якої медіація розглядається як альтернативний спосіб вирішення кримінально-правового конфлікту, та не має чіткого законодавчого закріплення (Великобританія, США, Канада, Нова Зеландія та інші країни); 2) континентальна модель, в рамках якої медіація є процесуальним інститутом і, як правило, закріплена в законодавстві; ця модель медіації втілює собою одну з можливих альтернатив кримінальному переслідуванню (Франція, Німеччина, Португалія) [4, с. 128]. Отже, можемо зробити висновок, що інститут медіації в Україні можна віднести до першого прототипу та до англо-саксонської моделі, адже даний інститут не має власного чіткого законодавчого регулювання.

Щодо чинного українського законодавства, то воно також містить основи для запровадження процедури медіації. Так, КПК містить прогресивну норму, яка передбачає провадження на підставі угод, в рамках якого у кримінальному провадженні може бути укладена угода про примирення між потерпілим та обвинуваченою особою. Про можливість залучення посередника до врегулювання цього конфлікту свідчить по-

ложення про те, що угода укладається сторонами самостійно або за допомогою захисника чи представника або іншої особи за погодженням між сторонами, окрім судді чи прокурора. Важливим є той факт, що законодавець чітко встановлює перелік кримінально-караних діянь, у провадженні щодо яких може бути укладена угода про примирення. Процесуальний порядок угоди про примирення регулюється нормами ст. ст. 469–475 КПК.

Щодо місця інституту медіації в системі кримінального процесуального права України, то медіація може розглядатися як окрема факультативна стадія кримінального процесу або як міжстадійний інститут, зокрема як спосіб реалізації законних прав та інтересів паралельно з судовим розглядом кримінальної справи. У деяких випадках медіація може бути й альтернативою кримінальному процесу, якщо процедура була проведена до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, при умові, що процес медіації відповідає інтересам потерпілого та правопорушника, а злочин не пов'язаний з публічним інтересом держав [4, с. 129]. Світова практика свідчить, що впровадження та застосування медіації у кримінальних справах спрямоване на розв'язання численних проблем, зокрема сприяє гуманізації та демократизації правової системи, кримінальної політики; вдосконаленню та спрощенню кримінального процесу; доступності правосуддя; підвищення рівня довіри та поваги до суду та правоохоронних органів; тощо.

Основними проблемами запровадження медіації як окремого інституту є недостатній рівень правового регулювання та відсутність в Україні професійних медіаторів. У 2012 році був сформований проект Закону України «Про медіацію» від 19 квітня 2012 року, де було визначено, що медіатор – професійно підготовлений посередник у переговорах між сторонами конфлікту. Проект закону не був ухвалений, але КПК передбачає, що водночас переговори щодо угоди про примирення можуть проводити захисник і представник, а також інша особа, погоджена сторонами (за винятком слідчого, прокурора або судді). Фактично, зазначені особи виступають медіаторами, хоча такого законодавчого терміна у кримінальному процесуальному законі не закріплено. В Україні практично відсутні професійні медіатори, які б могли надавати послуги клієнту на якісному рівні [5, с. 26]. Всі академічні програми для студентів-правників націлені на вивчення судового процесу на основі змагальності сторін, що є протилежним процесу примирення та основним умовам процесу медіації.

Незважаючи на ряд суперечливих норм, прийняття Кримінального процесуального кодексу України 2012 року – це, безперечно, крок уперед до нових стандартів судочинства, його гуманізації та демократиза-

ції. На нашу думку, інститут медіації має посісти вагоме місце у національній системі права, чим сприятиме наближенню українського судочинства до європейських стандартів.

Література:

1. Аракелян Р. Ф. Європейські стандарти як парадигма розбудови інституту медіації в кримінальному процесуальному законодавстві України / Р. Ф. Аракелян // Юридична наука. – 2015. – № 11. – С. 194–202.
2. Аракелян Р. Ф. Сучасні міжнародно-правові моделі кримінальної процесуальної медіації / Р. Ф. Аракелян // Часопис Київського університету права. – 2015. – № 1. – С. 240–244.
3. Звягіна І. Н. Медіація в кримінальному процесі України / І. Н. Звягіна, К. С. Звягіна // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. – 2012. – № 1. – С. 140–143.
4. Іщенко О. М. Медіація в кримінальному процесі: зарубіжний досвід та перспективи України / О. М. Іщенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2016. – Вип. 39(2). – С. 126–129.
5. Ліхолетова Ю. А. До питання запровадження інституту медіації згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України / Ю. А. Ліхолетова // Адвокат. – 2012. – № 12. – С. 24–26.
6. Рекомендація №R (99) 19 (від 15. 09. 1999 р.) Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про медіацію в кримінальних справах» // Відновне правосуддя в Україні: Щоквартальний бюлетень. – 2005. – №1–2. – С. 50–53.
7. Смітєнко З. Д. Медіація як кримінально-процесуальна категорія та її застосування в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх / З. Д. Смітєнко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2015. – № 4. – С. 130–139.

Розділ V

СУЧАСНІ ФОРМИ ПРОТИДІЇ ДЕВІАНТНИМ ПРОЯВАМ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИЙ І КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТИ

УДК 343.9.01

ЧОРНОЗУБ Лариса

ЗАГАЛЬНІ ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА БОРЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Функціонування Української держави охорона прав і свобод людини і громадянина, попередження та припинення правопорушень були та залишаються найважливішими завданнями відповідних державних органів і держави в цілому. З метою удосконалення національної правової бази для боротьби зі злочинністю важливе значення має кращий досвід зарубіжних країн та міжнародних організацій, які досягли певного прогресу у створенні налагодженого превентивного механізму та мають значні здобутки у цій сфері. У зв'язку з цим значний науковий і практичний інтерес становить інструментарій Європейського Союзу, який однією з ключових засад своєї діяльності визначив розбудову «простору свободи, безпеки, правосуддя», а також попередження і боротьбу зі злочинністю.

На сьогоднішню правовою основою координації дій держав у боротьбі зі злочинністю в рамках ЄС є його установчі договори – Договір про ЄС від 07.02.1992 р. (зокрема, ст.ст. 1, 2, 3) та Договір про функціонування ЄС від 25.03.1957 р. (далі – ДФЄС), передусім Частина 3 Розділ V «Простір свободи, безпеки і справедливості» (ст.ст. 67–89). Так, відповідно до ч. 3 ст. 67 ДФЄС Союз докладає зусиль для забезпечення високого рівня безпеки за допомогою заходів із запобігання і боротьби зі злочинністю, расизмом, ксенофобії та заходів з координації та співпраці органів поліції, правосуддя та інших компетентних органів а також шляхом взаємного визнання судових рішень у кримінальних справах та, в разі потреби, зближення норм кримінального права. На основі вказаних договорів

розробляються акти вторинного права ЄС, які виступають засобом гармонізації національного кримінального законодавства у боротьбі з різними проявами злочинності у державах-членах.

Ключові засади законодавчого та оперативного планування у сфері боротьби зі злочинністю визначаються Європейською Радою (ст. 68 ДФЄС) – вищою політичною інституцією ЄС, що складається з глав держав або урядів усіх держав-членів ЄС. Це означає, що загальноєвропейську політику у боротьбі зі злочинністю на сьогодні встановлюють самі держави-члени, і саме від них у першу чергу буде залежати вектор такої боротьби та її ефективність. ЄС запроваджує лише мінімальні кримінально-правові та кримінально-процесуальні правила як правові стандарти, які держави-члени не можуть звужувати або не виконувати. При цьому ніщо не перешкоджає державам-членам зберігати або встановлювати для осіб більш високий рівень захисту прав і свобод.

Відзначимо, що за чинною редакцією установчих договорів ЄС боротьба зі злочинністю відноситься до спільної компетенції ЄС і держав-членів (ст. 4 ДФЄС). Це означає, що у цій сфері або Союз, або держави-члени можуть здійснювати законодавчу діяльність і ухвалювати юридично обов'язкові акти, залежно від того, хто більш ефективно зможе досягти ключової мети такої діяльності – створення безпечного середовища для існування і життєдіяльності, а також підтримання громадського порядку. При цьому держави-члени можуть реалізовувати свою законодавчу компетенцію лише до тих пір, доки Союз не скористався своїм правом на ухвалення відповідних актів. Тобто у разі прийняття відповідного нормативного акта компетентними установами Союзу, вважається, що держави мовчазно санкціонували його прийняття і зобов'язуються його виконувати.

Важливою гарантією для держав-членів від надмірного і жорсткого регулювання сфери боротьби зі злочинністю на рівні ЄС є принцип надання повноважень, принцип пропорційності та принцип субсидіарності. Відповідно до принципу надання повноважень Союз діє лише в межах тих повноважень, які йому надані державами-членами (ч. 1 ст. 5 ДЄС). Відповідно, повноваження, яких не надано Союзові, залишаються за державами-членами. Згідно з принципом пропорційності заходи Союзу, у тому числі у законодавчій сфері, за змістом та формою не мають виходити за межі того, що є необхідним для досягнення цілей його установчих договорів (ч. 4 ст. 5 ДЄС). Це означає, що у сфері боротьби зі злочинністю має бути досягнена співрозмірність між цілями, які переслідуються – забезпечити безпечне середовище для нормального існування і розвитку, та заходами, які для цього застосовуються. Перевага спершу має надаватися більш м'яким заходам, і лише за їх недостатності – використовувати більш жорсткі регулятори. При цьому нормативні акти ЄС повин-

ні бути своєчасними і необхідними, спрямованими на досягнення відповідної мети.

За принципом субсидіарності ЄС має право діяти лише тоді та у такому обсязі, в якому держави-члени не можуть належним чином досягти цілей відповідного заходу на центральному, регіональному або місцевому рівнях, а натомість це краще здійснити на рівні Союзу з огляду на масштаби або результати запропонованих заходів (ч. 2 ст. 2 ДФЄС). Відповідно до принципу субсидіарності державам-членам надається пріоритетне право визначати у своєму кримінальному законодавстві злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки. Згідно з ч. 1 ст. 83 Договору про функціонування ЄС Європейський Парламент та Рада за допомогою директив можуть встановити мінімальні правила щодо визначення кримінальних злочинів та санкцій лише у сфері особливо тяжкої злочинності транскордонного змісту. Йдеться про злочини, пов'язані із створенням і функціонуванням організованих злочинних груп, тероризмом; торгівлею людьми; відмиванням доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму; торгівлею наркотиками; расизмом і ксенофобією тощо.

Національні парламенти держав-членів мають право контролювати зміст законопроектів ЄС, оцінюючи можливості їхніх держав у самостійній боротьбі зі злочинністю та у разі такої можливості скористатися колективним правом вето на відповідні проекти нормативних актів ЄС (Протокол № 1 про роль національних парламентів в Європейському Союзі). Водночас таке право вето не є абсолютним. Воно може бути відхилено Європейською Комісією, яка обґрунтовуючи свою позицію щодо необхідності прийняття акта на рівні ЄС, може передати відповідну законодавчу ініціативу у сфері боротьби зі злочинністю на розгляд Ради ЄС та Європейського Парламенту. Однак установчі договори містять гарантії й у такому разі для держав-членів, які можуть подати позов про анулювання відповідного акта ЄС на підставі ст. 263 ДФЄС через порушення принципів пропорційності або субсидіарності.

З аналізу установчих договорів ЄС можна дійти висновку, що основними напрямками забезпечення безпеки у Європейському Союзі є: вжиття заходів із попередження та боротьби зі злочинністю, забезпечення координації діяльності та співробітництва поліцейських, судових та інших компетентних органів держав-членів; взаємне визнання судових рішень у кримінальних справах; зближення кримінального законодавства у кримінальних справах.

Формами реалізації вказаних напрямів відповідно до Розділу V ДЄС є:

- визначення Європейською Радою стратегічних орієнтирів для складання програм законодавчої та оперативної діяльності (ст. 68 ДФЄС);

- заснування постійного комітету Ради з метою забезпечення розвитку і посилення в Союзі оперативного співробітництва з питань внутрішньої безпеки (ст. 71 ДФЄС);
- організація державами-членами на взаємній основі і під свою відповідальність належних форм співробітництва і координації (ст. 73 ДФЄС);
- визначення Європейським парламентом і Радою через регламентних правових основ адміністративних заходів щодо переміщення капіталів і платежів з метою попередження тероризму і пов'язаної з нею діяльності, а також боротьби з цими явищами (ст. 75 ДФЄС);
- прийняття Радою ЄС та Європейським Парламентом нормативних актів щодо визнання у всьому Союзі будь-яких форм вироків і судових рішень; попередження і вирішення конфліктів юрисдикцій між державами-членами; підтримання навчання судейського корпусу і судового персоналу; полегшення співробітництва між судовими органами держав-членів у межах кримінального переслідування і виконанні рішень (абз. 2 п. 1 ст. 82 ДФЄС);
- встановлення Радою ЄС та Європейським парламентом за допомогою директив мінімальних правил з метою полегшення взаємного визнання вироків і судових рішень, а також поліцейського і судового співробітництва (п. 2 ст. 82 ДФЄС);
- встановлення Радою ЄС та Європейським парламентом за допомогою директив мінімальних правил щодо визначення кримінальних правопорушень і санкцій у сферах особливо тяжкої транснаціональної злочинності, що впливають з характеру або наслідків таких правопорушень або з особливої необхідності боротися з ними (п. 1 ст. 83 ДФЄС);
- забезпечення діяльності Євроюсту – агенції ЄС з підтримання і зміцнення координації і співробітництва між національними органами слідства та обвинувачення у сфері тяжких злочинів, що впливають на дві або більше держави-члена або потребують спільного обвинувачення (ст. 85 ДФЄС);
- заснування Європейської прокуратури на основі Євроюсту, покликаної здійснювати боротьбу зі злочинами, що завдають шкоди фінансовим інтересам Союзу (ст. 86 ДФЄС);
- встановлення Радою ЄС та Європейським Парламентом заходів з розвитку поліцейського співробітництва держав-членів (ст. 87 ДФЄС);
- забезпечення діяльності Європолу – агенції ЄС з підтримки та зміцнення діяльності поліцейських органів та інших правоохоронних служб держав-членів, їхньої взаємної співпраці щодо запобігання та боротьби проти тяжких злочинів, що впливають на дві або більше держав-членів, тероризму та тих форм злочинів, що впливають на спільні інтереси ЄС (ст. 88 ДФЄС).

Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що на сучасному етапі функціонування Європейського Союзу держави-члени ЄС зберігають значні суверенні повноваження у сфері попередження і боротьби зі злочинністю. Разом із тим на рівні ЄС поступово формується законодавча база у цьому напрямку. Нині вона запроваджує лише мінімальні кримінально-правові та кримінально-процесуальні стандарти, обов'язкові для держав-членів та зосереджена на визначенні правових рамок у боротьбі з тяжкими злочинами, що впливають на дві або більше держав-членів (тероризм, торгівля людьми, нелегальна міграція, відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансування тероризму, торгівля наркотиками тощо). Однак з посиленням інтеграційних процесів можна прогнозувати збільшення кількості нормативних актів ЄС у цій сфері та, відповідно, звуження національної законотворчої компетенції.

УДК 343.915

**ЧОРНОЗУБ Лариса
ТАРАН Зінаїда**

ОСНОВОПОЛОЖНІ АСПЕКТИ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Відповідно до Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. На даному етапі розбудови українського суспільства невід'ємною складовою його розвитку є саме реалізація державної політики щодо захисту дитинства. Подолання злочинності загалом та злочинності неповнолітніх постає однією з найбільш актуальних проблем сучасності. Слід зазначити, що на сьогоднішній день майже кожен п'ятий підліток, який скоїв правопорушення та ігнорує приписи законів, вчиняє протиправні діяння заради отримання прибутку, утвердження у суспільстві, вирішення конфліктних ситуацій тощо. Неповнолітніми злочинцями, стають діти як із нормальних, матеріально благополучних, повних родин, так і з неблагополучних родин.

Питання щодо аналізу, сутності, подолання та профілактики злочинності неповнолітніх досліджують багато як вітчизняних, так і закордонних вчених, а саме: Г. А. Аванесов, Ю. В. Александров, П. П. Андрушко, Ю. М. Антонян, М. І. Бажанов, Л. Д. Гаухман, А. А. Герцензон, В. В. Голіна, І. М. Даньшин, Є. С. Демчіхіна, О. М. Джужа, С. О. Єфремов, О. М. Книш, В. М. Кудрявцев, Л. В. Левицька, М. М. Рудик, А. В. Савченко, Л. В. Сердюк, В. І. Сімонов та інші науковці.

У 1991 році, ратифікувавши Конвенцію ООН про права дитини та проголосувавши за Всесвітню декларацію про забезпечення виживання,

захисту і розвитку дітей, держава Україна приєдналась та взяла на себе міжнародні зобов'язання щодо здійснення міжнародних стандартів прав дитини і відповідно до даного нормативного акту, держава повинна забезпечити добробут, здоров'я, охорону, освіту, житло для кожної дитини без дискримінації та забезпечити захист від насильства та експлуатації.

Розглядаючи нормативно-правове забезпечення подолання злочинності неповнолітніх в Україні, слід зазначити такі нормативні акти як: по-перше, Конституція України, відповідно до якої проголошено та закріплено у статтях 51 та 52 захист сім'ї та права дітей [1]; по-друге, Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року, де визначено та закріплено як загальнонаціональний пріоритет саме забезпечення прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток [2]; по-третє, Закон України «Про попередження насильства в сім'ї», який було прийнято 15 листопада 2001 року і проголошено та закріплено організаційні та правові основи попередження насильства в сім'ї, що постає як один із перших кроків держави щодо захисту неповнолітніх від насильницьких посягань [3]; по-четверте, Національна програма «Діти України» від 18 січня 1996 року в якій важливим завданням соціально орієнтованої держави є виконання, передбачених міжнародними актами, зобов'язань з питань захисту та розвитку дітей тощо[4; 5, с. 3].

Аналізуючи питання насильницької злочинності неповнолітніх, слід визначити, що передбачає собою насильницька дія загалом. Під насиллям розуміють незаконне використання сили, тобто примусовий, проти волі іншої особи вплив на неї; насильницький вплив на особу полягає у будь-якому примусі її до дій, які суперечать її бажанням [6, с. 134]. Таким чином, насильницькій дії притаманні такі властивості як: протиправність, порушення прав особи на правомірну поведінку шляхом застосування примусу, руйнування основ правосвідомості особи, ігнорування основних гуманістичних цінностей права.

На думку вченої Є. С. Демчihinої, злочинність неповнолітніх усе частіше відрізняється особливою жорстокістю і зухвалістю. Це значною мірою зумовлюється й загальною соціальною ситуацією в країні, коли зростає дефіцит духовності, ефіри засобів масової інформації переповнені сценами жорстокості, несправедливості та ігнорування соціальних норм, а Інтернет замінив бібліотеки не завжди корисною інформацією [7, с. 87–88].

Основними факторами (чинниками) насильницьких злочинів неповнолітніх є: слабка матеріальна база більшої частини українських родин; наявність правового нігілізму у державі; підвищення рівня захворюваності дітей; ігнорування батьками необхідності фізичного, психічного, інтелектуального, морального виховання дитини; поширення негатив-

них соціальних фонових явищ, а саме: алкоголізм, наркоманія, проституція, суїцид, бездоглядність, безпритульність; низький рівень правової освіти як батьків, так і дітей.

Відповідно до Кримінального кодексу України, у випадку вчинення кримінально-протиправних діянь, особа підлягає кримінальній відповідальності. За загальним правилом кримінальна відповідальність настає з 16 років. У ч. 2 ст. 22 Кримінального кодексу України наведено вичерпний перелік злочинів, коли особа підлягає кримінальній відповідальності з 14 років. Якщо особою, яка не досягла віку кримінальної відповідальності (малолітнім до 14 років) було вчинено суспільно-небезпечне, протиправне, винне, каране діяння, до неї можуть бути застосовані такі примусові заходи виховного характеру, що передбачені ч. 2 ст. 105 Кримінального кодексу України, а саме: застереження; обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання; направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років. Кримінальна активність неповнолітніх, які не досягли віку притягнення до кримінальної відповідальності, має тенденцію до збільшення і здатна справляти відчутний вплив на оперативну обстановку загалом [9, с. 68].

На думку американських фахівців, кримінальна активність підлітків в сучасному світі зростає незалежно від матеріального добробуту населення, а причиною вважають акселерацію нових поколінь, суцільне захоплення Інтернетом, де немає цензури [10, с. 29].

Отже, узагальнюючи вищезазначене, можемо зробити висновок, що насильницька злочинність являє собою кримінально-противні, суспільно-небезпечні дії або бездіяльність, що посягають на життя, здоров'я, недоторканість особи та вчиняються шляхом застосування до особи фізичного або психічного насильства. Таким чином, проблема насильницької злочинності неповнолітніх є і залишається досить вагомим та актуальним на даному етапі розбудови соціальної, демократичної та правової держави України. Тому, з метою подолання та профілактики насильницької злочинності неповнолітніх необхідним є: реальна реалізація нормативних гарантій охорони неповнолітніх шляхом утвердження та матеріального забезпечення політичних програм щодо захисту дітей; підвищення матеріального забезпечення родин; усунення негативних аспектів батьківського виховання неповнолітніх; вирішення конфліктів ненасильницьким шляхом; виховання гуманності та терпимості у громадян; отримання освіти; безкоштовне поширення літератури та можливість безкоштовно відвідувати місця самоосвіти та розвитку.

Література:

1. Конституція України: прийнята 28 червня 1996 року на п'ятій сесії Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 11. – Ст. 143.
2. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.
3. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15 листопада 2001 року № 2789-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 10. – Ст. 70.
4. Про Національну програму «Діти України»: указ Президента України від 18 січня 1996 року N 63/96 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/63/96>.
5. Левицька Л. В. Запобігання насильницьким злочинам щодо неповнолітніх в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / Л. В. Левицька. – К., 2003. – 24 с.
6. Демчіхіна Є. С. Кримінально-правова характеристика групової некорисливої насильницької злочинності неповнолітніх / Є. С. Демчіхіна // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2012. – № 4. – С. 133–140.
7. Демчіхіна Є. С. Кримінологічний аналіз чинників групової некорисливої насильницької злочинності неповнолітніх / Є. С. Демчіхіна // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 6. – С. 86–90.
8. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
9. Рудик М. М. Запобігання утворенню неповнолітніми злочинних угруповань, що вчиняють корисливо-насильницькі злочини / М. М. Рудик // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2015. – № 1. – С. 64–72.
10. Савченко А. В. Покарання по-американськи / А. В. Савченко // Міліція України. – 2003. – № 4. – С. 29–30.

УДК 343.982

КІЯН Тетяна

ПРО ДЕЯКІ ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ТЕОРІЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ, ГРУПОФІКАЦІЇ ТА ДІАГНОСТИКИ

Професійна діяльність криміналістів спрямована на надання допомоги правоохоронним органам в розкритті, розслідуванні та попередженні злочинів.

На основі використання досягнень природничих, технічних і суспільних наук розробляються новітні техніко-криміналістичні засоби і методи виявлення, фіксації, збирання, зберігання та дослідження слідів та інших речових доказів – джерел доказової інформації.

Серед окремих методів криміналістики одне з перших місць належить методам криміналістичної ідентифікації, встановлення групової належності (групофікації) та діагностики, які мають найбільш розроблені теоретичні основи і велику практичну значущість. Ці методи відіграють важливу роль у встановленні обставин вчинення злочину і особи, яка його вчинила.

Одним із основних завдань криміналістичної експертизи є проведення ідентифікаційних досліджень, науковою основою яких є теорія криміналістичної ідентифікації – система правил і понять, необхідних для встановлення тотожності або її відсутності.

Ідентифікація як теорія встановлення тотожності у кримінальному судочинстві розроблена С. М. Потаповим. Значний внесок у розвиток цієї теорії зробили Р. С. Белкін, А. І. Вінберг, В. Я. Колдін, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, М. О. Селіванов, Н. В. Терзієв, Б. І. Шевченко та інші вчені-криміналісти.

Слово «ідентифікація» походить від лат. *identificos*, що означає однаковий, той самий, тотожний. Тотожність – це рівність об'єкта самому собі, незалежно від змін його станів і від часу. Тотожність об'єкта передбачає його неповторність, індивідуальність, рівність самому собі чи відмінність від подібних йому [7, с. 35].

Тому ідентифікація – це процес дослідження, пізнання об'єкта і отримання якоїсь інформації. Ідентифікацію можна інтерпретувати як форму пізнавальної діяльності, котра використовується в різних галузях знань, в тому числі і кримінальному судочинстві при встановленні істини у кримінальній справі [3, с. 33; 2, с. 29] (на сьогоднішній день – у кримінальному провадженні).

Методологічну основу ідентифікації як методу встановлення тотожності складають такі положення матеріалістичної діалектики: індивідуальність предметів матеріального світу; їх відносна незмінність; взаємозв'язок об'єктів матеріального світу; можливість аналізу і оцінки їх змін (які можуть бути природні, випадкові і навмисні).

Ідентифікацію як загальний метод у криміналістиці прийнято поділяти за різними ознаками, серед яких найбільш поширені такі: а) за матеріально зафіксованими відображеннями (ототожнення зброї за слідами на гільзі і кулі); б) за ознаками загального походження (ціле за частинами), наприклад, відломаний кінчик клинка ножа, вилучений з рани потерпілого, і зламаний клинок ножа підозрюваного раніше складали одне ціле); в) за уявним образом (наприклад, підозрюваний ототожнюється свідком у ході пред'явлення для впізнання); г) за описом ознак (ототожнення особи за описом ознак зовнішності у впізнавальній картці).

За характером встановлюваної тотожності криміналістичну ідентифікацію поділяють на індивідуальну, у процесі якої вирішуються питання тотожності індивідуально визначеного об'єкта, і групову (родову), за допомогою якої ототожнюють класифікаційну групу, до якої належить досліджуваний об'єкт [4, с. 36; 5, с. 48].

Разом з тим, на мій погляд, таке висловлювання («ототожнення класифікаційної групи») є некоректним; ототожнити (ідентифікувати) мож-

на конкретний об'єкт, а по відношенню до групи точніше висловитись «встановлення групової належності».

При індивідуальній ідентифікації встановлюється конкретна тотожність, тобто те, що даний об'єкт є саме тим, що спостерігався раніше або залишив сліди. При встановленні групової належності з'ясовується лише те, що об'єкт належить до певної групи (роду, виду, марки, системи тощо). Тобто при індивідуальній ідентифікації встановлюється конкретна тотожність, а при встановленні групової належності – подібність (віднесення об'єкта, що залишив сліди, до групи, роду, виду об'єктів). [6, с. 52]. Встановлення належності об'єкта до відповідної групи здійснюється на основі вивчення його загальних ознак, що збігаються з ознаками всіх об'єктів даної групи. [8, с.13].

Встановлення групової належності об'єкта дозволяє встановити його належність до окремого класа, рода, вида, тобто до деякої множини однорідних об'єктів і проводиться з метою: визначення природи невідомої речовини (виявлені волокна виготовлені з бавовни); визначення суті і призначення предмета (вилучений патрон є боеприпасом калібра 5,6 мм і призначений для стрільби з малокаліберної зброї); віднесення об'єкта до тієї чи іншої групи, маси речовини (вилучений на місці ДТП шматочок є частиною лакофарбового покриття автомобіля); виявлення джерела походження або способу виготовлення об'єкта (вилучений патрон виготовлений зі сталі саморобним способом з використанням заводського обладнання).

Так само відбувається процес групування невідомих речовин, які не мають усталеної зовнішньої форми (газоподібні, рідкі, сипкі). Їхні властивості порівнюються з властивостями речовин відомого роду, виду, класу або групи. У випадку схожості властивостей порівнюваних речовин робиться висновок про їхню належність до відповідної групи. Наприклад, вилучена у підозрюваного речовина є маковою соломкою і відноситься до класу наркотичних речовин.

Криміналістична діагностика – це вчення про способи встановлення певних фактів і обставин кримінального правопорушення, які підлягають встановленню і доказуванню.

Термін «діагностика» має три значення: розпізнання, розрізнення й визначення. Криміналістична діагностика акумулює всі ці значення і може бути визначена як окремий метод пізнання механізму злочину на підставі його відображення на об'єктах матеріального світу [1, с. 27].

Предметом криміналістичної діагностики є встановлення властивостей і станів об'єктів, що зазнали змін у зв'язку зі вчиненням злочином. Крім того, під предметом розуміють факти, що можуть бути виявлені слідчим, експертом, спеціалістом за допомогою різних засобів, методів, способів, що містять об'єктивно-доказову інформацію [7, с. 47].

Криміналістична діагностика проводиться з метою:

- визначення властивостей і стану об'єкта, його відповідності (невідповідності) заданим характеристикам (наприклад, чи справна гвинтівка і чи придатна вона до стрільби);
- встановлення факту і причин змінення первинного стану об'єкта (для дослідження обставин дії), наприклад, чи змінювався первинний зміст документа;
- аналізу кримінальної ситуації, встановлення причинного зв'язку між фактами (встановлення: чи можливий постріл з даного пістолету без натискання на пусковий гачок).

Висновки експерта з діагностичних питань використовуються слідчим для з'ясування ситуації розслідуваної події (наприклад: револьвер, вилучений у Ісаченко І. І., технічно справний, до стрільби придатний, постріл з нього без натискання на пускової гачок неможливий).

Висновки експерта з питань групофікації (встановлення групової належності) можуть дати відповідь про групу, до якої належить досліджуваний об'єкт (наприклад: куля, вилучена з трупа Козленко М. М., стріляна з пістолета Макарова; сліди взуття на місці події залишені кросівками).

Висновки експерта з ідентифікаційних питань мають важливе значення як докази (наприклад: рукописний текст передсмертної записки виконаний Петренко А. А.).

Оцінка результатів висновків – це логічна діяльність, котра полягає у співвіднесенні результатів дослідження з іншими доказами у матеріалах кримінального провадження.

При оцінюванні збіжності або відмінності ознак формується внутрішнє переконання про неповторність збіжного комплексу ознак, а на його основі – висновок про тотожність або відмінність, вид, рід, клас об'єкта в процесі криміналістичної ідентифікації. У разі групофікації робиться висновок про схожість, однорідність або загальне джерело походження. [3, с. 43; 2, с. 41].

Отже, застосування методів криміналістичної ідентифікації, групофікації і діагностики при дослідженні слідів злочину та інших речових доказів має важливе значення для запобігання, виявлення, розкриття і розслідування кримінальних правопорушень.

Л і т е р а т у р а :

1. Гора І. В., Іщенко А. В., Колесник В. А. Криміналістика. – К.: Вид. Паливода А. В., 2004. – 236 с.
2. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Кузьмічов Я. В. та ін. Криміналістика: питання і відповіді. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 280 с.
3. Криміналістика: Підручник / За ред. П. Д. Біленчука – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Атіка, 2001. – 544 с.
4. Криміналістика (криміналістична техніка): Курс лекцій / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, М. В. Салтевський, Г. С. Семаков. – К.: МАУП, 2001. – 216 с.

5. Криміналістика: Учебник / Под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. – М., 2006. – 672 с.
6. Криміналістика: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. В. Ю. Шепітька. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 728 с.
7. Маркусь В. О. Криміналістика. Навчальний посібник – К.: Кондор, 2007. – 558 с.
8. Тищенко В. В., Аркуша Л. І., Плахотіна В. М. Криміналістика: навч.-метод. посібник // ОНЮА. – О.: Фенікс, 2007. – 172 с.

УДК 343.8

АДАМЕНКО Катерина

ОСОБЛИВОСТІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

На сучасному етапі формування української держави набули особливого значення питання вдосконалення вітчизняної пенітенціарної системи відповідно до світових вимог. Це актуалізується загальними інтеграційними процесами, гуманізацією системи виконання покарань й зумовлює необхідність звернення до досвіду зарубіжних країн, в'язничні системи яких еволюціонували, починаючи з кінця XVIII ст. Їх особливості та відмінності багато в чому пояснюються історичними витоками, без вивчення яких неможливо зрозуміти проблеми в сфері виконання покарань, що існують на сучасному етапі, та майбутні перспективи.

Дослідженню зарубіжного досвіду становлення та розвитку інституту виконання покарань, діяльності пенітенціарних установ зарубіжних країн були присвячені наукові праці багатьох вчених, зокрема О. В. Беца, О. Г. Гамалій, О. М. Джужи, М. В. Салтевського, В. М. Синьова, М. В. Костицького, В. І. Кривуши, М. І. Немченка, Г. О. Радова, В. П. Севостьянова, І. С. Сергеева, В. М. Трубникова, С. Я. Фаренюка, І. В. Штанька, І. П. Яцини та інших.

Метою дослідження є узагальнення особливостей виконання позбавлення волі в окремих європейських країнах та вироблення напрямків удосконалення вітчизняної пенітенціарної діяльності.

Виконання позбавлення волі притягує увагу науковців і практиків, як покарання з найбільшими обмеженнями прав і свобод людини, з завданнями виправлення для більш небезпечних злочинців та, водночас, з найбільшими суперечностями між цілями і засобами його реалізації. В різних країнах даний вид покарання схильний до найбільшого вивчення та аналізу й, відповідно, до постійної трансформації. В даному контексті цікавим буде зарубіжний досвід.

Порівнюючи пенітенціарні системи окремих країн, С. В. Лучко встановив типові ознаки їх функціонування: всі пенітенціарні системи створюються з метою ізоляції від суспільства осіб, які вчинили злочин; засу-

джені в пенітенціарних установах утримуються як в одиночних камерах, так і в загальних приміщеннях; розподіл пенітенціарних установ відбувається за рівнем безпеки; створено систему полегшеного одиночного ув'язнення, яка передбачала ізольоване тримання в'язнів у камерах, але дозволяла спільне їх перебування у школі та церкві [1, с. 47–50]. Дані ознаки притаманні і сучасній вітчизняній системи після проведення низки реформ гуманістичного характеру.

Для аналізу виконання позбавлення волі нами обрано декілька розвинутих європейських країн та виокремлено особливості їх пенітенціарних систем.

Так, згідно досліджень, виконання покарань у Великобританії регламентується складною сукупністю прецедентів, норм кримінального, кримінально-процесуального і пенітенціарного права. Пенітенціарна система Великої Британії охоплює місцеві (тюрми міст, графств, та інших регіонів) та центральні тюрми. В установах виконання покарання у Великобританії підтримується суворий порядок і дотримуються вимоги безпеки. До засуджених застосовуються такі заходи дисциплінарного стягнення, як поміщення до спеціальної камери в наручниках, поміщення до одиночної камери, зменшення денного раціону харчування, відсторонення від роботи спільно з іншими засудженими, позбавлення привілеїв, припинення нарахування заробітної плати [2, с. 61]. У порівнянні з Україною прослідковується деяка схожість, як то поміщення до одиночної камери, відсторонення від роботи.

На відміну від Великобританії, у Франції історичним джерелом кримінальних, кримінально-процесуальних та пенітенціарних норм є кодифікований закон і підзаконні акти. Тюрми розподіляються на центральні та місцеві. До центральних направляються для відбування покарання у вигляді позбавлення волі особи, засуджені на термін більше року, Усі новоприбулі підпадають під вплив прогресивної системи відбування покарання, яка складається з п'яти фаз: 1) одиночне ув'язнення, яке поширюється на всіх ув'язнених. В цій фазі засуджені класифікуються на кілька груп: виправні, сумнівні, невинуваті. Режим для кожної з цих груп різний; 2) оборнська фаза, що застосовується лише до виправної групи ув'язнених, які працюють колективно, а вночі перебувають в одиночних камерах; 3) фаза покращення, що являє собою попередню (оборнську), але з наданням деяких пільг (дозвіл брати участь в колективних іграх, вживати їжу в загальній їдальні та ін.). Поведінка ув'язнених оцінюється шляхом виставлення їм відповідних балів; 4) фаза напівсвободи, яка дозволяє ув'язненому займатися працею за межами установи та відвідувати родичів; 5) фаза умовного звільнення, яка застосовується до осіб, що мають добру поведінку і яким залишилося відбувати позбавлення волі не більше року [4, с. 145–146]. Місцеві – виправні арештні будинки

або місцеві тюрми. Пенітенціарні установи підпорядковуються міністерству юстиції та керуються Дирекцією пенітенціарної адміністрації. В них тримаються засуджені різних категорій: підслідні; особи, засуджені на невеликі строки позбавлення волі; засуджені за несплату боргів. У Франції є пенітенціарні установи напіввільного режиму, де тримаються засуджені на невеликий строк (до 6 місяців). Пенітенціарну систему Франції складають такі установи: арештні будинки (*maisons d'arrêt*); центри ув'язнення (*centres de détention*); центральні тюрми (*maisons centrales*); пенітенціарні центри (*centres penitentiaires*); центри напіввільного режиму (*centres de semi-liberte*); центри полегшеного покарання (*centres pour peines aménagees*); виправні заклади для неповнолітніх (*établissements penitentiaires pour mineurs*); медичний заклад Френ (*public de santé national de Fresnes*) [3, с. 242]. Останніми роками пенітенціарна система піддається критиці. Так, серед основних недоліків вказується на перевантаження установ, що унеможливило індивідуальний підхід до засуджених, незадовільний стан приміщень, де утримуються ув'язнені, жорстокість в середовищі засуджених, їх незайнятість суспільно корисною працею, недоступність шкільної та професійної освіти [5].

Фінська система кримінальних покарань впродовж декількох десятиліть привертає увагу спеціалістів, оскільки ця країна характеризується невисоким рівнем злочинності та займає одне з останніх місць по кількості засуджених (на 5,5 млн населення – близько 3 тис засуджених до позбавлення волі). В другій половині минулого століття фінський уряд успішно здійснив реформу системи покарань, замінивши тюремне ув'язнення альтернативними кримінально-правовими заходами. Водночас, Фінляндія характеризується значним скороченням строків позбавлення волі в тих випадках, коли вони застосовуються. Строкове позбавлення волі складає 10–12% від усіх покарань, при цьому середній строк тюремного ув'язнення складає близько 7 місяців. Позбавлення волі призначають лише за тяжкі та особливо тяжкі злочини. В установах виконання покарань майже всі засуджені звільняються достроково, навіть ті, хто засуджений до довічного позбавлення волі. В цілому середній термін довічного ув'язнення складає 10–15 років [6, с. 258]. Обґрунтовано вважається, що в'язнична система Фінляндії є унікальною порівняно з іншими пенітенціарними системами.

Підводячи підсумок, можна зазначити, що в зарубіжних країнах особливу увагу приділяють гуманізації позбавлення волі, зокрема застосування менших термінів ув'язнення, покращення умов тримання, соціально-корисна зайнятість засуджених, перспектива дострокового звільнення тощо, та водночас, опікування про безпеку суспільства. Проте серед вад залишаються переповненість установ та жорстокість серед ув'язнених. Актуальними є питання ефективності управління місцями

позбавлення волі та утримання засуджених; поліпшення фізичного та морального здоров'я ув'язнених; постійна підтримка та допомога працівникам пенітенціарних установ у їх професійному кар'єрному зростанні; забезпечення їх соціально-правового захисту.

Література:

1. Лучко С. В. Становлення та розвиток пенітенціарних установ зарубіжних країн: порівняльний аналіз / С. В. Лучко // Зарубіжний досвід функціонування пенітенціарних систем: сторінки історії та виклики сьогодення: матеріали круглого столу (Київ, 14 травня 2015 року) / відп. ред. О. В. Сокальська. – К., 2015. – С. 47–50.
2. Микитась І. М. Зарубіжний досвід організації виконання покарання / І. М. Микитась // ІКВС НАВС, 2014. – С. 60–62. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.naiau.kiev.ua/files/naukova-diyalnist/naukovizaxodi/zbirnuki/zb-akt-pr-krumin-pr.pdf>.
3. Муравйов К. В. Досвід Німеччини та Франції щодо реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та можливості його використання в Україні / К. В. Муравйов // Підприємництво, господарство і право, 2017. – С. 240–244.
4. Джужа О. М. Кримінально-виконавче право: підручник / О. М. Джужа. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 446 с.
5. Сокальська О. В. В'язнична система Франції: етапи формування та сучасний стан / О. В. Сокальська, Д. С. Луга // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – Вип. 39(1). – С. 18–22. – (Серія: Право). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/pvuzhpr_2016_39\(1\)_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/pvuzhpr_2016_39(1)_6)
6. Заєць М. В. Зарубіжний досвід виконання покарання у вигляді довічного позбавлення волі / М. В. Заєць. // Порівняльно-аналітичне право. – 2016. – № 5. – С. 258–260.

УДК 343.982.5:3405

АСАУЛА Олена

ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ У СУДОВІЙ ФОТОГРАФІЇ

Криміналістика як наука є цілісною системою наукових знань різних напрямків, яка має на меті забезпечення якісного і оперативного розкриття і розслідування кримінальних правопорушень, встановлення істини в кожному кримінальному провадженні. Відомо, що техніко-криміналістичні засоби й методи широко використовуються і в інших суміжних сферах, таких як оперативно-розшукова діяльність, судова, прокурорська, адвокатська, експертна діяльність тощо.

При цьому науковий прогрес не стоїть на місці, а тому інколи виникає питання щодо ефективності техніко-криміналістичних засобів та методів, які були розроблені упродовж ХХ – початку ХХІ ст. Пов'язано це в першу чергу з тим, що наукові винаходи все частіше використовуються правопорушниками при вчиненні ними кримінальних правопорушень.

Завдання криміналістики в сучасних умовах обумовлені необхідністю системного криміналістичного забезпечення правоохоронних органів та спрямовані на оптимізацію процесу розкриття і розслідування кримінальних правопорушень.

Актуальним завданням криміналістики стає взаємопроникнення криміналістики й практики правоохоронних органів: впровадження інновацій у правозастосовну діяльність, розробка новітніх криміналістичних засобів і технологій, уніфікація наукових криміналістичних рекомендацій і їх адаптація до практики застосування [1, с. 55].

На сьогоднішній день питання використання нових технологій є актуальним як ніколи, але треба зазначити, що деякі технології, наприклад, оптографію, намагаються використати починаючи ще з XIX ст.

Так, у народі здавна існує думка про те, що в очах убитого відбивається вигляд вбивці. Природно, що таке явище завжди цікавило слідчі органи, адже нічого б не було простіше, як побачити в зіницях жертви портрет вбивці. Оскільки чисто візуально цей феномен не підтверджувався – скільки не заглядали в очі мерців, так нічого і не побачили – то до дослідження цієї проблеми підключилися фахівці. Це були медики, оптики і фотографи. Незважаючи на те, що численні досліді, в першу чергу професора Кюне, не довели, що таким чином можна отримати зображення злочинця, саме у наш час – час інформаційних технологій – цю ідею активно намагаються все ж таки розвинути за допомогою сучасних нанотехнологій. Більш того, існує думка, що на сьогоднішній день спецпідрозділи розвинутих країн світу вже використовують на практиці подібні нанотехнології, але вони є додатковими пристроями, що допомагають фіксувати інформацію, а ідея щодо зчитування зображення останньої особи, яку побачив померлий, зі звичайного ока людини наразі лише є тільки ідеєю, над реалізацією якою працюють науковці [2, с. 302].

Ще одним технічним засобом сучасності, що можна і треба широко використовувати у судовій фотографії, є 3D-фотографія.

Однією з новітніх наукових розробок із використанням фотокамер є метод сферичної панорами. За його допомогою можна швидко і точно зафіксувати місце події і застосовуючи спеціальне програмне забезпечення зробити його сферичний макет. Під час перегляду такого макету складається враження присутності на місці події, оскільки сферична панорама відображає простір із максимальним кутом охоплення (360° по горизонталі та 180° по вертикалі), завдяки чому надається можливість повністю показати навколишню обстановку місця, у якому встановлено цифрову фотокамеру.

Цей метод є зручним для всіх учасників провадження, зважаючи на те, що у подальшому завжди можна переглянути взаємне розташування всіх предметів на місці зйомки. Крім того, можливості спеціального про-

грамного забезпечення дозволяють об'єднати кілька сферичних панорам в одну цілісну, тобто створити віртуальний тур, а відтак з'являється можливість віртуального переміщення територією, де проводиться огляд місця події або інша слідча (розшукова) дія. Це дає можливість особам, які навіть не були присутні під час проведення слідчої (розшукової) дії, формувати версії стосовно тих чи інших елементів механізму злочину, вивчати матеріальну обстановку досліджуваного приміщення або ділянки місцевості.

Сферична панорама об'єкта складається з цифрових фотознімків, виконаних його послідовним фотографуванням із використанням зон перекриття. Це дозволяє віднести зазначений спосіб зйомки до панорамного методу криміналістичної фотографії [3, с. 97].

Метод сферичної панорами має вагомі переваги перед відеозйомкою. Адже під час фіксації матеріальної обстановки з використанням відеокамери оператор повинен проявляти максимальну уважність, щоб випадково не пропустити важливих деталей, затримуючи її на необхідний для якісної фіксації час, щоб у подальшому зробити стоп-кадр відеозапису (якість якого зазвичай не найкраща) для оформлення фототаблиці. Водночас орієнтовний час фотографування однієї сферичної панорами з налаштованою фотокамерою не перевищує 1 хв., а зшивання зображень в єдине ціле та подальша конвертація займає загалом не більше 15 хв. Для відеозйомки того ж об'єкту відеокамерою потрібно значно більше часу.

Крім того, у той час як роздільна здатність сучасних цифрових відеокамер не перевищує 4 Мп., роздільна здатність зшитієї сферичної панорами знаходиться в межах 20 Мп., що позитивно впливає на якість зображення сферичної панорами. Перевагою сферичної панорами є й те, що на відміну від відеозапису, коли доволі часто необхідно повертати запис на певний проміжок часу, сферична панорама позбавлена таких недоліків, оскільки дослідник сам, за допомогою навігації панорами може переглядати фрагменти об'єкту, які його цікавлять.

Для проведення досліджень матеріальних об'єктів та документування безпосередньо при проведенні слідчої (розшукової) дії необхідна висока точність та оперативність. Науково-технічним засобом, який забезпечує комплексну фіксацію оточуючої обстановки із здійсненням точного відображення зовнішнього вигляду, форми, вимірюванням відстаней між об'єктами, їх взаємного розташування та розмірів, є лазерний 3D сканер. За допомогою відповідного програмного забезпечення використання 3D сканеру дозволяє протягом невеликого проміжку часу створити точну фотореалістичну модель ділянки місцевості, розглянути її з будь-якого ракурсу та відстані як в цілому, так й окремі об'єкти.

Важливим є й те, що дане програмне забезпечення дає можливість проводити реконструкцію об'єкту та здійснювати різного роду операції

з окремими об'єктами як у 3D моделі, так і окремо від неї, імпортувати у 3D модель місця, що скановано, інші трьохвимірні об'єкти для ілюстрації їх розташування в певні проміжки часу.

Також не варто забувати про ряд суміжних технологій, що здобувають все більшого поширення в роботі криміналістів. Наприклад, для створення реальної 3D моделі (у зменшеному чи збільшеному масштабі), яка зможе слугувати як доказ в арбітражному, цивільному, кримінальному провадженні, може бути використаний 3D принтер – пристрій, що використовує метод пошарового створення фізичного об'єкта на основі віртуальної 3D моделі. Тому цілком можливо, що в недалекому майбутньому експерти будуть змушені розробляти методики, пов'язані з діагностичним та ідентифікаційним дослідженням 3D принтерів, та виготовлених з їх допомогою реальних 3D моделей [4, с. 120–121].

Окрему увагу, на нашу думку, необхідно звернути на ідею проведення фотофіксації за допомогою квадрокоптерів (це їх називають дронами чи безпілотниками).

В описі до стандартного дрону AirDog зазначено, що сфера його застосування є досить широкою, в тому числі застосування у діяльності правоохоронних органів.

На нашу думку дрони у правоохоронній діяльності можуть використовуватися як превентивна міра, а також як засіб для фото- та відео фіксації місць події.

Як превентивна міра дрони можуть використовуватися для окремих місць, де криміногенна ситуація є найбільш несприятливою, чи взагалі для моніторингу ситуації у населених пунктах. При цьому дрони управляються зі спеціальних місць за допомогою комп'ютерних програм, в яких можна зазначити «шлях» дрону, тобто зону, яку він повинен контролювати. Вже зараз відомо, що дрони широко використовуються при здійсненні охорони державних кордонів державними прикордонними службами, а також військовими.

З таким же успіхом дрони можуть використовуватись для фіксації місця події, це дасть можливість зафіксувати важливі вузли місця вчинення злочину, але одразу необхідно зробити застереження, що це стосується місць подій, що знаходяться на відкритих ділянках місцевості.

Розробники AirDog стверджують, що їх дрон є унікальним, так як керування ним відбувається в автоматичному режимі. Безпілотник знімає всі події без будь-якої участі оператора. Дрон просто слідує за «оператором» як прив'язаний і знімає на камеру GoPro все, що його оточує. При цьому необхідно розуміти, що для більш продуктивних наслідків зйомки необхідно, щоб дрон був оснащений якісною камерою, зображення якої можна було б приближати, фільтрувати тощо [5].

Використання дронів на сучасному етапі розвитку криміналістики в Україні лише тільки розпочинається, але в найближчому майбутньому, на нашу думку, це стане невід'ємною частиною «арсеналу» сучасного криміналіста.

Що ж стосується безпосередньо судової фотографії, то необхідно зазначити, що вона широко використовується у криміналістиці як під час огляду місця події, слідчого експерименту, так і під час проведення експертизи і роботи із доказами. Розвиток технологій запровадив використання нових методів криміналістичної фотографії, з яких перспективними є методи сферичних панорам та 3D сканування. Окрім цих методів широкого розповсюдження здобуває використання 3D принтерів та інших допоміжних приладів, мета яких полягає у достовірному відтворенні всіх об'єктів та обставин вчинення злочину.

Література:

1. Шепитько В. Ю. Изменчивость криминалистики в XXI веке и ее задачи в современных условиях / В. Ю. Шепитько // Криміналістика XXI століття: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 листоп. 2010 р. – Х.: Право, 2010. – С. 55–59.
2. Ганюшин А. А. Перспективы развития визуальной коммуникации средствами цифровой фотографии / А. А. Ганюшин // Знание. Понимание. Умение. – 2014. – № 1. – С. 301–305.
3. Постика І. В. Судова (криміналістична) фотографія: теорія і практика: монографія / І. В. Постика. – Одеса: Юрид. літ., 2002. – 296 с.
4. Семенов В. В. Використання новітніх технологій та досягнень науки й техніки в кримінальному провадженні / В.В. Семенов, А.І. Терешкевич // Криміналістика и судебная экспертиза: міжвідом. наук.-метод. зб. / М-во юстиції України. – Київ: [б. в.], 2015. – Вип. 60. – С. 117–125.
5. Удивительные возможности дрона AirDog. – Режим доступу: <https://www.islamnews.ru/release-503876.html>.

УДК 328.185:61

БУБЕЛА Анастасія

КОРУПЦІЯ В СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

У 2015 році міжнародна організація Transparency International провела дослідження, згідно з яким серед 168 держав Україна посіла 130 місце за рівнем корупції [1]. Так, відповідно до звіту Генеральної прокуратури, у 2016 році було зафіксовано 2175 випадків вчинення кримінальних корупційних правопорушень [2], це не враховуючи ті, що є латентними. Рівень корупції на сьогоднішній день в нашій державі досяг захмарних висот. Якщо говорити про сфери розповсюдження, то найчастіше такі правопорушення вчинялись у банківській, бюджетній, освітній сферах та охороні здоров'я. Що стосується рівня корупції в сфері охорони здоров'я, то він завжди пов'язаний із загальним рівнем корупції.

Дослідженням проблеми корупції в сфері охорони здоров'я займалися багато вітчизняних вчених: І. В. Кирилюк, М.В. Співак, О. В. Мартякова, М.П. Марчук, І. В. Трикоз, Е.В. Червонних та інші.

У ст. 27 Конституції України [3] закріплено невід'ємне природне право людини на життя та здоров'я, а реалізація цього права залежить від ефективності функціонування закладів охорони здоров'я. У кожного з нас трапляються ситуації, коли ми маємо звернутися до лікарів, від проходження звичайного медичного огляду і закінчуючи хворобами. Найжахливіше те, що корупція в даній сфері ставить під загрозу життя та здоров'я людини, а також це, безумовно, негативно впливає на депопуляцію в Україні. Отже, боротьба з корупцією в цій сфері має стати пріоритетом для держави.

До основних корупційних схем, які можна зустріти в медицині відносять: перша – «лікар – пацієнт», наприклад, надання різноманітних довідок, які не відповідають реальному стану особи (лист непрацездатності, непридатність по службі тощо), різноманітні додаткові платежі за операції, пологи, більш якісні умови перебування, просування в черзі чи приховування певних фактів (різноманітні ушкодження тощо). Друга схема діє на фармацевтичному ринку. Нікого зараз не здивувати тим, що на території майже кожної лікарні працює аптека, досить часто трапляється, що лікар виписуючи той чи інший рецепт буде посилатися на таку аптеку. Пояснити це можна досить просто, ціни в цих аптеках будуть вищими, а виписавши потрібний рецепт аптека має більшу виручку, а лікар – додатковий дохід. На сьогодні діє постанова Кабінету Міністрів України «Про впорядкування безоплатного та пільгового відпуску лікарських засобів за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування окремих груп населення та за певними категоріями захворювань» [4], відповідно до якої окремі категорії громадян мають право на отримання ліків безкоштовно або з 50% оплатою. Нажаль, не всі хворі знають про таку можливість, а деякі лікарі в свою чергу цим користуються, таких ситуацій в Україні досить багато. Не можна не згадати і про таку собі співпрацю лікарів з фармацевтичними фірмами, які платять їм за те, щоб в рецептах, які вони виписували, фігурували ліки даної фірми. Ще однією схемою є отримання керівних посад, незаконним шляхом, що в майбутньому може призвести до найстрашніших наслідків, адже лікарям ми довіряємо найголовніше – життя. Такий вид «працевлаштування за домовленістю» допускає те, що такі відповідальні посади іноді отримують люди, які навіть не мають відповідної кваліфікації. Більшість студентів-медиків на сьогоднішній день, оцінивши конкуренцію щодо майбутнього працевлаштування, розраховують на те, що вони зможуть отримати роботу лише через наявність корумпованих зв'язків.

Звичайно, не можна не згадати і про верхи. По-перше, під час створення ефективної системи державного регулювання обігу лікарських

засобів необхідно робити акцент на вдосконаленні функцій ліцензування, інспектування, реєстрації, сертифікації, нагляду та контролю за додержанням норм і правил, встановлених нормативно-правовими актами, а це потребує неабияких зусиль. Також зважаючи на те, що всі вищеперераховані процеси є закритими, то, звичайно, можна говорити про те, що корупції за таких умов не уникнути. По-друге, це закупівля ліків та обладнання. Яскравим прикладом є випадок, коли в 2009 році виникла велика паніка під час епідемії атипового грипу H1N1, МОЗ змушене було закуповувати ліки, але, як згодом виявилось, їх вартість в 5–8 разів перевищувала заводську і то того ж, у частини взагалі минув термін придатності [5, ст. 298–302].

Причин корупції дуже багато: низька заробітна плата медичних працівників, наявність так званих «благодійних внесків», напівофіційні платежі за надання медичних послуг і, звісно, пережитки минулого. За часів існування радянської держави стало популярним підносити лікарям певні подарунки, саме тоді і зародилась ця «традиція», минули десятиліття і в подальшому свою подяку стали виражати вже у грошовому еквіваленті. В основному це викликано тим, що зарплата лікарів, як у СССР так і в незалежній Україні залишається досить мізерною і тому такі «інвестиції» були іноді їм життєво необхідними. Проте, якщо порівнювати ці два періоди, то раніше ні про яке надання таких грошей мова не йшла, чого не можна сказати про медицину сьогодні, адже досить часто одразу після слів привітання ми маємо «протягнути конверт», адже без нього нас ніхто лікувати не збирається, а якщо і збираються – якість такого лікування залишає бажати кращого. Тобто, здавалось би, така безневинна традиція зараз переросла в катастрофу великого масштабу. Тому доцільним було б задуматися над підвищенням заробітної плати лікарям до такого рівня, щоб у них відпала необхідність у такому доході. Даний аналіз плавно перетікає в наступну причину – мале фінансування з боку держави. Сюди можна включити і малу заробітну плату, як лікарів так і інших медичних працівників, відсутність нормального обладнання та оснащення, а як наслідок з'являються різноманітні неофіційні фонди, в які кожен пацієнт добровільно-примусово має зробити внесок. Тому, нажалі, така безоплатна медицина стає найдорожчою.

Враховуючи все сказане стає зрозумілим, що реформування в сфері охорони здоров'я необхідне. Почати, звісно, треба з належного фінансування цієї сфери, а також доцільним було б задуматися над тим, щоб зробити деякі посади строковими, адже нинішні студенти-медики зовсім не вірять у своє світле майбутнє через те, що самостійно «влаштуватися» вони не зможуть. Молоді фахівці є дуже необхідними, адже ймовірність того, що лікарі з великим стажем роботи більше піддаються саме такій, корупційній схемі роботи є очевидною і значний досвід – не завжди запорука того, що вас вилікують.

Громадський контроль – це наступний спосіб зменшити рівень корупції. Здебільшого всі процеси, що відбуваються є закритими і неофіційними, тому населення ніколи і не дізнається, що насправді там відбувається. Доцільним би було залучати ЗМІ та оприлюднювати інформацію про бюджети, розтрата та доходи і не лише на державному, а й на місцевому рівні також. Не завадило б створити деякі антикорупційні групи у кожному закладі охорони здоров'я, щоб була можливість контролювати проблему корупції самостійно, а якщо ще і поєднати це із різноманітними регулярними перевітками «зверху», як плановими так і позаплановими, то цілком можливо, що це б дало свій результат. Науковець Є. В. Червонних вважає, що було б доречним забезпечити доступу громадськості до опублікованої інформації про тендери, строки та умови їх проведення і найголовніше – про процес прийняття остаточного рішення [6, ст. 56].

Роблячи висновок, хотілось би зазначити, що нашій державі потрібно звернути особливу увагу на проблему корупції саме в сфері охорони здоров'я, адже з кожним роком її масштаби збільшуються. Через суспільну небезпеку такі заходи щодо протидії потрібно вжити якнайшвидше. Головним же підґрунтям для розвитку корупції в медицині є відсутність прозорості всіх процесів, а також недосконалість нормативної бази. Нашій державі доцільно було б взяти за приклад успішний досвід зарубіжних країн: Польщі, Швеції, Італії, Іспанії, США та звісно встановити жорсткий контроль саме за фінансуванням даної галузі, адже, так чи інакше, всі проблеми в основному мають саме фінансовий характер.

Література:

1. Transparency International – Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ti-ukraine.org>. – Заголовок з екрана.
2. Звіт про стан протидії корупції за 2016 рік. Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ України.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mvs.gov.ua/ua/pages/274_Statistika.htm
3. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141.
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про впорядкування безоплатного та пільгового відпуску лікарських засобів за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування окремих груп населення та за певними категоріями захворювань» №1303 від 17 серпня 1998 року [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1303-98-%D0%BF>
5. Кирилюк І. В. Корупція в сфері охорони здоров'я: особливості, детермінанти та шляхи запобігання / І. В. Кирилюк // Право та управління. – 2012. – № 1. – С. 293-310. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/e-journals/prturp/2012_1/kuuluk.pdf
6. Червонных Е. В. Проблемы выявления и предупреждения коррупционных преступлений, совершаемых работниками здравоохранения / Е. В. Червонных // Вестник Поволжской академии государственной службы имени П. А. Столыпина. – 2008. – № 1 (14). – С. 53-57.

ДЕТЕРМІНАНТИ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Проблема транснаціональної злочинності в умовах сьогодення постає особливо гостро. З розвитком міжнародних та міждержавних відносин, «прозорістю» національних кордонів, розвитком торгівлі, технологій, в умовах процесів інтеграції та глобалізації відповідно зростає і рівень злочинності, ступінь її організованості. Вона все частіше виходить за межі однієї конкретної держави. Транснаціональна злочинність завдає шкоди не тільки нормальному соціально-економічному існуванню суспільства, але й загрожує безпеці держав. Доходи від даної протиправної діяльності за оцінками експертів складають не менш 1 трильйона доларів США на рік. Сферами транснаціональної злочинності, що приносять найбільший дохід, є: торгівля контрафактною продукцією – до 500 мільярдів доларів, незаконний обіг наркотиків – до 400 млрд дол., торгівля краденими транспортними засобами – до 19 млрд дол., незаконний обіг зброї – від 2 до 10 млрд дол., нелегальний ввіз мігрантів – до 9,5 млрд дол. щорічно тощо [4, с. 27]. І ці цифри тільки зростають.

Таким чином перед міжнародною спільнотою стоїть питання ефективної боротьби та протидії транснаціональній злочинності. Для вирішення цього завдання необхідно, перш за все, з'ясувати які ж саме причини та умови породжують дане явище.

Існують різні підходи щодо визначення поняття детермінантів злочинності та його складових. Одні кримінологи вважають, що причини – це явища і процеси внутрішнього світу особистості, а умови – зовнішнього; інші вчені – навпаки. Отож, детермінанти злочинності – це процеси і явища, які її породжують. Також часто вживається поняття факторів злочинності – процесів і явищ, які впливають на злочинність (зокрема на її рівень, структуру, динаміку тощо). У деяких випадках фактори можуть виступати як причинами, так і умовами. Безсумнівним видається, що всі вищенаведені поняття, не дивлячись на різноманітні підходи до їх розуміння, взаємозалежні та взаємопов'язані, тому й вивчати їх необхідно в сукупності.

Класифікація детермінантів транснаціональної злочинності здійснюється за різними критеріями: за рівнем прояву (локальні та регіональні), за природою виникнення (об'єктивні та суб'єктивні) [5, с. 16], за змістом (соціальні, економічні, організаційно-управлінські, правові, політичні тощо) [6, с. 117]. Але найбільш поширеною є класифікація за останнім критерієм.

Отож, розглянемо причини і умови транснаціональної злочинності в залежності від їх змісту.

Загальновідомо, що дія економічних факторів проявляється у великій мірі в соціальній сфері, тому доцільно розглядати їх як одну категорію. Так до соціально-економічних чинників транснаціональної злочинності належать: масштабна бідність та безробіття; фінансові та економічні кризи; розшарування населення за критерієм доходів; інфляція; міграція; неможливість забезпечити достатній рівень життя; низька заробітна плата; прибутки від злочинної діяльності перевищують легальні у десятки разів; несприятливі умови для правомірної господарської діяльності; розвиток світової економіки під впливом процесів глобалізації; еволюція комп'ютерних мереж та інформаційних технологій; посилення інтеграції світової фінансової системи; поліпшення якості технологічного оснащення; ослаблення чи повна відсутність у деяких випадках перешкод для глобального руху капіталів, відкритість національних економік, прозорість кордонів. Також до факторів соціально-економічного характеру відносять: відсутність узгодженої світовим співтовариством програми дій щодо декриміналізації світової економіки [1, с. 162]; недостатньо регульована діяльність іноземців в сфері підприємництва, економіки та фінансів; відсутність дієвого банківського, фінансового, валютного, податкового контролю; формування віртуальної економіки [4, с. 62]; рецесія економік провідних країн Європейського Союзу; неефективна реалізація податкової та пенсійної реформи; розширення тіньової економіки; бюрократія; висока енергозалежність національного товаровиробництва; відсутність значних іноземних інвестицій в економіку держави [3, с. 10].

Політичні детермінанти пов'язують із недоліками функціонування політичної системи. До них відносять: міжнародні конфлікти (в тому числі військові), неготовність органів державної влади співпрацювати з іншими країнами у сфері боротьби і запобігання злочинності, небажання держави виконувати взяті на себе міжнародні зобов'язання, політична нестабільність та протиборство між різними політичними угрупованнями, зрощення влади зі злочинними структурами та неправомірне лобіювання їх інтересів. Негативними факторами також можна вважати нерозвиненість інститутів громадянського суспільства, відсутність діалогу між громадськістю та представниками влади, неефективність суспільного контролю, слабкість кримінальної політики держави, відсутність політичної волі до впровадження необхідних і дієвих реформ щодо підвищення прозорості діяльності державних органів та посадових осіб, недостатня визначеність і послідовність антикорупційної політики [8, с. 213].

В організаційно-правовій сфері виділяють наступні чинники: відсутність ефективного законодавства щодо боротьби, запобігання та протидії транснаціональній організованій злочинності, дієвого механізму реалізації положень про юрисдикцію держави й ефективного надання взаєм-

ної правової допомоги (так досить часто суб'єкти вчиняють злочин в одній країні, а переховуються в іншій, використовуючи при цьому розбіжності в кримінальному законодавстві та правосудді різних країн) [2, с. 42], недоліки в роботі правоохоронної системи, високий рівень корупції, недостатня розробленість загальнонаціональних та локальних програм попередження та протидії злочинності та неефективне їх виконання, недостатній контроль національних кордонів, їх невлаштованість, неналежний контроль за мігрантами, низький рівень управлінської діяльності, некомпетентність та недостатня професійність суб'єктів, уповноважених на боротьбу зі злочинністю, формальний контроль держави за декларуванням доходів громадян, криза адміністративного управління.

До детермінантів в морально-психологічній та культурній сферах належать: правовий нігілізм, недостатня обізнаність громадян з приписами і заборонами норм кримінального права, що нівелює попереджувальний аспект кримінально-правового впливу держави, нехтування значною частиною суспільства нормами моралі [7, с. 122]. Руйнування національної культури, пропагування культу насилля, жорстокості, нетерпимості, байдужості, романтизація злочинної діяльності в різних сферах мистецтва (в кіно, літературі, музиці) та засобах масової інформації призводить до формування стійкої антисоціальної установки, кримінальних традицій та відповідних типів поведінки.

Таким чином, детермінантами транснаціональної злочинності є:

- розвиток міжнародних та міждержавних відносин, соціальних, економічних та інших зв'язків країн, спрощений порядок перетину кордонів, створення зон вільної торгівлі, нових ринків збуту, інтенсифікація міжнародних перевезень;
- високий рівень досягнень науки і техніки, комп'ютерних та інформаційних технологій, переведення значної частини фінансових розрахунків в електронну площину, що створює сприятливі можливості для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом;
- міграція, яка призводить до створення транснаціональних злочинних організацій на основі етнічних діаспор;
- розширення міжнародних контактів та комунікацій, можливість ознайомлення з новими культурами, в тому числі і з їх кримінальними аспектами, руйнування національної культури і традицій, насадження кримінальних стандартів життя;
- урбанізація – великі міста та мегаполіси зосереджують в собі значні фінансові, економічні та людські потоки, що об'єктивно не може не відобразитися на рівні злочинності та призводить до формування масштабних злочинних угруповань;
- різні стандарти криміналізації окремих держав та відмінності в кримінальному законодавстві та в реалізації державної політики щодо боротьби та протидії злочинності. Це створює умови для

вчинення злочинів в одній країні, а переховування – в іншій, де немає відповідальності за конкретні протиправні діяння;

- глобалізація – складне як криміногенне, так і антикриміногенне явище, яке впливає на кількісні і якісні показники злочинності.

Література:

1. Гаргат-Українчук О. М. Детермінанти транснаціональних злочинів у сфері економіки / О. М. Гаргат-Українчук // Прикарпатський юридичний вісник. – 2014. – № 2 (5). – С. 154–165.
2. Грабазій І. А. Детермінанти злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, як різновиду транснаціональної злочинності / І. А. Грабазій // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2014. – № 3 (66). – С. 37–43.
3. Дрозд О. Ю. Заходи протидії транснаціональній організованій злочинності / О. Ю. Дрозд, С. А. Шепетько // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): наук.-практ. журн. – Київ: Вид-во Міжвід. наук.-дослід. центру з пробл. боротьби з організованою злочинністю. – 2013. – № 2 (30). – С. 9–17.
4. Козаченко А. В. Феномен транснациональной преступности: Научно-практическое пособие / А. В. Козаченко, Н. В. Клёван. – Николаев: ООО «Фирма «Илион», 2009. – 408 с.
5. Кудрявцев В. Н. Социальные причины организованной преступности в России / В. Н. Кудрявцев // Организованная преступность и коррупция. – 2000. – № 1. – С. 16–17.
6. Литвинов О. М. Кримінологія: питання та відповіді / Кол. авторів: Авдеєв О. О., Васильєв А. А. та ін.; за заг. ред. О. М. Литвинова. – Х: Золота миля, 2015. – 324 с.
7. Міняйло Н. Умови та причини транснаціональної організованої злочинності / Н. Міняйло // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2010. – №533. – С. 120–124.
8. Шепетько С. А. Детермінанти транснаціональної організованої злочинності / С. А. Шепетько // Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції м. Ужгород, 30–31 березня 2013 р. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2013. – С. 212–215.

УДК 343.9.01:316.2

**КЛЬОВАН Неля
ВОТРИНА Олена**

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ВИЗНАЧЕННІ ЗЛОЧИННОСТІ

Науково обґрунтоване визначення злочинності як соціального явища у кримінологічній доктрині має важливе теоретичне, методологічне і прикладне значення, а отже, вимагає обрання певних пріоритетів. При пошуку таких пріоритетів слід виходити з інтегративних позицій, що дають змогу використовувати характеристики, категорії, напрацьовані кримінологами за історію розвитку науки. Для теорії найбільш цінною є така категорія, яка найбільш точно та обґрунтовано відбиває сутність

досліджуваного явища й водночас допомагає його поглибленому вивченню.

Результати аналізу першоджерел, у яких зустрічається термін «злочинність», свідчать про початок його вживання як кримінологічної категорії у другій половині XIX століття. Стверджується, що біля її витоків стояв, зокрема, А. Ж. Кетле, а першими, хто вживав термін «злочинність», були Е.Феррі, Г. Тард, А. Лакассань, А. Принс, Е.Дюркгейм, Я. Етінгер, Ф. Ліст, П. Лафарг, М. Г. Гернет, В. Бехтерев, В. Бонгер. Сучасні дослідження злочинності ми спостерігаємо в роботах В.В. Голіни, О.М. Джужи, В. М. Дрьоміна, В. О. Тулякова, А. А. Музики, В. І. Шакуна, інших.

Вивчаючи питання про суть злочинності як соціального феномена в сучасну епоху і ставлячи за мету виявлення її специфіки в процесі соціальних змін, слід приділити увагу її визначенню, оскільки в дефініції закладаються основні і сутнісні ознаки терміну, що визначається.

До початку 90-х років упродовж тривалого часу пануючим у радянській кримінології, якщо виключити ідеологічну складову, було визначення поняття злочинності як соціально-правового явища, що змінюється та включає в себе сукупність усіх злочинів, що вчинені в даному суспільстві за даний період, і характеризується певними кількісними та якісними показниками. Близьке до наведеного визначення пропонує О.М. Литвак, який розглядає злочинність як відносно масове явище кожного суспільства, що складається з сукупності окреслених кримінальним законом вчинків, скоєних на тій чи іншій території протягом певного часу [1, 37]. Тут прослідковується три умовних блоки: соціальність та пов'язані з нею ознаки, сукупність злочинних діянь як форма реалізації явища у конкретних фактах, просторово-часова ознака як критерій статистичного вимірювання явища.

Більшість вчених вирізняють своєрідний зміст визначення, запропонованого А. Ф. Зелінським, а саме: масовий прояв деструктивності в поведінці людей, що проявляється в системі передбачених кримінальним законом діянь, які вчинені на даній території або серед членів певних соціальних груп упродовж одного року або певної його частини [2, 24-25].

Деякі вітчизняні кримінологи пропонують включити до визначення злочинності такі додаткові ознаки, як відносно усталене, самодетермінуюче, антагоністичне явище, яке характеризується кількісними та якісними показниками [3, 43; 4, 59]; а також такі, що тягнуть за собою негативні наслідки для суспільства та людей і спричиняють шкоду суспільству [5, 47]; розуміння під злочинністю комплексу соціально обумовлених діянь [6, 2].

Інтерес представляють визначення, наведені в спеціалізованих виданнях: антисоціальне, деструктивне, відносно масове, історично мінли-

ве явище, що має певну територіальну та часову поширеність, суспільно небезпечна поведінка суб'єктів кримінально-правових відносин, яка становить собою статистичну сукупність злочинів, що визначаються кримінальним законом у відповідності з кримінально-правовою політикою держави [7, 166] та навчальних виданнях: негативне соціальне, історично мінливе правове явище, що полягає у вчиненні частиною членів суспільства вчинків, які заподіюють шкоду іншим членам суспільства або суспільству в цілому, відповідальність за які передбачена кримінально-правовими нормами [5, 42].

Проте у всіх визначеннях також присутні вказані вище блоки, хоча вони можуть мати більше чи менше ознакове наповнення та деталізацію, а спір йде про те, які саме сутнісні ознаки злочинності мають бути включені до дефініції та про конкретизацію термінів.

В контексті даної проблематики слід звернутися також до тих фундаментальних праць з кримінології, які показують, що злочинність має усвідомлюватися дещо ближче до соціально-філософсько-правового явища, без перевантаження окремими притаманними злочинності ознаками, і які розглядають злочинність як феномен суспільного життя у вигляді неприйнятної та небезпечної для суспільства масової, відносно стійкої, кримінальної активності частини членів цього суспільства [8, 47]. Даний підхід має місце в окремих сучасних дослідженнях. Так, нам імponує розуміння злочинності, представлене Дрьомінім В.М., який розглядає соціальну природу злочинності через обґрунтування інституалізації злочинної поведінки і зазначає, що широка розповсюдженість злочинної поведінки в суспільстві створює об'єктивні та суб'єктивні основи для інституціоналізації окремих кримінальних практик, а механізм такої інституціоналізації пов'язаний з практичною діяльністю людей [9, 18].

Аналіз подібних точок зору свідчить про різний підхід до категорії «злочинність», що виступає відображенням певної плюралістичності та демократизації кримінологічної думки. Усвідомлення кримінологічного поняття злочинності поступово набуло певного дуалістичного підходу, як засвідчує М. Вербенський, перший із яких передбачає системне визначення злочинності з урахуванням найбільш суттєвих ознак цього явища, другий – ґрунтується на предметно-сутнісному понятті злочинності та відмовою при формулюванні від її характеристики як сукупності злочинів (механічної, арифметичної суми злочинних посягань) та інших ознак, оскільки останні більше стосуються саме виміру злочинності [10, 107].

Отже, злочинність в її широкому розумінні має розглядатися переважно з позицій явища. Кримінологічні дослідження злочинності характеризуються дуалістичністю, що не заперечує, а навпаки відображає діалектичний підхід до пізнання явища і його сутності. Тому злочинність мо-

жна розглядати як феномен або об'єктивну закономірність суспільного життя, яка є соціально шкідливою, деструктивною (антисоціальною) та небезпечною, проявляється у формі кримінальної активності частини членів суспільства або множині (системі, сукупності) злочинів, має просторово-часові характеристики статистичного вимірювання. Дефініції, які містять більший перелік ознак злочинності, що розкривають її структуру, слід вважати як визначення злочинності у вузькому розумінні.

Важливу роль відіграє те, що злочинність є саме соціальним явищем та результатом суспільного розвитку в соціально-економічній, суспільно-моральній, політичній та інших сферах, наслідком його патології та дезорганізації. Соціальні фактори визначаються не лише поширення злочинності, але і її зміст. Злочинність як соціальний феномен, пов'язаний сукупністю певних факторів, тобто існує зворотній зв'язок, узагальнена взаємодія між соціальними факторами, що є причинами та умовами злочинності, а також високий рівень злочинності сприяє збереженню та навіть посилюванню даних факторів.

Література:

1. Литвак О. М. Держава і злочинність: монографія / О. М. Литвак. – К.: Атіка, 2004. – 304 с.
2. Зелінський А. Ф. Кримінологія: навч. посібник / А. Ф. Зелінський. – Х.: Рубікон, 2000. – 240 с.
3. Лихолоб В. Г. Кримінология: учебник для учеб. заведений МВД Украины / В. Г. Лихолоб, В. П. Филонов, О. И. Коваленко, А. Е. Михайлов; под ред. В. Г. Лихолоба и В. П. Филонова. – К.: Донецк, 1997. – 398 с.
4. Курило В. І., Михайлов О. Є., Яра О. С., Кримінологія. Київ, 2006. – 192 с.
5. Джужа О. М. Курс кримінології: Загальна частина: підручник: у 2 кн. Кн. 1 / О. М. Джужа, П.П.Михайленко, О. Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О. М. Джужа. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 352 с.
6. Шиханцов Г. Г. Кримінология: учебник для вузов / Г. Г. Шиханцов. – М.: Зерцало-М., 2001. – 368 с.
7. Бандурка А. М. Преступность в Украине: причины и противодействие: монография / А. М. Бандурка, Л. М. Давиденко. – Х.: Основа, 2003. – 368 с.
8. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Т.5. – Х.: Право. – 2008.
9. Дрьмін В. М. Інституційна концепція злочинності // Правова доктрина України [у 5 т.]. – Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. С. Батиргарєєва та ін.]; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. – Х.: Право, 2013. – 1240 с.
10. Вербенський М. До питання розуміння поняття «злочинність» у кримінологічній теорії: генеза та сучасний стан / М. Вербенський // Публічне право. – 2012. – № 3(7). – С. 104–109.

КЛАСИФІКАЦІЯ ФАКТОРІВ ПОВТОРНОЇ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ РЕЦИДИВНОГО ЗЛОЧИНЦЯ

Одним з важливих елементів предмету кримінологічних досліджень є особистість злочинця, її внутрішні складові та механізм її десоціалізації. В контексті дослідження особистості рецидивного злочинця поряд із загальними актуалізуються питання етапів і змісту повторної криміналізації, впливу первинної криміналізації та порядку і умов відбування призначеного покарання, ефективності діяльності персоналу кримінально-виконавчої системи, форми і змісту постпенітенціарної адаптації.

Суттєвий вклад у дослідження питань рецидивної злочинності та її складових здійснено у фундаментальних працях А. Алексєєва, М. Бажанова, В. Батиргарєєвої, В. Голіни, І. Гальперіна, А. Зелінського, О. Яковлева та інших. В контексті вивчення особистості рецидивного злочинця особливе значення мають дослідження О. Азовського, В. Батиргарєєвої, В. Бендриківського, І. Богатирьова, Б. Головіна, М. Крижановського, М. Колодяжного, І. Митрофанова, С. Шалгунової та інших науковців.

Особистість рецидивного злочинця, як предмет дослідження, представляє для дослідника неабиякий інтерес, оскільки в ній закладені більшість наукових кримінологічних дискусій, зокрема про співвідношення, первинність та значення біологічного і соціального в особистості злочинця, про причини і умови індивідуальної злочинної поведінки та причинність в цілому, про формування особистості злочинця та характер і стійкість окремих факторів, про соціалізацію та десоціалізацію особистості, про результативність окремих видів покарань та ефективність позбавлення волі, про його строки, зміст і характер режиму, умов тримання засуджених тощо.

В кримінологічній науці проблеми причинності є одними з ключових у пізнанні злочинності і злочинної поведінки і мають декілька підходів до вирішення. Так, одні вчені причину конкретного злочину вбачають у площині соціального середовища і називають негативні соціальні явища і процеси, що формують у особи антисуспільні погляди, установки, звички, котрі реалізуються у кримінальну мотивацію і внутрішню готовність до злочинних дій (І. М. Даньшин, Л. М. Давиденко). Згідно іншого підходу, обґрунтованого А. Ф. Зелінським, А. П. Закалюком, О. М. Костенком, В. В. Голіною причина криється в дефектності інтелектуальної, вольової та емоційної структури особистості злочинця, які у складній взаємодії породжують кримінальну мотивацію і рішучість на вчинення злочину за певної життєвої ситуації. Дана точка зору видаєть-

ся найбільш обґрунтованою, оскільки при поясненні причин індивідуальної злочинної поведінки, як зазначає В. В. Голіна, слід виходити з того, що будь-які об'єктивні (зовнішні) впливи середовища, а також суб'єктивні (внутрішні) риси та властивості особи не здатні самі по собі спричинити вчинення злочину. Вони мають інтерпретуватися через психіку особи: світогляд, цінності, інтереси, нахили, і втілитися у мотивах та рішенні діяти протиправно [1, 100]. Тому носієм причини індивідуальної злочинної поведінки виступає людина, а не зовнішні обставини та ситуації. За третім підходом, який обстоюють А. І. Долгова, О. М. Яковлев, С. А. Тарарухін, причиною злочину є взаємодія криміногенних факторів соціального середовища і антисуспільних властивостей особи.

Отже, все різноманіття факторів, що детермінують злочинну поведінку, а також формування особистості рецидивного злочинця, можна розділити на дві категорії – особистість і вплив зовнішнього середовища. Вони взаємодіють між собою в унікальному для кожного індивіда співвідношенні. В контексті індивідуалізованого такого співвідношення в кримінологічній науці виникають протилежні точки зору про те, що саме є визначальним – особистість чи зовнішні обставини. Ми дотримуємось позиції, що зовнішні фактори, впливаючи на особистість, через вироблення досвіду, створення системи цінностей, установок, мотивів формують її, в результаті чого особа по-своєму оцінює і реагує на подальші життєві ситуації, тобто відбувається своєрідна, постійна і унікальна їх взаємодія.

Очевидним є і те, що на формування особистості рецидивного злочинця впливають як фактори, що призвели до вчинення першого злочину, так і специфічні обставини повторної криміналізації. При чому, за своїм змістом суб'єктивні й об'єктивні причини як первинних, так і рецидивних злочинів співпадають. В продовження цієї думки Даньшин І. М. фактори, що сприяють формуванню особистості рецидивного злочинця представляє у вигляді двох взаємопов'язаних блоків. По-перше, це фактори, що обумовили вчинення першого злочину, оскільки у таких осіб, як правило, зберігаються або погіршуються соціальні умови і соціальне середовище, що сприяє наступності криміногенних ситуацій. Вкрай несприятливі умови формування особистості в дитячому та підлітковому віці накладали на неї стійкий негативний відбиток, що важко піддається впливу в майбутньому, тим більше що такі особи свідомо чи несвідомо прагнули до свого звичного мікросередовища, в якому відчували себе найбільш комфортно [2, 272–273]. Крім того, пов'язані з політичною та економічною ситуацією в країні негативні зміни умов життя населення, такі як зuboжіння окремих соціальних верств і груп, збільшене безробіття, посилення нерегульованих міграційних процесів, викликаних внутрішніми переселеннями та втечею з районів конфліктів й інші, значно гостріше впливають на осіб, які втратили свої соціальні позиції в зв'язку

з відбуванням покарання. По-друге, специфічні для рецидивних злочинців фактори, що впливають на несприятливий перебіг постпенітенціарної адаптації та фактори, пов'язані з різними недоліками в діяльності судових, правоохоронних органів [3, 130–133] та соціальних інститутів в пенітенціарній та постпенітенціарній сфері, що знижують або знецінюють результати запобіжного впливу на осіб, що вчинили злочини.

Перш за все, постпенітенціарна дезадаптація осіб, які відбули покарання у вигляді позбавлення волі і втратили в зв'язку з цим повністю або частково соціально корисні зв'язки, поєднується з трудовими і житловими проблемами, зокрема проблема працевлаштування осіб, що відбули покарання, наявна через низьку їх кваліфікацію, неконкурентність для виробництва, крім того, в силу їх стійкої морально-правової деформації пошук легких заробітків, що лежать за межами суспільного виробництва є для них більш привабливим.

На думку більшості вчених криміногенні фактори рецидивної злочинності можна поділити на а) об'єктивні, що охоплюють різноманітне коло обставин організаційного, правового, виховного характеру, б) суб'єктивні, що стосуються характеристики особистості рецидивного злочинця. При цьому, як зауважив Пшенніков Л. М., для цієї злочинності основними є суб'єктивні умови, так як рецидивні злочинці вчиняють злочини не тільки під впливом об'єктивних умов, а й в силу антигромадської спрямованості особистості [4, 60–63]. Зазначене виражається в збереженні або відновленні кримінальних зв'язків, зокрема повернення до злочинних угруповань, а також зав'язків з колишнім несприятливим побутовим оточенням; в збереженні й загостренні конфліктних ситуацій; у використанні однотипних криміногенних ситуацій. Криміногенні обставини можуть бути пов'язані зі змінами в структурі малих соціальних груп, членом яких був рецидивний злочинець: втрата або ослаблення соціально корисних зв'язків, сімейні конфлікти, припинення колишніх трудових відносин внаслідок злочинної поведінки і відбування покарання, зі змінами правового і морального статусу особистості раніше судимої особи: обмеження у виборі місця проживання, недовіра і відчуженість оточуючих і т.д.

Вдалою можна вважати класифікацію чинників рецидивної злочинності за етапами деформації особистості рецидивного злочинця, запропоновану професором Голіною В. В. Цю точку зору поділяють багато вчених-кримінологів, які в своїх роботах також проводили подібну класифікації або ж акцентували на ній увагу. Тут фактори формування особистості рецидивного злочинця поділені на три групи: ті, що пов'язані з вчиненням первинного злочину і першою судимістю; такі, що обумовлені процесом відбування покарання, особливо позбавлення волі; такі, що впливають на постпенітенціарну адаптацію особи [1, 447; 5, 64–70; 3, 130–133].

Отже, початковим етапом формування особистості злочинця-рецидивіста є вплив факторів, пов'язаних з першим вчиненням злочину. Багато вчених відносять сюди всі соціально-економічні обставини, особливості сімейного виховання, і т.д., тобто відносять до цих чинників фактично причини первинного злочину, що видається не досить повним. Характеристика таких факторів також повинна здійснюватися з урахуванням наслідків у вигляді реакції держави і суспільства. Істотне значення має індивідуалізація при визначенні певних заходів в адаптаційний період після звільнення, поєднання заходів контролю за поведінкою особи і психологічної допомоги. Щодо реалізації вищевказаних завдань становить інтерес вивчення досвіду пробації в більшості країн Європи і США. Діючим національним законодавством щодо звільнених передбачені заходи соціальної адаптації, але розосередження функцій в органах і установах різних відомств, відсутність визначеності фінансування центрів соціальної адаптації, відсутність широкої інформації про діяльність таких установ ускладнює процес отримання соціальної допомоги, що негативно впливає на адаптацію і ресоціалізацію звільнених.

Література:

1. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: Підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуїська, О. В. Лисодед та ін.; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. – Х.: Право, 2014 – 513 с.
2. Даньшин І. М. Кримінологія. – Харків: Право. – 2002. – 232 с.
3. Оробець К. Поняття та кримінологічні показники рецидивної злочинності в Україні // Підпр. госп. і право. – 2005. – №3. – С. 130–133.
4. Пшенников Л. Н., Ниеде А. М., Минберг Г. Г., Казмер М. Э. Рецидивная преступность: понятие и криминологическая характеристика. – Рига. – 1983. – 210 с.
5. Батиргареева В. До постановки проблеми злочинної кар'єри рецидивістів // Юридична Україна. – 2005. – №10. – С. 64–70.

УДК 343.6: 343.96

ХОМИЧ Дмитро

ОСНОВНІ ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ ДЕВІАНТНІЙ ПОВЕДІНЦІ ОСОБИ

Прояви девіантної поведінки в сучасному світі набувають все більшого наголосу. Так, це є неприйнятними порушеннями загальноприйнятих соціальних норм, які придбали в останні роки масовий характер і поставили цю проблему в центр уваги соціальних працівників, психологів, пенітенціарників.

І головним завданням сьогодення є пояснення причин, умов і факторів, що детермінують це соціальне явище, та розробка форм протидії проявам девіантної поведінки як попереджувальних, так і каральних.

Питаннями дослідження девіантних проявів займалися і займаються багато вчених-науковців та практиків. Вагомий внесок у теорію аспектів девіантних проявів зробили: В. Афанасьєва, П. Блонський, К. Ушинський, С. Шацький, А. Макаренко, В. Сухомлинський. Основоположником даного напрямку досліджень є З. Фрейд, а у працях його послідовників (Е. Фромм, К. Хорні, У. Шуту та ін.) девіантна поведінка як прояв злочинності, зокрема, розглядалася разом з такими іншими формами атипової поведінки як сексуальні розлади, неврози.

Праці, які висвітлюють дане питання, допомагають нам краще розібратись у цьому соціальному явищі, зрозуміти напрями профілактики та реабілітації, особливо по роботі з неповнолітніми, на яких Інтернет-мережі здійснюють пагубний психологічний вплив, що проявляється в девіантній поведінці та схильності до суїцидів. Саме тому ця тема є актуальною та важливою для дослідження.

Тому метою даного дослідження є аналіз проблеми виникнення та поширення проявів девіантної поведінки та розробка форм протидії даному соціальному явищу, включаючи профілактичну роботу та засоби кари. На формування демократичних засад функціонування в Україні означене не може негативно не впливати на формування соціальної правової держави, руйнує принципи суспільної моралі, дискредитує соціальні уявлення про справедливість та ефективність конституційного порядку.

Своєчасні та адекватні заходи протидії вчиненню девіантної поведінки, швидке реагування на прояви відповідної форми поведінки є важливим завданням правоохоронних та виконавчих органів держави. Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, в межах яких зароджуються криміногенні фактори, котрі обумовлюють девіантні форми поведінки особи, призводять до вчинення нею насильницьких злочинів як по відношенню до інших, так і до себе на підґрунті неадекватної поведінки.

Виходячи із практичного досвіду протидії злочинності, у контексті аналізу форм протидії девіантним проявам досить важливим є з'ясування змісту їх кримінологічних аспектів. Без сумніву, такий підхід викликаний необхідністю та перспективністю при вирішенні проблем, пов'язаних із впливом девіантної поведінки на формування світогляду особистості [1, с. 18].

Під кримінологічними аспектами в науці розуміють стійкі відомості про рівень, структуру, динаміку та географію девіантних проявів, а також про осіб, які наділені даним видом поведінки [1, с. 22]. З цього приводу також слід дотримуватися думки А. П. Закалюка, який зазначає, що видові характеристики, кількісні (емпіричні) та якісні (узагальнені, у тому числі понятійні та теоретичні) – становлять зміст кримінологічного аспекту проблеми [2, с. 5].

Виходячи з цих та інших методологічних підходів, кримінологічними аспектами сучасного стану та тенденцій впливу девіантного прояву виступають відомості про стан девіантної поведінки, а також про її структуру та динаміку, дані про осіб, підвладних їй, мотиви та цілі даних проявів, що стали наслідком дії, щодо нього норм, правил та традицій зазначеного виду проявів поведінки. А кримінологічними аспектами форм протидії девіантних проявів виступають дані про можливі заходи загальної профілактики, про її структуру та можливий вплив, дані про суб'єктів, які мають право здійснювати дані заходи.

До форм загальної профілактики девіантним проявам, слід віднести профілактичні заходи, що проводять з допомогою органів Державної кримінально-виконавчої служби України, а також інших ланок управління, які в межах своєї компетенції можуть здійснювати вплив на негативні явища, що викликають девіантні прояви. До цієї групи державних заходів належать такі: розробка механізмів реалізації соціально-виховних програм, усунення прогалин у законодавстві з цих напрямків; фінансування спеціальних соціально-виховних програм боротьби із проявами девіантної поведінки; координація роботи органів пробації та УВП, які спрямовують свої зусилля на виконання цих завдань.

Особливого наголосу в умовах сьогодення набувають профілактичні заходи, що проводять безпосередньо органи пробації та органи по соціально-психологічній роботі. Сюди можна віднести своєчасне реагування на будь-які прояви невідповідної поведінки і, насамперед ті, що можуть призвести до посягання на життя і здоров'я як себе, так і оточуючих; налагодження чіткого обміну інформацією між різними суб'єктами, які відповідають за виявлення та аналіз поведінки особистостей та системи загалом, про кримінальних лідерів та їх угруповання, які мають девіантні прояви в поведінці та здійснюють пагубний вплив на оточуючих (прикладом можуть бути розробники суїцидальної гри «Синій кит, «Тихий дім, «Фея») з метою своєчасної профілактики цієї категорії осіб; стимулювання осіб, які надають допомогу органам пробації та соціально-психологічних служб щодо виявлення осіб, здатних на девіантну поведінку.

Також одним із аспектів форми протидії девіантного прояву виступає забезпечення обліку осіб, які мають відхилення в поведінці, введення картотек (алфавітних, за видами порушень тощо) комп'ютерного обліку, що містять встановлені дані про особу; усунення помилок та недоліків, допущених у роботі оперативних підрозділів по виявленню та роботі з девіантними проявами; вивчення досвіду і впровадження досягнень інших держав, спрямованих на протидію девіантним проявам.

До цих форм протидії також слід віднести використання не лише можливостей органів пробації, а й батьків, рідних, соціально-корисних зв'язків особи, схильної до девіантної поведінки; проведення роботи з

медицини установами психіатричного напрямку діяльності стосовно обміну інформацією, що становить інтерес у сфері девіантної поведінки; організація виступів представників громадськості різних рівнів у теле-радіопередачах, мережі Інтернет з метою пропаганди недопущення правопорушень, зумовлених девіантною поведінкою; термінова перевірка сигналів і скарг про погрозу вбивства і зведення рахунків у зв'язку з проявом девіантної поведінки.

Неабияке значення у протидії девіантним проявам має діяльність суб'єктів господарювання; установ культури та спорту; органів, що регулюють природокористування. Також сюди слід віднести і профілактичну роботу органів міграції, пенсійного забезпечення та служб з працевлаштування.

З цього приводу слід звернути увагу на думку А. П. Закалюка, згідно якої суб'єктами діяльності щодо запобігання злочинних проявів можуть бути визнані органи, організація, окрема особа, які у цій діяльності виконують хоча б одну з таких функцій щодо заходів запобігання: організація, координація, здійснення або безпосередня причетність до здійснення [2, с. 346].

Якщо узагальнити вищесказане, то можна визначити, що формами протидії девіантним проявам виступає комплексна система перспективних культурно-виховних, соціально-економічних, правових, та інших заходів, що повинні здійснюватися постійно або ж за виникненням непередбачуваної ситуації та усуненням її – тимчасово органами державної влади та іншими суб'єктами запобігання проявам девіантної поведінки, з метою вдосконалення кримінально-виконавчих правовідносин та подальшого розвитку і усунення або нейтралізації причин та умов функціонування у суспільстві проявів девіантної поведінки, а також її суспільно небезпечних наслідків як для самої особи, так і для оточуючого суспільства.

Тому в контексті науки аспекти сучасних форм протидії девіантним проявам завжди будуть актуальні як для науки кримінології, так і для практики застосування відповідних профілактичних заходів. У зв'язку з цим потрібно вирішити наведені концептуальні проблеми вдосконалення форм протидії девіантним проявам. Значення цих форм набуває поширюється універсального чинника подальшого становлення нашої держави, виходячи далеко за межі кримінологічної науки.

Література:

1. Бандурка О. М. Злочинність в Україні: економіко-кримінологічний аналіз: монографія / О. М. Бандурка, М. М. Зацеркляний, Р. С. Веприцький / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Литвинова. – Х.: Золота миля, 2013. – 264 с.
2. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3-х кн. / А. П. Закалюк. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – 712 с.

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ГУМАНІЗАЦІЮ ВИКОНАННЯ І ВІДБУВАННЯ ПОКАРАНЬ В УКРАЇНІ

Гуманізм як один з важливих принципів кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань та реформування кримінально-виконавчої системи є необхідним напрямком у демократичних змінах суспільства, що орієнтується на міжнародні стандарти.

Слід зазначити, що проблематиці гуманізації виконання кримінальних покарань приділяли увагу такі дослідники кримінально-виконавчого права як В. А. Бадира, О. В. Беца, Ю. В. Бауліна, Є. М. Бодюл, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, А. В. Кирилюк, В. О. Корчинський, А. С. Крилов, В. А. Льовочкін, М. П. Мелентьєв, В. О. Меркулова, І. С. Яковець, А. Х. Степанюк, В. Н. Кудрявцева, В. М. Трубников, С. Я. Фаренюк, І. В. Шмаров та інші. Однак, незважаючи на вагомі здобутки вчених, принцип гуманізму в кримінально-виконавчому праві в умовах євроінтеграції України потребує подальшого дослідження.

Тому метою статті є дослідження проблем гуманізації виконання кримінальних покарань в Україні в умовах впливу міжнародних стандартів поведінки із засудженими та визначення пропозицій для вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства.

У кримінально-виконавчому праві основне місце посідають принципи, що направлені на визнання людського життя як найвищої цінності. Тому провідним напрямком у розвитку кримінально-виконавчої системи України стає її подальша гуманізація, яка полягає у зміцненні пріоритетності принципу поваги до прав людини, що дозволяє реалізувати мету виконання покарання – виправлення і ресоціалізація засуджених.

Принципи, які покладено в основу кримінально-виконавчого законодавства України, відповідають в своїй більшості міжнародним стандартам, а саме Мінімальним стандартним правилам поведінки із ув'язненими прийнятими ООН у 1955 р., які у свою чергу носять лише рекомендаційний характер. Хоча дані принципи і втілені у національному законодавстві все ж такі є недоліки пов'язані з повним розкриттям їх змісту та досконалої імплементації міжнародних норм і стандартів у кримінально-виконавчому законодавстві у відповідності до даних принципів.

У зв'язку з ратифікацією Україною Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання часто звертають на себе увагу доповіді Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню по резуль-

татам візитів його делегації до України, в одному з яких зазначалося, що поведження з гомосексуалістами в установах виконання покарань викликає занепокоєння. Стосовно цього можна доповнити і тим, що в Україні неналежно виконуються рішення ЄСПЛ у пенітенціарній сфері, хоча Комітет по запобіганню катувань неодноразово звертає увагу на недоліки лікування і тримання засуджених. Прикладом є рішення від 6 жовтня 2016 року Європейського суду з прав людини по справі «Яровенко проти України» (Yarovenko versus Ukraine), в якому є порушення Статті 3 Конвенції, пов'язане з неналежним лікуванням заявника від туберкульозу, а також неналежних умов тримання, які не відповідають міжнародним стандартам в установах виконання покарань [1].

У преамбулі даної Конвенції говориться також про те, що захист осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання міг би бути посилений саме позасудовими засобами превентивного характеру, що ґрунтуються на відвіданнях місць позбавлення волі. Тобто, частину 1, ст. 24 Кримінально-виконавчого кодексу України «Відвідування установ виконання покарань» слід доповнити, що окрім Європейського комітету, який перевіряє поведження з позбавленими волі шляхом відвідувань цих осіб без спеціального дозволу з метою захисту даних осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарань, дані установи може безперешкодно відвідувати члени національного комітету з цих питань [2].

У частині 1 Європейських пенітенціарних правил «Сфера дії та застосування», які Кабінет міністрів України визнає та зобов'язується керуватися у своїй законотворчості, політиці та практиці, міститься положення 12.1, у якому зазначено, що особи, які страждають на розумові хвороби або стан розумового здоров'я яких несумісний з тюремним ув'язненням, повинні утримуватися в спеціально призначених для цього установах. Якщо, проте, як виняток, такі особи утримуються в пенітенціарних установах, потрібно встановити спеціальні правила, які враховують їхній статус та потреби. Однак, ні в КВК, ні в Законі про попереднє ув'язнення, ні в інших нормативних актах з питань виконання покарань такі правила та процедури не визначені та не втілені [3].

У п. 17.3 Європейських пенітенціарних правил є також важливе положення, яке зазначає, що по можливості, варто узгоджувати з ув'язненим первісно призначене для нього місце відбуття покарання та будь-які наступні переведення з однієї пенітенціарної установи до іншої, яке у свою чергу дозволило б створити ще один елемент гарантій засудженого реалізації своїх прав та інтересів, а також втілити більшою мірою принцип диференціації та індивідуалізації покарань. Тому вважаємо, що ст.87 КВК України слід доповнити даним положенням.

Однак, України намагається привести своє кримінально-виконавче законодавство у відповідність до міжнародних та Європейських стандартів, які спрямовані саме на гуманізацію виконання покарань. Про це свідчить прийняття 06.09.2016 р. Закону України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо гуманізації порядку і умов виконання покарань» [4], який врегульовує підстави переведення засуджених до дільниць посиленого контролю, де можуть утримуватися лише засуджені, які систематично вчиняють злісні порушення встановленого порядку відбування покарання, що загрожують безпеці персоналу, засуджених або інших осіб. Також урегульовано й питання примусового годування засуджених. Інший Закон України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо удосконалення порядку застосування до засуджених заходів заохочення і стягнення» від 06.09.2016 р. [5], змінює існуючі процедури, наприклад, з квітня 2017 року застосування заходів заохочення і стягнення очікують певні зміни: розширення переліку заходів заохочення, що можуть застосовуватись до засуджених. Також Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених» від 07.09.2016 р. [6], який прийнятий для того, щоб законодавчо урегулювати питання, пов'язані із впровадженням в Україні пробації, деякі питання виконання та відбування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, підвищити правову захищеності осіб, засуджених до таких видів покарань. Даний Закон також конкретизує порядок та умови відбування покарання у виді обмеження та позбавлення волі, та доповнює Закон України про пробацію від 05.02.2015, та вирішує остаточно питання безоплатності харчування для засуджених.

У майбутньому ми вбачаємо врегулювання проблемних питань у контексті гуманізації, які вже намагалися врегулювати шляхом подання законопроектів, але які були відхилені, а саме: відмова від призначення покарання у виді довічного позбавлення волі жінкам; забезпечення права на правосудний вирок введенням на національному рівні тимчасового механізму перегляду вироків у кримінальних провадженнях, в яких особи були засуджені без належної доказової бази за тяжкі та особливо тяжкі злочини на підставі КПК України 1960 року і дотепер відбувають покарання; поліпшення умов тримання засуджених шляхом удосконалення законодавства України у відповідності до стандартів Європейського комітету з питань запобігання катуванням, а також виконання рекомендацій, зроблених ним за результатами візитів в Україну; вирішення питання щодо визначення правового статусу засуджених, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, та питань, стосовно виконання щодо них вироків судів; запровадження превентивних та компен-

саційних заходів за неналежне поведіння із засудженими та взятих під варту осіб, та створення інституту пенітенціарного судді.

Отже, як ми бачимо, Україна намагається дотримуватися міжнародних та Європейських стандартів поведіння з засудженими, про що свідчить кримінально-правова політика держави, яка спрямована на гуманізацію системи покарань, та кримінально-виконавчої політика, яка направлена на порядок виконання і відбування покарань. Хоча є проблеми, на які постійно звертають увагу міжнародні контролюючі органи та омбудсман, все ж таки України робить значні кроки в імплементації даних міжнародних норм, правил та стандартів.

Література:

1. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання: ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 10.12.1984 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_085.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Кодекс України: від 11.07.2003 № 1129-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1129-15/paran570#n570>.
3. Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила: Рада Європи; Рекомендації, Правила, Доповідь від 12.02.1987 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_032.
4. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо гуманізації порядку та умов виконання покарань: Закон України: від 06.09.2016 № 1488-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1488-19>.
5. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо вдосконалення порядку застосування до засуджених заходів заохочення і стягнення: Закон України: від 06.09.2016 № 1487-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1487-19>.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених: Закон України: від 07.09.2016 № 1492-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1492-19>.

УДК 343.985

ГРЕКОВ Олексій

ОСОБЛИВОСТІ ПОВУДОВИ ТА ПЕРЕВІРКИ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ВЕРСІЙ

Підставою для провадження слідчих (розшукових) дій, беззаперечно, є така категорія криміналістики як версія. Криміналістична версія є особливістю пізнавального процесу при розслідуванні кримінальних правопорушень, що полягає у встановленні об'єктивних обставин кримінального провадження – з'ясуванні усіх обставин події кримінального правопорушення. Зрозумілим є припущення стосовно можливості вису-

вання слідчим необґрунтованих версій, що знаходить логічне пояснення через призму вивчення криміналістики, яка передбачає, що у кримінальному провадженні повинні бути висунуті всі, включаючи необґрунтовані та, навіть, взаємовиключні версії.

У криміналістичній науці є стійкою думка, що версії становлять собою логічну, процесуальну і тактичну основи планування розслідування, а побудова слідчої версії є наслідком, результатом логічного осмислення обставин розслідуваного злочину. При цьому знання слідчим положень криміналістики, кримінального процесу, кримінального права, психології, логіки та інших прикладних галузей права є вирішальним при побудові версії. Вказані знання є необхідними для вивчення обставин кримінального правопорушення, дослідження речових доказів, документів, використання досвіду розслідування злочинів, – це все і є основою конструювання версії.

Що становить собою криміналістична версія?

На думку О. М. Цільмак криміналістична версія – це об'єктивне припущення або висновок стосовно певного злочину, що виникає з фактичних підстав і логічних міркувань, вимагає відповідної перевірки, спрямоване на з'ясування істини у кримінальному провадженні [3, с. 334].

Найбільш повне визначення поняття «криміналістична версія» можна сформулювати наступним чином: криміналістична версія – це певне припущення щодо сутності чи окремої обставини події, що має ознаки злочину, прийнятої до перевірки слідчим або іншою уповноваженою особою при вирішенні питання про відкриття кримінального провадження, початок досудового розслідування, що базується на фактичних даних.

Як стверджує А. П. Черненко, на відміну від конкретних версій, які висувуються на основі вивчення матеріалів кримінального провадження, що розслідується, можуть бути ще й так звані типові версії, що являють собою найбільш типові пояснення події, коли конкретної інформації про неї ще дуже мало, ця інформація суперечлива та не зовсім достовірна. Типові версії висувуються не тільки на основі наявної інформації, але й на основі досвіду слідчого, криміналістичних рекомендацій, узагальненої слідчої практики, простого життєвого досвіду тощо. Ці версії мають дуже велике практичне значення, бо, по-перше, допомагають організувати роботу у справі в найперший, найбільш відповідальний момент розслідування і, по-друге, дають можливість більш цілеспрямовано перевірити окремі обставини злочину. Як уже відзначалося, основою для побудови версій є фактичні дані, що стосуються досліджуваної події. Ці дані можуть бути отримані із будь-яких джерел – як процесуальних, так і непроцесуальних [4, с. 148].

Перевірка всіх можливих висунутих версій здійснюється у процесі досудового розслідування. Разом із цим дуже важливим є перевірити кожну версію, навіть малоімовірну.

Побудова слідчих версій – складний процес, що складається з декількох проміжних етапів, до яких відносять: отримання вихідної інформації (фактичних даних); логічна обробка такої інформації; формулювання версій.

Фактичні дані – те, на чому будується версія і завдяки чому вона буде достатньо обґрунтованою. Логічним є те, що кількість версій напряму залежить від обсягу та достовірності наявних відомостей. Звичайно, в процесі розслідування іноді до відома постають дані, що допускають кілька можливих відповідей на питання. Чим більше відомостей відомо, тим менше можливо висунути версій, чим обумовлюється прагнення слідчого вже на початковому етапі мати якомога більше свідчень та інформації про подію. Версія, як вже було зазначено, – це категорія криміналістична, а не процесуальна, тому будь-яких процесуальних вимог до обсягу і характеру фактичної бази версії немає, тобто вона може спиратися на будь-яке джерело інформації і бути взята з протоколів слідчих (розшукових) дій; документів, що містять результати оперативно-розшукової роботи; інших джерел, що містять певні дані відносно події, яка досліджується (оперативно-розшукові, анонімні листи, слухи). Цінність такої інформації найбільшим чином особлива тим, що вона може бути отримана значно раніше, ніж під час проведення процесуальних дій.

Як наголошує В.М. Стратонов, не можна ігнорувати версії, які висувують інші учасники процесу. Якщо вислухати версію підозрюваного, то отримаємо його власну оцінку вчиненого, визначимо позицію і, в принципі, передбачимо його подальше ставлення до розслідування та слідчого. До того ж, для реалізації конституційних принципів та кримінального процесуального законодавства, а саме права на захист, у висуненні версії підозрюваного слід вбачати реалізацію його права, тому слідчому необхідно включати дану версію до плану розслідування й обов'язково здійснювати її перевірку [1, с. 176].

Вище було описано перший етап побудови слідчих версій – отримання вихідної інформації (фактичних даних). Наступною сходинкою є логічна обробка такої інформації.

Інформація, що була досліджена, аналізується та систематизується. Не дивлячись на те, що аналіз (предмет, що досліджується, розкладається на складові або виділяються його ознаки для окремого вивчення як частин цілого) та синтез (поєднання окремих елементів досліджуваного об'єкта в єдине ціле) є операціями протилежного характеру за своєю суттю, але під час побудови слідчої версії вони взаємно доповнюють одна одну.

Окрім цього, на даному етапі вирішуються такі питання: об'єктивність наявних відомостей і можливість їх використання у побудові слідчих версій; наявність взаємозв'язку між виявленими фактами і злочи-

ном, який розслідується; відсутність серед встановлених фактів таких, які покладають на слідчого зобов'язання припинити подальше здійснення кримінального провадження.

Існує думка, що важливе значення під час побудови версій мають специфічні можливості суб'єкта правозастосовної діяльності, які проявляються у його здатності до рефлексивності, прогностичності, передбачення, інтуїтивного відчуття. Головною метою криміналістичного пізнання при цьому є:

- на теоретичному рівні – з'ясування суті явища, процесу, факту, феномена;
- на емпіричному рівні – протокольна фіксація різних вимірів явища, процесу, факту, феномена шляхом збирання фактів, первинного узагальнення, опису дослідних даних, систематизації та класифікації;
- на науковому рівні – з'ясування об'єктивної істини;
- на практичному рівні – з'ясування схожості суті явища, процесу, факту, феномена;
- на евристичному рівні – колективне генерування ідей щодо суті злочинного явища;
- на специфічному рівні – ретроспективний аналіз злочинного явища та передбачення імовірного майбутнього, прогнозування наслідків [2, с. 8–9].

Кінцевим, визначним етапом побудови криміналістичної версії є формування слідчим висновку, що подія стала результатом навмисних або необережних дій, вчинених тією або іншою особою за допомогою певних засобів тощо. Чітке формулювання висунутих припущень і завершує побудову версій, слугує їй логічним обрамленням.

Перевірка версій є необхідним етапом, що становить собою дослідження припущень, які містяться в них, на підставі об'єктивних даних про конкретні обставини і факти. Такий етап повинен забезпечуватись встановленням істини у кримінальному провадженні, що розслідується, тому перевірка версій проводиться на підставі доказів, отриманих у передбаченому законом порядку. Процес перевірки йде шляхом відсіювання помилкових версій та отримання доказів, які слугують підтвердженням версії, яка відповідає дійсності.

Для формулювання правильного висновку про достовірність слідчої версії необхідно отримати достатню сукупність процесуальних доказів, які виключали б інше пояснення обставин провадження. Ця сукупність доказів повинна містити об'єктивну і всебічну характеристику всіх фактичних даних, які підлягають встановленню. З цього випливає, що перевірка версій визнається завершеною лише в тому випадку, коли зібрана сукупність доказів, яка вичерпним чином встановлює всі передбачені законом обставини і виключає будь-які інші пояснення злочинного діяння.

Таким чином, задля успішного розслідування кримінального правопорушення потребується не лише правильне висунання усіх можливих версій, але й грамотна, професійна перевірка кожної з них. Перевірка версій як результат розумової діяльності є змістом усього процесу розслідування і полягає у зборі даних, які підтверджують або спростовують припущення, що міститься у версії.

Література:

1. Стратонов В. М. Версії в практиці пізнавальної діяльності слідчого / В. М. Стратонов // Право і безпека. – 2011. – № 1 (38). – С. 174–178.
2. Цільмак О. М. Класифікація методів побудови та перевірки криміналістичних версій / О. М. Цільмак // Криміналістичний вісник. – 2015. – № 2 (24). – С. 6–11.
3. Цільмак О. М. Основи побудови криміналістичних версій / О. М. Цільмак // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 2. – С. 334–338.
4. Черненко А. П. Чи є версія у кримінальному провадженні фактичною підставою для проведення слідчих (розшукових) дій? / А. П. Черненко // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: «Юридичні науки». – 2013. – № 2 (5). – С. 146–150.

УДК 343.983:003.076

ДРОЗДЕНКО Анастасія

ЗНАЧЕННЯ СУДОВОГО ПОЧЕРКОЗНАВСТВА В РОЗКРИТТІ І РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Судове почеркознавство – це окремий розділ криміналістики, що вивчає письмо як джерело інформації, яке стосується його автора, та інші фактори, які цікавлять слідство та суд [5, с. 136].

Даній проблемі приділялось багато уваги з боку різних вчених, цим займались Л. Є. Ароцкер, Р. С. Белкін, В. Ф. Берзін, Є. Ф. Бурінський, А. І. Вінберг, Л. Г. Еджубов, Н. І. Клименко, О. І. Манцвєтова, З. С. Меленєвська, І. М. Можар, В. Ф. Орлова, М. Я. Сегай, С. А. Ципенюк, О. Р. Шляхов та інші.

В юридичній енциклопедії Ю. С. Шемшученка зазначено, що почеркознавство – це галузь знань, яка вивчає почерк, та яка виникла і сформувалась як наука під впливом потреб почеркознавчої експертизи [10, с. 34].

Приблизно таке ж саме визначення судового почеркознавства в своїх посібниках викладають В. Ю. Шепітько [6, с. 99] та А. П. Шеремет [9, с. 166], які вказують, що це галузь криміналістичної техніки, що вивчає закономірності письма, процес його дослідження, можливість ідентифікації людини за почерком та вирішує інші завдання почеркознавчої експертизи.

Задачі судового почеркознавства: вивчення закономірностей почерку та процесу його експертного дослідження, створення наукових основ судово-почеркознавчої експертизи (загальної теорії і вчень), розробка та удосконалення методів, методик вирішення задач судово-почеркознавчої експертизи [1, с. 9].

Основними завданнями експертизи при дослідженні документів є ідентифікаційні й діагностичні дослідження рукописних текстів, що виявляються у встановленні виконавця й автора документа, наявності в документі рукописної дописки, ознак умисного спотворення почерку, виявлення кількості виконавців і авторів декількох рукописних текстів і деяких ознак, що характеризують особу виконавця й автора документа [8, с. 26].

Судово-почеркознавча експертиза вирішує деякі неідентифікаційні завдання: встановлення факту виконання рукопису в «незвичних» умовах та «незвичному» стані виконавця, навмисне зміненням почерком із підбрюшкою (імітацією) почерку іншої особи, визначення статі виконавця, а також належності його до певної групи за віком [4, с. 547].

Вивчення ознак і властивостей письма дозволяє встановити деякі риси особи, яка була виконавцем письма, адже почерк формується з дитинства і стає сталим на протязі життя.

Тому можна зробити висновок, що почеркознавство є багатогранною галуззю криміналістики і вирішує багато завдань, поставлених судовим розслідуванням.

Використання інформації, яка міститься у досліджуваному почерковому матеріалі, дозволяє вирішити різноманітні діагностичні, класифікаційні й ідентифікаційні завдання.

Вирішення діагностичних завдань спрямоване на визначення умов, у яких виконувався досліджуваний почерковий об'єкт – рукописний текст, запис або підпис.

Можливість вирішення таких завдань залежить від ступеня прояву діагностичних ознак у досліджуваному почерковому об'єкті, наявності або відсутності порівняльного матеріалу, його якості, даних про особистість передбачуваного виконавця та обставини виконання почеркового матеріалу.

Класифікаційні (групофікаційні) завдання пов'язані із встановленням належності почерку виконавця до групи почерків, притаманних особам певної статі, віку або типу почерків відповідно до прийнятої наукової класифікації (високо- чи маловироблені, із досконалою або недосконалою системою рухів). У межах класифікаційного завдання також можуть бути отримані відповіді на питання про схожість почерків (підписів), про придатність почеркового об'єкта для ідентифікаційного дослідження [2, с. 21].

Проведення таких досліджень пов'язане з необхідністю отримання відомостей про виконавця записів у разі відсутності певної підозрюваної особи з метою висування та перевірки розшукових версій, а також для звуження кола можливих виконавців документа.

Ідентифікаційні завдання передбачають встановлення (ідентифікацію) за почерком особи виконавця тексту рукопису, підпису, короткої записи.

Таким чином, при проведенні діагностичного дослідження можна встановити стан людини і умови виконання тексту (підпису). Наприклад: рукописний текст передсмертної записки виконаний в незвичних умовах або у незвичному стані (це може бути стан сп'яніння, хвилювання та ін.).

При проведенні групофікаційного (класифікаційного) дослідження можна встановити, особою якої статі виконаний текст (наприклад: рукописний текст записки виконаний жінкою) або встановити, що рукописний текст виконаний двома конкретними особами одночасно. Також можна встановити, що рукописний текст виконано з наслідуванням почерку конкретної особи.

При проведенні ідентифікаційного дослідження можна встановити конкретну особу, яка виконала рукописний текст або підпис.

Оцінка висновку експерта здійснюється на експертному, слідчому і судовому рівні доказування з метою встановлення допустимості й належності його як джерела доказів, а також достовірності й доказового значення фактів і обставин, для встановлення яких призначена почеркознавча експертиза.

Значення судової почеркознавчої експертизи дуже велике. Висновок експерта є джерелом доказу; а відомості, які містяться в ньому, є доказами.

Експерт, який провів почеркознавче дослідження, може дійти до наступних висновків почеркознавчої експертизи: категоричний (достовірний) – позитивний і негативний, вірогідний (імовірний) – позитивний і негативний, а в деяких випадках експерту не виявляється можливим відповісти на окремі питання.

За допомогою категоричного позитивного висновку встановлюється особа, яка виконала досліджуваний рукописний текст (підпис): рукописний текст розписки виконаний гр-ном А.

За допомогою категоричного негативного висновку встановлюється, що досліджуваний рукописний текст (підпис) виконаний не підозрюваною особою, а іншою: рукописний текст розписки виконаний не гр-ном А, а іншою особою.

Вірогідний висновок експертизи дозволяє висунути версії події, він допомагає направити слідство в вірному напрямку. Наприклад: рукописний текст довіреності виконаний, вірогідно, гр-ном Н.

Іноді експерт не може вирішити поставлену перед ним задачу і тоді може дати таку відповідь:

«Встановити особу, яка виконала рукописний текст (підпис), не здалося можливим...». В такому разі слід обов'язково вказати причину – чому експерт не зміг вирішити питання: наприклад, у зв'язку з простою почерку (підпису) і малим об'ємом почеркового матеріалу, який міститься в ньому (неї) тощо [3, с.310].

Всі ці висновки експертів допомагають розкриттю і розслідуванню кримінальних правопорушень і встановленню осіб, які їх вчинили.

Аналіз теоретичних розробок та узагальнення експертної практики дозволяють виділити основні напрямки подальшого розвитку судового почеркознавства у сучасний період. Це перш за все підхід і дослідження структури вирішення ідентифікаційних завдань з метою оптимізації методики експертизи. Ідентифікаційні завдання становлять основний обсяг при проведенні судово-почеркознавчої експертизи; їх вирішення передбачає встановлення фактів наявності або відсутності тотожності конкретного виконавця рукописного тексту, запису або підпису [7, с.83].

Високий рівень розвитку судового почеркознавства не означає, що вже не існує проблем, які потребують розв'язання. Такі проблеми існують і їхнє вирішення буде сприяти подальшому удосконаленню як теоретичних засад судового почеркознавства, так і практики судово-почеркознавчої експертизи.

Література:

1. Абрамова В. М., Садченко О. О., Свобода Є. Ю. Альбом схем із судово-почеркознавчої експертизи: Навчальний посібник. – К.: Вид. Паливода А. В., 2003. – 120 с.
2. Бондар М. Є. Судово-почеркознавча експертиза: становлення, можливості, перспективи розвитку / М. Є. Бондар, З. О. Ковальчук, Т. О. Сукманова // Судова експертиза. – 2014. – № 1. – С. 19–29.
3. Кіян Т. М. Поняття і можливості судово-почеркознавчої експертизи // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса): у 2 т. Т. 2 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. – Одеса: Юридична література, 2016. – 712 с. – С. 309–311.
4. Комаха В. О. Тактичні особливості попереднього дослідження криміналістичних об'єктів та призначення судових експертиз: Монографія / Одеська національна юридична академія. – Вінниця: ДП ДКІ, 2006. – 736 с.
5. Криміналістика (криміналістична техніка): Курс лекцій / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, М. В. Салтєвський, Г. С. Семаков. – К.: МАУП, 2001. – 216 с.
6. Криміналістика: Підручник / Кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. / За ред. проф. В. Ю. Шепітька. – 4-е вид., перероб. і доп. – Х.: Право, 2008. – 464 с.
7. Свобода Є. Ю. Судово-почеркознавча експертиза: деякі проблемні питання та сучасні можливості / Є. Ю. Свобода, В. М. Абрамова // Часопис Академії адвокатури України. – 2014. – № 1. – С. 82–85.
8. Тищенко В. В., Аркуша Л. І., Плахотіна В. М. Криміналістика: Навч.-метод. посіб. // ОНЮА. – О.: Фенікс, 2007. – 172 с.

9. Шеремет А. П., Криміналістика: навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.] / А. П. Шеремет – [2-ге вид.]. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
10. Юридична енциклопедія: 5 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», – 1998. – 339 с.

УДК 343.982.3

ЖОЛОНКО Сергій

РОЗВИТОК КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ У XVIII–XIX ст.

Актуальність теми зумовлена тим, що при розкритті та попередженні злочинів значну роль відіграє рівень інформаційного забезпечення криміналістично-значущою інформацією про діяння, осіб, сліди, предмети, і т.д. Оперативне отримання таких відомостей залежить від ефективного використання обліків різних об'єктів, що потрапляють у сферу діяльності правоохоронних органів. Науково обґрунтована система обліків подібних об'єктів і є криміналістична реєстрація.

Дану тему досліджували такі науковці, як: О. П. Дубовий, В. К. Лисиченко, В. Я. Лукашенко, Я. В. Рибалко, П. Ю. Тимошенко, Л. М. Чорнобай, С. А. Яльгшев та інші.

Криміналістична реєстрація на ранньому стані свого розвитку одночасно мала на меті покарання злочинця, реєстрацію злочинця та реєстрацію виду злочину.

Вперше питання про систематичну реєстрацію засуджених осіб було поставлено у XVIII ст. у Франції. Паризька поліція у 1720 році створила реєстр, до якого вносила інформацію про усіх злочинців, засуджених і розшукуваних поліцією Парижа. При цьому даний реєстр поділявся на облік засуджених і оперативно-розшуковий облік «злочинного елемента». У 1790 році для ведення цих реєстрацій при паризькій поліції було створено спеціальне бюро довідок, а наприкінці XVIII ст. – початку XIX ст. – централізовану систематичну реєстрацію судимості по лінії судової системи.

На території Російської імперії письмову реєстрацію судимості вперше було введено у 1870 році. Реєстрація проводилася при міністерстві юстиції, куди загальні судові місця і мирові установи, а пізніше й міські суди та земські начальники надсилали листи на кожного засудженого до тюремного ув'язнення. Щомісяця міністерство юстиції видавало «Відомості довідок про судимість», які розсилались до всіх судових місць та судовим слідчим [7, с. 16–17].

Після винайдення та розвитку фотографії з метою реєстрації злочинців стали застосовувати фотографування злочинців. Фотографічний спосіб став наступним самостійним способом реєстрації злочинців, для

забезпечення роботи якого на території колишньої Російської імперії відкривалися поліцейські фотоательє. Так, у 1864 р. у м. Бобринці Одеської губернії відкрили поліцейське фотоательє, через три роки таке ж ательє створили при московській поліцейській друкарні [4, с. 172].

Першою науковою системою кримінальної реєстрації слід назвати систему, розроблену А. Бертильоном у 1879 році.

Наприкінці XIX ст. він розробив та впровадив у практику боротьби зі злочинністю антропометричний метод реєстрації злочинців, котрий базувався на вимірюванні певних частин тіла кожного злочинця за встановленими правилами та фіксуванні результатів таких вимірювань у спеціальних антропометричних картках, де також містились дані про особу злочинця і його фотознімок. Ним було запропоновано проводити одинадцять вимірювань певних частин тіла; загальне вимірювання (зріст, ширина піднятих горизонтально рук та висота сидючи); вимірювання голови (довжина та ширина голови, довжина та ширина правого вуха); вимірювання окремих частин тіла (довжина середнього пальця та мізинця лівої руки, довжина ступні лівої ноги та лівого передпліччя) [6, с. 280–282]

Свою систему реєстрації А. Бертильон обґрунтовував міркуванням про те, що людський скелет після 20 років майже незмінний у своїх розмірах, розміри скелета у кожної людини є суворо індивідуальні, вимірювання можна провести точно й легко. Розуміючи важливість та корисність новаційного методу, у 1882 році паризька префектура запровадила у практику антропометричний метод реєстрації злочинців і з того часу цей метод став основною системою кримінальної реєстрації у Франції, отримавши офіційне визнання [7, с. 18].

У Російській імперії перше реєстраційне відділення під назвою «антропометрична станція» було створене при Петербурзькій розшуковій поліції у 1890 р. Його співробітники в 1890–1897 рр. за антропометричним методом зареєстрували 27000 затриманих осіб, серед яких виявлено 1880 рецидивістів. В Україні перший антропометричний кабінет був утворений у 1901 році при розшуковому відділі поліції м. Києва. За 1902–1903 рр. співробітниками цього кабінету антропометричне вимірювання і відповідна карткова реєстрація застосовувались до 9474 затриманих осіб [3, с. 34–35].

Проте, згодом стало зрозумілим, що антропометричний метод не дозволяв ідентифікувати особу на відстані, що було важливою і необхідною умовою оперативно-розшукової роботи. Тоді А. Бертильон зайнявся удосконаленням способів опису прикмет та фотографування злочинців, внаслідок чого з'явилися розроблені ним у 1885 році системи – «словесний портрет» та «сигналітична фотографія». Сутність цих систем складалась у суворо встановлених правилах опису частин людського

обличчя та фотографування. «Словесний портрет» і «сигналітичну фотографію» одночасно використовували як для реєстрації злочинців, так і в оперативно-пошукових заходах для впізнання осіб на відстані, яких розшукували [2, с.8].

А. Бертильон вніс зміни щодо порядку фотографування злочинців. Його система фотографування відрізнялася тим, що зйомка проводилася з дотриманням конкретних і точно встановлених правил. Така система була названа сигналетичною фотографією. А. Бертильон сконструював спеціальну фотоустановку. Кожного злочинця фотографували анфас і у профіль обов'язково в 1/7 натуральної величини. Ретушування фотознімків не допускалося. А. Бертильон класифікував фотографії за схемою словесного портрета.

В Україні вирішенням проблеми застосовування та удосконалення антропометричного методу кримінальної реєстрації займався, і йому належить вагомий внесок у її розвиток, завідуючий розшуковою частиною міської поліції м. Києва Г.М. Рудий, завдяки якому антропометричний кабінет був перепрофільований в «Антропометрический отделъ». Зберігся опис цього відділу, зроблений одним із поліцейських чиновників того часу: «Антропометрический кабинетъ устроенъ с 1902 года и состоитъ изъ части одной комнаты, отделенной деревянною решеткою. В немъ находятся: четыре шкафа съ фотографическими и дактилоскопическими карточками преступниковъ; одинъ шкафъ-комодъ с антропометрическими инструментами; столъ для измерения локтя, скамейка для измерения ступни; две доски для измерения роста; клеенка для измерения распростертыхъ рукъ и небольшой письменный столъ» [5, с. 214].

У першій чверті XIX ст. чеський вчений Євангеліст Пуркіне, досліджуючи узор на пальцях рук, класифікував їх на дев'ять типів та у 1823 р. написав перший науковий трактат з цього питання [1, с. 6]. Проте ці дослідження проводились лише з антропологічної точки зору і ні до яких практичних результатів не призвели.

Відкриття дактилоскопії звичайно пов'язують з ім'ям Вільяма Хершеля, який жив у Індії та ще в 1858 р. розпочав свої дослідження з вивчення властивостей та можливостей папілярних узорів. Можливо, його підштовхнуло до цього спостереження за китайськими торговцями, які під час укладання торговельних угод на ділових паперах інколи ставили пофарбований тушшю відбиток великого пальця правої руки.

Протягом 19 років Хершель брав відбитки своїх пальців та пальців багатьох індусів. З подивом він помітив, що відбитки пальців, взяті у однієї людини, ніколи не збігались з відбитками пальців іншої людини. Він навчився розрізняти узор цих ліній та встановлювати людей за «малюнками» їх пальців. Поступово Хершель почав усвідомлювати майбутнє свого відкриття. Він направляє листа з описом способу ідентифі-

кації особи за відбитками пальців рук генеральному директору в'язниць з пропозицією нового способу реєстрації злочинців. Проте його спіткає негативна відповідь на лист, що викликало у нього глибоку депресію на декілька років. Потім Хершель, мріючи про застосування свого винаходу, повернувся до Англії, де опублікував своє дослідження у журналі «Nature». Але знову його винахід не знаходить належної підтримки та залишається поза увагою [1, с.7]. І тільки у 1899 р. система дактилоскопічної класифікації була представлена комісії вчених, де одержала позитивну оцінку.

Отже, ми дійшли висновку, що значний розвиток криміналістичної реєстрації припав на XVIII ст., найбільший внесок у той час внесли такі науковці криміналісти, як Бертильон, Пуркіне, Хершель. В наш час дана галузь виділилась в окрему криміналістичну теорію, яка має власні організаційні, наукові і правові основи.

Література:

1. Дубовий О. П., Лукашенко В. Я., Рибалко Я. В., Тимошенко П. Ю., Чорнобай Л. М. Криміналістичне дослідження слідів рук: Наук.-практ. посіб. – К.: Атіка, 2000. – 151с.
2. Ищенко Е. П., Девиков Е. И. Уголовная регистрация: Учебное пособие. – Омск: ОВШ МВД СССР. – 1986. – 98 с.
3. Лисиченко В. К. Питання вдосконалення криміналістичної реєстрації та правові межі застосування дактилоскопіювання мешканців України // Криміналістичний вісник. – 2002. – Вип. 3. – С. 34–40.
4. Мендус С. І. Деякі питання щодо створення єдиної інформаційної системи техніко-криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочину // Теорії та практика судової експертизи і криміналістики. – 2003. – Вип. 3. – С. 170–175.
5. Рибалко Я. В. Експертні обліки як галузь криміналістичної техніки: етапи розвитку, завдання і зміст // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: Збірник наук. ст. – 2001. – № 1. – С. 212–219.
6. Торвальд Ю. Век криминалистики. – М.: Прогресс, 1984. – 326 с.
7. Яльгшев С. А. Криминалистическая регистрация: проблемы, тенденции, перспективы. – М.: Академия управл. МВД России, 1998. – 140 с.

УДК 341.49:343.974

ЖУК Діана

ПРОТИДІЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІЙ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ

На сучасному етапі розвитку суспільства тенденції глобалізації швидко зростають і результатом цього є як позитивні явища, так і негативні. Одним із таких негативних явищ є транснаціональна організована злочинність, яка становить небезпеку для всіх міжнародних співтовариств та держав. Це стає соціальною проблемою, яка загрожує економічному

та демократичному розвитку країн у ХХІ столітті. З розвитком технологій та суспільства транснаціональна організована злочинність набуває нових рис і властивостей, тому фахівці різних напрямків правоохоронної діяльності та науковці намагаються знайти нові підходи до протидії транснаціональній організованій злочинності. На жаль, усвідомлення ступеня суспільної небезпеки та необхідності боротьби з такою злочинністю з'явилося не так давно.

Метою даної статті є визначити поняття «протидія» та висвітлити основні методи боротьби з транснаціональною організованою злочинністю на сучасному етапі.

Дослідженням даної тематики займалися такі науковці як: Г. П. Жаровська, Ю. Я. Олійник, Г. П. Пожидаєв, Т. М. Середа та інші.

У доктрині вітчизняного та міжнародного права немає однозначного визначення транснаціональної організованої злочинності, що пов'язане з складною структурою даного виду злочинності та з постійним його вдосконаленням. У сучасній доктрині окремі вчені використовують поняття транснаціональної організованої злочинної діяльності, під яким розуміється здійснення злочинними організаціями незаконних операцій, пов'язаних із переміщенням потоків інформації, грошей, фізичних об'єктів, людей, інших матеріальних і нематеріальних засобів через державні кордони з метою використання сприятливої ринкової кон'юнктури в одній або декількох іноземних державах для отримання суттєвої економічної вигоди, а також для ефективного ухилення від соціального контролю за допомогою корупції, насильства й використання значних відмінностей у системах кримінального правосуддя різних країн [1, с. 316].

Багато вчених почали дискутувати на тему різниці між поняттями «протидія», «запобігання» та «профілактика» транснаціональної організованої злочинності. Та найбільш слушно науковець О. М. Джужа зауважив, що термінологічна дискусія стосовно розмежування цих понять, що визначають одне й те саме явище, явно недоцільна, оскільки не має теоретичного та практичного сенсу, є явно надуманою, поглиблює понятійну плутанину, змушує вчених «переключатися» з аналізу змісту явища на його етимологічну оболонку [2, с. 136].

«Протидія» включає в себе не лише сукупність способів та методів боротьби з транснаціональною організованою злочинністю, але й соціальні передумови її виникнення, причини та умови поширення та розвитку, а також найбільш ефективні способи розслідування таких злочинів. Протидія транснаціональної організованої злочинності є багатоаспектним та структурованим явищем, так як має свою мету, цілі, принципи, методи і т. д. На думку науковців, оскільки дана злочинність є організованою, то і породжується складним причинним комплексом, протидія якому може бути ефективною лише за умови формування відповідної

системи комплексних економічних, соціальних, правових та організаційних заходів, спрямованих на нейтралізацію, блокування, витіснення цього небезпечного явища на засадах здійснення спеціальної правоохоронної діяльності.

Один із основних способів протидії транснаціональній організованій злочинності є міжнародне співробітництво та прийняття міжнародно-правових актів, які будуть регулювати взаємодію держав у боротьбі з даним видом злочинності. Також важливим елементом програми протидії є законодавче закріплення основних положень на національному рівні. Для забезпечення однакового підходу до профілактики транснаціональної організованої злочинності міжнародні та регіональні співтовариства розробляють різні міжнародно-правові акти – конвенції, рекомендації, програми, задля узгодження своїх дій. Також були створені міжнародні органи, які відповідають за прийняття таких актів та вирішують питання їх дотримання.

Одним із таких органів є Організація Об'єднаних Націй, на яку покладено боротьба зі злочинною поведінкою у всьому світі. Саме ООН розробляє різні міжнародні угоди, стратегії та рекомендації, які повинні виконуватися в умовах тісної співпраці усіх держав. Фахівцями ООН відзначається, що на сучасному етапі розвитку суспільства найбільш поширеними формами транснаціональної організованої злочинності є тероризм, злочинність у сфері економіки і наркозлочинність. Останнім часом набули поширення такі злочинні прояви організованої злочинності, як піратство, кіберзлочинність, сексуальна експлуатація дітей, екологічна злочинність та незаконний обіг культурних цінностей [3, с. 94].

Варто зазначити, що основним нормативним актом у боротьбі з даним видом злочинності, який був затверджений Генеральною Асамблеєю ООН є Конвенція проти транснаціональної організованої злочинності, метою якої є сприяння співробітництву в справі більш ефективного попередження транснаціональної організованої злочинності та боротьби з нею [4, с. 17]. Однією з цілей даної конвенції є забезпечення співпраці та взаємодопомоги в попередженні та боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю. Такий факт можна характеризувати як позитивний фактор, тому що це об'єднує держави разом, їхній політичний та економічний потенціал, що допомагає ефективно співпрацювати та існувати в добросусідських умовах. Деякі науковці вважають, що транснаціональна організована злочинність – це суспільне явище, яке має не лише протиправний суспільно-небезпечний характер, але містить в собі частково позитивні риси, такі як тісна взаємодія іноземних організацій, розвиток наукових технологій, як результат вдосконалення злочинної діяльності і т. д. Доцільно було б зауважити, що будь-який вид умисної, чітко спланованої та довготривалої злочинності завжди має велику суспільну

небезпеку, а тому ми не можемо говорити про певні позитивні результати такої діяльності, так як вони досягаються за рахунок порушення прав, свобод та інтересів громадян.

Важливим фактором в протидії транснаціональній організованій злочинності, окрім міжнародних актів, є національне законодавство кожної країни, затверджене у відповідності до міжнародно-правових актів. Кожна держава повинна намагатися не лише закріпити основні способи і прийоми боротьби з даною злочинністю на законодавчому рівні, але й привести в дію такі норми. Наприклад, в Україні фундаментальним нормативно-правовим актом в цій сфері є Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 року. Даний закон визначає головні напрями загальнодержавної політики та організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю [5, с. 358].

Таким чином, протидію транснаціональній організованій злочинності можна визначити як систему різноманітних видів діяльності та комплексних заходів відповідно до національного та міжнародного законодавства, спрямованих на попередження, усунення та обмеження факторів, що сприяють виникненню та розвитку організованій злочинності. Задля досягнення поставленої цілі – подолання організованої злочинності як на національному, так і на міжнародному рівні, всі дії та заходи щодо цього повинні буди чіткими, точними та взаємодоповнюючими. Тому можна виділити такі чинники подолання транснаціональної організованої злочинності як:

- активізація міжнародної співпраці та координація спільних заходів;
- подолання нестабільності в державі та зниження розвитку безробіття;
- розвиток багатосторонньої співпраці, зокрема технічної;
- ліквідація корупційних зв'язків та організацій;
- надання правової допомоги іншим державам;
- проведення широкомасштабних переговорів держав-учасниць і накопичення потенціалу у боротьбі з міжнародною організованою злочинністю.

Література:

1. Лупу А. А. Транснациональное криминальное право: [учеб. пособие] / А. А. Лупу, И. Ю. Оська. – М.: Дело и Сервис. – 2012. – 352 с.
2. Курс кримінології: Загальна частина: підручник / О. М. Джуца, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик – К.: Юрінком Інтер. – 2001. – 352 с.
3. Голіна В. Світова злочинність: сучасні тенденції та стратегії протидії / В. Голіна, М. Колодяжний // Вісник Національної академії правових наук України. – 2015. – № 2 (81). – С. 92–100.

4. Генеральна Асамблея ООН. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: затверджена 15 листопада 2000 р. / Генеральна Асамблея ООН // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2009. – Вип. 8. – С. 17–54.
5. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 червня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – №35. – С. 358.

УДК 343.98.06

КЛАПЧУК Анна

РОЛЬ МІКРООБ'ЄКТІВ В РОЗКРИТТІ І РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

У зв'язку з розвитком криміналістичної техніки і зростанням можливостей різного роду та виду експертиз мікрооб'єкти стають одним з найбільш поширених видів досліджуваних речових доказів при розслідуванні кримінальних правопорушень.

Криміналістичне значення мікрооб'єктів визначається можливістю отримання та використання інформації, що міститься в них, для з'ясування і встановлення обставин події, які пов'язані зі всіма елементами складу злочину. Ця інформація може бути використана не тільки для викриття винних, а й для спростування помилкових обвинувальних версій [3, с. 17].

Тому вивчення і розробка методики виявлення, вилучення і дослідження мікрооб'єктів становить одну з актуальних проблем сучасної криміналістики.

Виявленню і дослідженню мікрооб'єктів для вирішення завдань у кримінальному судочинстві присвячені труди як вітчизняних криміналістів: В. Г. Гончаренка, Г. Л. Грановського, Н. І. Клименко, О. А. Кириченка, Н. О. Прокопенко, так і зарубіжних: Т. В. Авер'янової, Р. С. Белкіна, М. Б. Вандера (Росія), К. К. Бобєва (Болгарія), І. Кертеса (Угорщина), В. Видиця (Югославія), К. Д. Поля (Німеччина), М. Ф. Сульцера (Швейцарія) та багатьох інших.

Мікрооб'єкти малого розміру звичайно не звертають на себе уваги, і, як правило, не знищуються особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, тому при огляді місця події їх можна виявити як на місці події, так і на людях і предметах, які причинно пов'язані з подією, що розслідується.

Мікрооб'єкти – це матеріальні утворення малої маси і розмірів (умовно до 1 мм в найбільшому вимірі), які містять інформацію про розслідувану подію, для виявлення, вилучення і дослідження яких потрібні спеціальні технічні засоби і методики [1, с. 115].

До мікрооб'єктів відносять: частинки волокон, частинки металу, частинки скла, частинки фарби, кров, сперму, волосся, частинки епідермісу шкіри, частинки наркотичних засобів, лікарських речовин та ін.

В залежності від походження мікрооб'єктів їх можна поділити на такі, що утворюються від: а) злочинця (його тіла, одягу, взуття та ін.); б) потерпілого (його тіла, одягу, взуття та ін.); в) знаряддя злочину або транспортного засобу; г) обстановки місця події.

Практика свідчить, що мікрооб'єкти найчастіше застосовуються при розкритті вбивств, зґвалтувань, розбійних нападів, грабежів, крадіжок і деяких інших видів правопорушень. Особливо важливо їх виявлення і вилучення в тих випадках, коли відсутні традиційні сліди і інші речові докази (сліди рук, ніг, взуття, транспортних засобів, сліди застосування вогнепальної або холодної зброї та інші).

У процесі проведення огляду місця події або іншої слідчої (розшукової) дії необхідно вилучити можливі предмети – носії мікрочастинок.

Для успішного пошуку таких предметів важливо деталізувати дії особи, що вчинила кримінальне правопорушення, і потерпілого та змодельовати механізм розслідуваної події, щоб не вилучити предмети, які не мають відношення до розслідуваного кримінального правопорушення.

Можливість виявлення мікрочастинок на предметах-носіях, що побували в несприятливому середовищі, зменшується, але тим не менше в таких випадках не слід відмовлятися від призначення експертизи, так як практика свідчить про те, що окремі мікрочастинки можуть залишитися на предметах-носіях навіть після чистки, прання, тривалої експлуатації тощо.

Криміналістичне дослідження речових доказів можна визначити як набір дій по вивченню інформації про механізм виникнення слідів і інших доказів з метою їх ідентифікації або вирішення інших завдань для розкриття, розслідування і попередження злочинів [2, с. 105].

Криміналістична експертиза волокнистих матеріалів і виробів з них виникла з потреб практики у встановленні факту контактної взаємодії предметів одягу по слідах – накладеннях. Виникнення зазначених слідів є закономірним результатом контакту предметів одягу під час боротьби жертви з нападаючим, при наїзді транспортного засобу на пішохода, при проникненні злодія через вузькі проломи в стінах або стелі і т. п. [5, с. 14].

Але не завжди можливо ідентифікувати шуканий об'єкт шляхом криміналістичного дослідження волокон, що входять до складу певної тканини, звичайно ці дослідження закінчуються встановленням групової приналежності, тобто в них констатуються факти виявлення на предметі-носії мікрОВОЛОКОН, однакових за своїми властивостями з досліджуваним об'єктом. Як правило, при дослідженні локалізації волокон можливо встановити механізм вчинення кримінального правопорушення.

Використання інформації, що міститься у властивостях мікрооб'єктів, дозволяє вирішити різноманітні завдання: діагностичні, класифікаційні й ідентифікаційні.

За допомогою дослідження мікрооб'єктів можна встановити наступні факти:

За локалізацією мікрочастинок на предметах обстановки місця події, на одязі і тілі потерпілого і злочинця можна відтворити механізм вчиненого кримінального правопорушення.

Шляхом встановлення загальної родової (групової) належності мікрочастинок, а також ототожнення об'єктів за відділеними від нього мікрочастинками можна встановити:

- ще не виявлене місце вчинення злочину (за знайденими на одязі або взутті підозрюваного мікрочастинками, характерними для цього місця (залишки рослин, частинок ґрунту та ін.);
- факт перебування певної особи на вже відомому місці події, а також при виявленні на місці події мікрочастинок, що відокремилися від одягу або взуття цієї особи;
- факт контакту між двома особами (за наявністю переходу мікрОВОЛОКОН тканин одягу, наявності на одязі злочинця і потерпілого однакових сторонніх мікрочастинок з місця події);
- шлях проходження злочинця на місце події і виходу з нього (по відокремленні від його взуття забрудненням);
- факт вчинення злочину, що розслідується, за допомогою конкретного знаряддя (наприклад, по локалізації на холодній зброї клітин травмованих органів потерпілого та мікрОВОЛОКОН пошкодженого одягу);
- факт знаходження знаряддя злочину в користуванні певної особи за наявністю на знарядді мікрочастинок, характерних для одягу або вмісту кишень злочинця;
- транспортний засіб, яким завдано травму потерпілому (по мікрОВОЛОКНАМ його одягу, які залишилися на тих частинах автомобіля, які стикалися з одягом) [4, с. 402].

Дослідження мікрооб'єктів також може сприяти встановленню:

- механізму вчинення злочину і характеру дій злочинця (по локалізації мікрочастинок на предметах-носіях);
- особи невідомого трупа (за наявністю на трупі мікрочастинок, характерних для певної професії – під нігтями, в вушних раковинах, складках одягу, на взутті і т.д.);
- правильності показань про обставини розслідуваного кримінального правопорушення;
- ознак, які можуть бути покладені в основу версії про особу, що вчинила злочин. [7, с. 6].

Крім цього, встановлення природи і локалізації комплексу мікрочастинок на місці події, одязі і взутті злочинців і потерпілих дозволить пе-

ревірити достовірність їх показань про обставини вчиненого злочину, а також правильно витлумачити негативні обставини [6, с.120].

Вивчення літературних джерел і практики використання мікрооб'єктів в розслідуванні кримінальних правопорушень свідчить про досить часте використання в процесі доказування у кримінальних провадженнях висновків експертів, в яких констатуються факти виявлення на предметі-носії мікрОВОЛОКОН, однакових за своїми властивостями з досліджуваним об'єктом, що дозволяє отримати доказову інформацію, важливу для розслідування кримінального провадження.

Безумовно, в подальшому буде відбуватися поповнення переліку видів досліджень речових доказів, в тому числі мікрооб'єктів.

Л і т е р а т у р а :

1. Ищенко П. П. Специалист в следственных действиях (уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты). – М., 1990. – 160 с.
2. Киян Т. Н. Современные возможности исследования вещественных доказательств // Новітні наукові дослідження держави і права – 2013: збірник наукових праць / за ред. П. М. Шапірка, О. В. Козаченка. – Миколаїв: Іліон, 2013. – 530 с. – С. 104–107.
3. Клименко Н. И. Использование микрообъектов при расследовании преступлений: метод. указания для студ. юрид. ф-та / Н. И. Клименко. – К.: КГУ, 1984. – 94 с.
4. Комаха В. О. Тактичні особливості попереднього дослідження криміналістичних об'єктів та призначення судових експертиз: Монографія / ОНЮА. – Вінниця: ДП ДКФ, 2006. – 736 с.
5. Митричев В. С. Криминалистическая экспертиза материалов, веществ и изделий. – Саратов: Издательство Саратовского университета, 1980. – 112 с.
6. Настольная книга следователя / под ред. А. И. Дворкина. – М.: Издательство «Экзамен», 2006. – 637 с.
7. Об использовании микрочастиц при расследовании преступлений / Е. И. Горелкина, А. И. Дворкин, М. Я. Розенталь. – М., 1977. – 12 с.

УДК 343.9

КЛЬОВАН Ірина

СУЧАСНІ ФУНКЦІЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

У зв'язку з інтеграцією України до Європи здійснюється реформування багатьох сфер суспільного життя, в тому числі і сфери протидії злочинності. Політичний і соціально-економічний стан в суспільстві останніх десятиліть, посилення подіями, пов'язаними з агресією проти України, призвели до збільшення криміналізації суспільства. Це проявляється у змінах якісних і кількісних характеристик злочинності, об'єднання кримінального світу та збільшення його впливу на суспільство. Свідомо ігноруються вимоги законодавства, як наслідок руйнуються

суспільні цінності. Збільшення злочинності в суспільстві вимагає адекватного реагування, у тому числі на науковому рівні.

Кримінологія, як наука, що стоїть на стику права і соціології, покликана надати наукове підґрунтя для ефективного впливу на злочинність. В цьому контексті питання функцій кримінологічної науки набувають особливої актуальності.

Питання предмету, функцій і завдань кримінологічної науки досліджувались в роботах таких вчених, як Гайков В. Т., Горбань А., Гумін О. М., Джужа О. М., Дрьомін В. М., Туляков В. А. та ін.

Кримінологія в сучасному визначенні є комплексною загальнотеоретичною та прикладною наукою, предметом якої виступають закономірності злочинності та її окремі прояви, причини й умови, що породжують та обумовлюють їх, особа злочинця, а також форми і методи соціального і нормативного впливу на них. У ній наведені юридичний, соціологічний, психологічний та інші аспекти як теоретичних положень, так і практичної інформації, а соціолого-емпіричний і психолого-прикладний матеріал досліджується з позицій права.

Отже, кримінологія має дві взаємопов'язані мети: теоретичну, яка полягає у пізнання закономірностей злочинності і вироблення на цій основі наукових теорій, концепцій, формулювання гіпотез, визначення завдань розвитку даної науки, та практичну, що реалізується у виробленні наукових рекомендацій і пропозицій щодо підвищення ефективності впливу на злочинність.

Як суспільна наука кримінологія теоретично осмислює і систематизує об'єктивні знання щодо власного предмета, на основі аналізу даних кримінологічних досліджень описує, пояснює та прогнозує розвиток його складових явищ. Отримання кримінологією наукових знань про злочинність, особу злочинця, кримінальну детермінацію має на меті належне забезпечення щодо розробок і впровадження у практику протидії злочинності оптимальних заходів її запобігання в Україні.

Мета кримінологічної науки обумовлює постановку і вирішення конкретних завдань, які, узагальнивши наукові підходи, можна визначити такими групами: 1) філософське, соціологічне, психологічне осмислення злочинності, її природи, сутності; 2) комплексний аналіз процесів і явищ, з якими пов'язані існування і відтворення злочинності; 3) поглиблене вивчення особистості злочинця; 4) розробка відповідних рекомендацій, спрямованих на запобігання злочинності в цілому, окремим видам і групам злочинів, окремим злочинам.

Вирішення завдань, що стоять перед наукою, реалізується через функції науки, як напрямки її дії або впливу. Ми підтримуємо думку професора А. П. Закалюка, що категорія «функція» дає нам опис, характеристику належної дії (діяльності) або стану, і в цьому плані функцію науки,

як і функцію будь-якої системи, слід відрізнити від її реальної, фактичної дії й стану, які на практиці від функції можуть відхилятися. Тому функція – один із критеріїв (еталонів) оцінки стану й дії теоретичної системи [1, 635].

Слід зазначити, що в кримінології існує декілька класифікацій її функцій, але всі дослідники називають три основні: описову (діагностичну), яка міститься у дослідженні явищ і процесів, що входять у предмет кримінології, на основі збору емпіричного матеріалу; пояснювальну (етіологічну), яка дозволяє з'ясувати, як протікає той або інший досліджуваний процес і чому він протікає так, а не інакше; і прогностичну, яка пов'язана із прогнозуванням майбутнього розвитку явища або процесу. Таку позицію відстоює В. Д. Малков, але вказує, що ці функції зв'язані між собою й у цілому носять ґносеологічний характер [2, 18].

Професор Зелінський А. Ф. розрізняє чотири функції та зазначає, що кримінологія містить феноменологію злочинності й злочину, розглядає співвідношення між ними; намагається пояснити їхнє походження; розробляє методику прогнозування злочинності й індивідуальної поведінки, а регуляційна функція – є не що інше, як вироблення наукових основ попереджувальної діяльності суб'єктів профілактики [3, 18].

Окремі вчені додають функцію, яка зв'яже теоретичну частину кримінології з практичною, а саме практично перетворювальну (або практичну), необхідну для вирішення завдань науково обґрунтованого управління соціальними процесами, пов'язаними з попередженнями злочинності [4, 12].

Професор Дрьомін В. М. говорить про таку систему функцій, до якої окрім зазначених основних включає сигнальну, завдяки якій звертається увага на найбільш небезпечні криміногенні явища, що потребують негайного вирішення; а також перетворювальну (регулятивну), що дозволяє реалізувати результати здійснення функцій у практичних діях, спрямованих на бажане перетворення об'єкту вивчення (управління соціальними процесами, пов'язаними із запобіганням злочинності) [5, 9].

А. П. Закалюк виокремлює шість функцій кримінології. На думку вченого, кримінологія, як і будь-яка інша наука, насамперед реалізує загальнопізнавальну функцію, проте вона значно розширює її предмет, оскільки спрямовує пізнання злочинності у контексті її зав'язків з іншими суспільними явищами, у тому числі тими, що обумовлюють її детермінацію [6, 22].

Ми розділяємо думку вчених, які виділяють пізнавальну функцію кримінологічної науки, що є основою для здійснення інших функцій та полягає у вивченні, дослідженні, аналізі реальності розвитку суспільства, що виступає у вигляді одного або цілої групи взаємозалежних факторів.

На загальнотеоретичному рівні вона виступає у формі формулювання проблем соціальної дійсності; на середньому рівні відбувається переклад загальних понять на емпіричний рівень, іде накопичення знань про сутність, протиріччя явищ і конкретних ситуацій, що мають місце в людському житті; на емпіричному рівні наукові дослідження, виявляючи нові факти, ведуть до збільшення обґрунтованих знань про соціальну дійсність. Багато дослідників дотримуються теоретичної позиції, що кримінологічний аналіз передбачає філософське, соціологічне і психологічне осмислення злочинності, її природи, суті, а також наукове обґрунтування заходів боротьби з нею [7, 7]. Особливістю кримінології як науки є те, що в процесі вивчення закономірностей виникнення злочинності, дослідник виходить на широкі й складні проблеми, що існують у суспільстві [8, 2].

Аналіз сучасних кримінологічних досліджень дав можливість виділити окремі соціальні функції кримінології, які на сьогодні є недостатньо затребуваними. Так, соціальне призначення кримінологічної науки проявляється також через виконання нею конструктивно-проективної та прикладної функції, на розвитку якої наголошував професор Закалюк А. П. [1, 639]. Політична та ідеологічна функції мають значний соціальний потенціал, проте розвиваються лише на загальнотеоретичному рівні. Зокрема, кримінологія досліджує вплив політичних факторів та ідеологічних засад на детермінацію злочинності, вивчає політичні відносини, дає їм оцінку з погляду їх кримінологічної ролі та дає рекомендації щодо засад державної політики у сфері запобігання та протидії злочинності. Близькою до названої за змістом, механізмом, формами реалізації та обмеженими результатами є соціокультурна функція, яка може сприяти розкриттю загальносоціального, гуманістично-цивілізаційного та етико-морального змісту і значення кримінологічних положень та висновків. Функція пояснення реалізується не тільки всередині кримінологічної науки, складаючи її теоретичний арсенал, але і зовні, за межами наукової творчості. У зв'язку з цим функція пояснення реалізується в організації спеціальної кримінологічної освіти населення, що представляє собою частину системи правового виховання, націлену на роз'яснення громадянам суті кримінальних процесів, що відбуваються в суспільстві, їх історичних коренів і закономірностей, сучасних тенденцій в цілях формування цивілізованого розуміння людьми кримінологічних обґрунтованих заходів впливу на злочинність, адекватного реагування на них громадської думки та формування кримінологічної культури суспільства.

Література:

1. Закалюк А. Актуальні методологічні проблеми української кримінологічної науки // Вісник АПРн України: зб. наук. праць. – 2009. – № 2-3 (33-34). – С. 633-656.

2. Криминология: учебник для вузов / ред. В. Д. Малков. – Издание второе, переработанное и дополненное. – М.: ЮСТИЦИНФОРМ, 2006. – 215 с.
3. Зелінський А.Ф. Криминологія: навч. посібник. – Х.: Прапор, 2000. – 240 с.
4. Криминология: Курс лекций / Г. С. Семаков. – К.: МАУП, 1999. – 295 с.
5. Дрьомін В. М. Криминологія. Навчально-методичний посібник / В. М. Дрьомін, Ж. В. Мандриченко, Т. В. Мельничук, Ю. О. Стрелковська, А. І. Марчук, А. М. Ізовіта, С. А. Ілько, Н. О. Федчун, В. Я. Цитряк. – Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2015. – 144 с.
6. Закалюк А. Курс сучасної української кримінології: у 3-х книгах. Кн. 1. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2007.
7. Даньшин И. Н. Введение в криминологическую науку / И. Н. Даньшин. – Х., 1998. – 142 с.
8. Долгова А. И. Криминология: учеб. для вузов / А. И. Долгова. – М., 1999. – 272 с.

УДК 343.1:343.983

ЛЕМЕЩЕНКО Анастасія

РОЛЬ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

В кожній сучасній правовій державі боротьба зі злочинністю в цілому та успішне розслідування, розкриття та попередження кримінальних правопорушень є найважливішим та пріоритетним напрямком правоохоронної діяльності, яка в свою чергу повинна здійснюватися на високому науково-технічному та професійному рівнях. Правопорушення (як будь-яка інша дія або бездіяльність), яке сталося в умовах об'єктивної дійсності, породжує зміни в навколишньому середовищі. Криміналістика називає такі зміни «слідами». Названі сліди, як правило, причинно пов'язані з подією, яка призвела до їх утворення, вони несуть в собі інформацію про цю подію, тобто про осіб, які приймали участь, бачили чи якимось іншим чином обізнані щодо її деталей та наслідків, що вона спричинила. Отже, ці сліди несуть в собі доказову інформацію, корисну і важливу для ефективного та швидкого розслідування кримінального провадження. Для того, щоб зібрати, отримати та використати цю інформацію, дані сліди необхідно спершу виявити, вилучити, зафіксувати та, звичайно, дослідити. Ця задача часто вирішується під час проведення слідчих (розшукових) дій чи оперативно-розшукових заходів, як правило, за допомогою різних науково-технічних засобів та методів, що зокрема використовуються криміналістичною технікою.

Поняття криміналістичної техніки можна віднести до перших наукових категорій, з яких почав розроблюватися понятійний апарат криміналістики. Виникнення й розвиток криміналістичної техніки в історичному аспекті обумовлені двома причинами: по-перше, прогресивним збільшенням потреб боротьби зі злочинністю, по-друге, досягненнями науки та техніки, що дозволяють задовільнити цю необхідність. Спершу крим-

ніалістича техніка носила назву «кримінальна» або «поліцейська» та вбирала в себе практично весь потенціал використовуваних на той час знань в цілях розслідування та розкриття злочинів [3, с. 61].

Криміналістична техніка як структурний елемент криміналістичної науки являє собою систему наукових положень і розроблених на цій основі техніко-криміналістичних прийомів, методів і рекомендацій по їх застосуванню в процесі збирання, дослідження і використання доказової інформації з метою встановлення дійсних обставин, учасників і характеру розслідуваної події [3, с. 62].

Теоретичною основою криміналістики в цілому та криміналістичної техніки зокрема займалися такі зарубіжні вчені класичної школи, як: С. О. Богородський, Р. С. Белкін, Л. Є. Владімірова, І. Д. Галенін, Є. П. Іщенко, Г. К. Сінілов, В. П. Хомколов, та багато інших, а також сучасні вчені: О. О. Алексєєва, А. В. Миrowsька, М. А. Пясковський, В. Я. Редєцька, Л. Д. Удалова, П. В. Цимбал, Н. П. Яблоков та інші.

Криміналістична техніка, як розділ науки криміналістики, має свою систему, яка складається з галузей:

- основи криміналістичної техніки (загальні положення);
- судова фотографія, відеозапис та кінозйомка;
- судова трасологія;
- судова балістика;
- техніко-криміналістичне дослідження документів;
- криміналістичне дослідження письма (судове почеркознавство);
- ідентифікація людини за ознаками зовнішності (судова габіто-скопія);
- криміналістичне дослідження матеріалів, речовин та виробів;
- криміналістична реєстрація (криміналістичний облік) [2, с. 49].

До системи криміналістичної техніки входять також криміналістична фоноскопія та одорологія.

Техніко-криміналістичні засоби, прийоми, методи класифікують за різними підставами (в криміналістичній літературі переважно йдеться про поділ засобів).

За джерелом походження або за виникненням розрізняють такі групи техніко-криміналістичних засобів і методів:

- 1) розроблені в інших галузях науки й техніки і запозичені криміналістикою;
- 2) розроблені в криміналістиці спеціально для збирання і дослідження доказів.

За призначенням (метою використання) виділяють техніко-криміналістичні засоби, прийоми і методи, призначені для:

- 1) збирання, попереднього вивчення доказів, фіксації ходу і результатів слідчих (розшукових) дій;

- 2) дослідження в лабораторних умовах речових доказів під час проведення криміналістичних експертиз;
- 3) ведення криміналістичних обліків (автоматизованих пошуково-інформаційних систем);
- 4) профілактики злочинів та створення умов, що сприяють їх розкриттю [5, с. 52–53].

Певним видом криміналістичних наборів є пересувна криміналістична лабораторія (ПКЛ) – це автомобіль спеціального призначення із розміщеним у його кузові комплексом приладів і апаратів, різними криміналістичними комплектами для оперативного проведення досліджень не покидаючи місця події [4, с. 60].

Саме тому тема «Криміналістична техніка» завжди буде актуальною, так як використання техніко-криміналістичних засобів і методів сприяє найбільш повному збору всього необхідного спектру можливих в кожному конкретному кримінальному провадженні доказів та як логічний висновок – швидкому, ефективному та повному розслідуванню кримінального правопорушення.

Розкриття кожного кримінального провадження та здійснення принципу невідворотності кримінальної відповідальності є найефективнішим заходом попередження будь-яких правопорушень, тим самим криміналістична техніка відіграє роль у попередженні правопорушень.

Криміналістична техніка має велике значення в попередженні злочинів. Розробка спеціальних захисних науково-технічних засобів та методів попередження злочинності є завданням криміналістичної науки.

Технічні засоби профілактики розробляються на підставі вивчення та узагальнення слідчої, оперативно-розшукової та експертної практики, виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочинів. Важливим є вивчення типових способів вчинення певних видів злочинів з метою розробки науково-технічних засобів протидії злочинності.

Відмінність технічних засобів профілактики від інших криміналістичних засобів полягає в тому, що вони застосовуються до виникнення злочинного діяння. Використання таких засобів і методів має превентивний характер, вони перешкоджають вчиненню злочину або допомагають його виявленню [6, с. 42].

Однак, роль криміналістичної техніки в профілактиці правопорушень не обмежується лише її використанням в цілях найшвидшого виявлення та розкриття правопорушень. В певних випадках застосування засобів та методів криміналістичної техніки органами досудового розслідування, оперативними підрозділами, спеціалістами дозволяє виявити всі можливі обставини, які створюють сприятливі умови для вчинення кримінальних правопорушень.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: від 05 квітня 2001 року / Верховна Рада України. – Офіц. Вид. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
2. Криміналістика: питання і відповіді: навч. посіб. / за ред. А. В. Кофанова, О. Л. Кобилянського, Я. В. Кузьмічова та ін. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 280 с.
3. Криміналістика (криміналістична техніка): курс лекцій / за ред. П. Д. Біленчука, А. П. Гель, М. В. Салтевського, Г. С. Семакова. – К.: МАУП, 2001. – 216 с.
4. Криміналістика: підручник / В. В. Пяковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. – К.: «Центр учбової літератури», 2015. – 544 с.
5. Криміналістика: навч. посіб. / за ред. А. Ф. Волобуєва, О. О. Волобуєвої, О. А. Самойленко та ін. – К.: КНТ, 2011. – 504 с.
6. Криміналістика: підручник: 2-ге вид., переробл. і допов. / за ред. В. Ю. Шепітька. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 728 с.

УДК 343.9.01

П'ЯНЕНКО Яніна

ФОНОВІ ЯВИЩА У ДЕТЕРМІНАЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Одним із ключових питань, що представляють інтерес для науки кримінології є причини та умови злочинності. Останнім часом все більшої уваги дослідників у детермінації злочинності привертають фонові явища.

Метою даного дослідження є визначення сутності фонових явищ, їх прояв у суспільстві, вплив, місце та значення у детермінації злочинності.

Дані аспекти постійно привертають увагу науковців, зокрема, з них можна виділити роботи, спрямовані на дослідження фонових явищ та детермінантів як загалом, так і окремих їх видів П. Д. Біленчук, А. М. Бойко, О. М. Бучацька, О. Ю. Бусол, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, І. М. Даньшин, О. М. Джу́жа, В. І. Кононенко, Д. О. Назаренко та інші.

Кримінологічна наука не містить уніфікованої дефініції, яка б дозволила точно визначити, що ж саме охоплює дане поняття, проте на доктринальному рівні існує низка підходів для розуміння терміну «фонових» явищ та його змісту. Так, у навчальному посібнику за редакцією О. М. Джу́жи вказане поняття розуміється, як негативні соціальні явища і процеси, від яких прямо залежить рівень, структура, динаміка, характер та географія злочинності [1, с. 116]. Б. М. Головкін визнає фонові явища послаблюючим фактором офіційних регуляторів суспільних відносин, шляхом звууження сфери їх впливу, підсилюючи інтенсивність і збільшуючи межі згубного впливу неправових норм та інститутів, сприяючи, таким чином, масовому порушенню моральних і правових приписів [2, с. 80–81]. Хоча, викладенні підходи до визначення фонових явищ дещо різняться, проте спільним для них є те, що вони існують паралельно зі

злочинністю, створюючи сприятливий фон для реалізації протиправної поведінки. До проявів таких явищ у суспільстві відносять наркоманію, алкоголізм, безробіття, правовий нігілізм, бродяжництво, жебрацтво, психічні розлади, проституція, насилля в сім'ї та інші, подібні вказаним, прояви форм девіантної поведінки. С. Мінченко та Г. Піщенко пропонують також відносити до фонових явищ азартні ігри, венеричні хвороби, ВІЛ – інфекцію, СНІД [3, с. 107]. Увесь вищезазначений перелік, прямо впливає на детермінацію злочинності. Виходячи з того, що під процесом детермінації, в кримінології, розуміють сукупність причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів, задля того щоб визначити місце фонових явищ в детермінації злочинності, слід розтлумачити, що саме охоплюють терміни «причини» та «умови» конкретного злочину. Б. М. Головкін у своїх дослідженнях пропонує розуміти причини як події, явища, процеси, що виникають за певних умов і породжують злочинність. Науковець вказує, що причина у статичному стані не породжує ніяких наслідків, а тому потребує об'єднання з умовою (необхідні та достатні потенційні можливості для утворення наслідків, які сприяють формуванню та прояву причин злочинності). Тобто, умова попередньо формує причину, в подальшому створюючи реальну можливість настання наслідків [4]. Інакше кажучи, причини – це соціальні явища і процеси, що породжують злочинність. А умови – це соціальні обставини, котрі сприяють вчиненню злочинів. Досить влучно, на нашу думку, процес детермінації відображено в навчальному посібнику за ред. Джужу, де зазначено: причини включають – дефекти соціалізації особи, криміногенні ознаки особи та негативні життєві ситуації; умови – свавілля (зла воля), мотивацію злочину і рішення його вчинити. А в своїй сукупності причини плюс умови мають наслідок вчинення злочину [1, с. 55].

Таким чином, фонові явища виникають поряд із детермінантами злочинності та безпосередньо впливають на формування причин вчинення протиправних діянь породжуючи (формуючи) фон для вчинення правопорушень. Так, пияцтво конкретної особи чи групи осіб, не гарантує, що дані суб'єкти в майбутньому будуть вчиняти злочини, а являється однією із підстав схилення особи на порушення охоронюваних законом інтересів, що за наявності інших факторів зможе підштовхнути особу на безпосереднє вчинення правопорушення. Отже, співвідносячи поняття фонових явищ і детермінації злочинності, можна зробити висновок, що кожне з цих понять має самостійну природу існування та різний обсяг охоплення суспільних явищ і процесів, що впливають на показники злочинності. Так, фонові явища представлені сукупністю форм негативної поведінки осіб, що в подальшому породжує певні причини, які з'єднуючись із необхідними умовами мають наслідок – вчинення суспільно небезпечних діянь.

Вплив фонових явищ на рівень злочинності, можна прослідкувати використовуючи статистичні дані щодо осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за 2016 рік. Так, всього осіб, що вчинили кримінальні правопорушення було зареєстровано 590 944 тис., з них: у стані алкогольного сп'яніння – 80 481 тис. осіб; у стані наркотичного, токсичного або психотропного сп'яніння – 2 612 тис. осіб; безробітні – 70 200 тис. осіб; працездатні, що не працюють і не навчаються – 385 926 тис. осіб. [5].

Статистичні показники відображають, що у вчинених кримінальних правопорушеннях у 2016 році фігурують в переважній більшості особи, що вчиняють злочини у стані алкогольного, наркотичного сп'яніння та безробітні особи. З показників видно, що правопорушення, вчинені особами, котрі піддалися впливу фонових явищ, в середньому складають близько 90 % (539 219 тис. осіб) від загальної кількості осіб, що вчинили правопорушення за попередній звітний рік.

В свою чергу, це свідчить про необхідність постійно вести облік наявних фонових явищ в певному середовищі, вивчаючи їх вплив на осіб, що схильні бути учасниками тих чи інших негативних форм поведінки. Слід також враховувати постійні зміни в суспільстві економічного, психологічного, політичного характеру, що породжують нові форми девіантної поведінки в соціумі. Адже безпосереднє дослідження фонових явищ, дає можливість розробити більш досконалий комплекс профілактичних заходів, особливо – заходів ранньої протидії окремим групам злочинів.

Досліджуючи фонові явища, слід особливу увагу звернути на те, що окремі форми їх вираження являються сталими (алкоголізм, безробіття, проституція, жебрацтво та ін.), а також ті форми, що виникають як реакція на зміни в суспільстві (азартні ігри). Таке розмежування необхідно враховувати, адже той факт, що виникають нові види фонових явищ, говорить про те що з'являються фактори, які їх породжують, а в майбутньому такі зміни відобразяться у вигляді зростання показників вчинення злочинів. Виникнення невідомих раніше видів фонових явищ, свідчить про неефективність методів та способів протидії, при формуванні засобів впливу на зниження прояву вказаних явищ, а також неврахування високого рівня латентності певних видів явищ, породжуючих бажані вчиняти злочини.

Отже, враховуючи вищенаведене, можна стверджувати, що вивчення фонових явищ у детермінації злочинності дозволяє прослідкувати закономірності їх впливу на криміногенну ситуацію, так як, такі явища суперечать загальноприйнятим нормам та правилам поведінки і негативно впливають як на особу так і на державу. Інформованість про прояви вищезазначених явищ суспільства в цілому, а також спеціальних органів державної влади, основними завданнями яких є профілактика, попередження, протидія та боротьба з будь-якими проявами неправомірної

поведінки, сприятиме прогнозуванню приблизної картини криміногенної ситуації на декілька років вперед. В свою чергу, така інформація буде корисною для розробки ефективних програм на зниження рівня злочинності по окремим видам злочинів з урахуванням відомостей про потенційних злочинців та суспільно-політичну ситуацію.

Література:

1. Джужа О. М., Моїсєєв Є. М., Василевич В. В. Кримінологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами (Загальна та Особлива частини). Навчальний посібник. – Київ: Атіка, 2001. – 368 с.
2. Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. – Х.: Право, 2014. – 440 с.
3. Піщенко Г., Мінченко С. Віктимологічні аспекти негативних соціальних явищ, пов'язаних зі злочинністю / Г. Піщенко, С. Мінченко // Право України: Юридичний журнал / МініУст України. 2006. – № 5. – С. 107–111.
4. Головкін Б. М. Причинність у системі детермінації злочинності [Електронний ресурс] / Б. М. Головкін. // Теорія і практика правознавства. – 2014. – Вип. 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_1_24.
5. Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. Режим доступу – http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113283&libid=100820#.

УДК 328.185

СМИРНОВА Марина

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ПОНЯТТЯ КОРУПЦІЇ ЯК НЕГАТИВНОГО СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЯВИЩА

У процесі розвитку громадянського суспільства важливе місце посідає правова реформа, проведення якої стало життєво необхідним внаслідок змін в економічному, соціальному та політичному житті. При цьому, реформування проходить як на фундаментальному рівні (фундаментальних галузей права), так і на індивідуальному (концептуально-правових підходів до окремих соціальних явищ). Однією з найактуальніших проблем сучасності є корупція, що виступає складним соціально-правовим явищем, попередження якої потребує належного правового регулювання та дієвого механізму. Об'єктивним є те, що корупція як антисуспільне явище негативно впливає на темпи розвитку економіки держави, влади та суспільства в цілому, загрожує національній безпеці та конституційному ладу держави.

Чітко визначеного доктринального визначення корупції не існує, але є безліч підходів до розуміння даного явища, які узагальнивши, можна звести до наступних положень: корупція як підкуп, продажність державних службовців; корупція як зловживання владою або посадовим становищем, здійснене з певних особистих інтересів; корупція як вико-